Sfântul Grigorie de Nazianz - Cele cinci cuvântări teologice

Traducere din limba greacă, introducere şi note de preot dr. academician Dumitru Stăniloae - colecţia Dogmatica Părinţii capadocieni, editura Anastasia, 1993

Index

Introducere ... **2**
Cuvântarea întâia despre Dumnezeu - Vorbire începătoare către eunomieni ... **6**
Cuvântarea a doua despre Dumnezeu - Despre teologie ... **13**
Cuvântarea a treia despre Fiul ... **41**
Cuvântarea a patra despre Fiul ... **65**
Cuvântarea a cincea despre Sfântul Duh ... **87**

Introducere

Sfântul Grigorie de Nazianz s-a născut, probabil, în anul 329 d. Hr. la Nazianz, în sud-vestul Capadociei, ca fiu al lui Avraam şi al Sarrei, care mai târziu s-au călugărit, Avraam devenind episcopul Grigorie de Nazianz, iar ea monahia Nonna. După el se mai născuseră din aceiaşi părinţi sora lui Grigorie, Gorgonia şi un frate, Cezar.

Mama lui l-a făgăduit, din pântecele ei, lui Dumnezeu. Ajuns la tinereţe, a studiat în şcolile din Cezareea Capadociei, unde a cunoscut pe Vasile, viitorul episcop al acestui oraş. Tot cu Vasile a continuat studiile în Cezareea Palestinei, în Alexandria şi la sfârşit, în Atena. Atena l-a cucerit cu totul prin retorii ei. Dar n-a uitat faptul că era făgăduit de mama sa lui Dumnezeu.

Urmărea câştigarea unei cât mai bogate cunoaşteri. Dar se gândea în acelaşi timp să o dăruiască toată lui Dumnezeu. Prin 357, puţin mai târziu decât Vasile, a părăsit Atena, spre a se întoarce acasă prin Constantinopol.

Prin 362, la dorinţa comunităţii din Nazianz, dar contrar voii sale, a fost hirotonit preot de tatăl său. Simţind că e prea grea această sarcină, a fugit la prietenul său Vasile, aflat într-o mânăstire, dar nu peste mult timp s-a întors la tatăl său, în Nazianz, pentru a-l ajuta în păstorirea eparhiei acestuia.

În anii 363 şi 364 eparhia era tulburată de ispita ereziilor semiariene. Grigorie l-a ajutat pe tatăl său să restabilească unitatea fermă în ortodoxie.

În 370, prin influenţa tatălui lui Grigorie, fu ales şi Vasile, episcop al Cezareei Capadociei.

În 372 fu hirotonit şi Grigorie, episcop de Nazianz, dar iarăşi se refugie într-un munte, socotind prea grea noua sarcină. Mişcat, însă de tatăl său îmbătrânit, veni curând pentru a prelua grija pastorală a eparhiei.

La 374 tatăl său muri în vârstă de aproape 100 de ani.

În 375 se retrase şi el în Seleucia din Isauria, într-o viaţă contemplativă. Acolo rămase mai mulţi ani. Tot acolo primi şi vestea morţii prietenului său Vasile, care a avut loc la 1 ianuarie 379.

În primele luni ale anului 379, ascultă chemarea stăruitoare a comunităţii ortodoxe din Constantinopol, redusă de persecuţia împăratului arian Valens, dar la 19 ianuarie 379 scăpată de el prin suirea pe tron a împăratului Teodosie. Marele predicator făcu să se înmulţească în scurtă vreme numărul credincioşilor ortodocşi.

Atacurile arienilor asupra micii capele ortodoxe Anastasia sporiră râvna lui Grigorie şi revenirea multor oameni la credinţa ortodoxă. Filosoful cinic Maxim fu câştigat şi el pentru ortodoxie, ceea ce-i aduse o cuvântare de laudă din partea lui Grigorie.

Dar Patriarhul Petru din Alexandria, voind să-l facă pe acesta episcop al Constantinopolului prin hirotonirea lui de nişte episcopi egipteni aflaţi în oraş, pentru a-şi exercita prin el autoritatea asupra capitalei bizantine şi asupra Imperiului, întâmpina opoziţia împăratului Teodosie.

La 26 noiembrie 380, împăratul luă biserica din Constantinopol din posesia arienilor şi la 27 noiembrie introduse pe Grigorie în Catedrala oraşului, în biserica Sfinţilor Apostoli. Grigorie era acum, în fapt, episcop al capitalei, dar formal nu acceptă acest titlu. De abia în mai 381, când se deschise Sinodul II ecumenic din Constantinopol, se lăsă înscăunat sărbătoreşte în scaunul de episcop, dar numai pentru puţine zile. La propunerea sa, fu recunoscut ca episcop de Constantinopol Paulin din Antiohia, pentru care fură câştigaţi şi episcopii egipteni în iunie 381. În urma acestui fapt îşi trimise şi Roma recunoaşterea, căci avea legături speciale cu Alexandria. Atunci Grigorie îşi luă rămas bun de la Constantinopol, printr-o strălucită cuvântare către episcopi şi către poporul din capitală. Poate Grigorie era socotit ca prea categoric în combaterea tuturor nuanţelor ariene.

El păstori episcopia din Nazianz până în 383 când după ce la dorinţa lui aceasta alese ca urmaş pe vărul şi prietenul său Eulaliu, se retrase probabil la casa sa natală din Arianz, dedicându-se scrisului, până la moartea sa din 389 sau 390 (aceste date sunt luate din Otto Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literarur, III Band, 1923, p. 165-169).

Cele cinci cuvântări care poartă numerele 27-31 în ediţia benedictină mauritană (reprodusă în P. G. 36) se numesc în mod comun "Cuvântări teologice". Aceasta nu pentru că sunt o expunere completă a învăţăturii creştine, sau a teologiei în sensul actual al cuvântului, ci pentru că se ocupă de Dumnezeu Însuşi, în unitatea şi Treimea Sa. Acesta era sensul de atunci al cuvântului "teologie". Aceste cinci cuvântări au contribuit în mod special să se dea autorului lor numele de "Grigorie Teologul".

În mai multe manuscrise Cuvântarea 29 este intitulată Prima cuvântare despre Fiul, iar Cuvântarea 30, A doua cuvântare despre Fiul. Toate cinci formau pentru Sfântul Grigorie un tot. Un grup de manuscrise prezintă cele cinci Cuvântări, în ordinea 27-31, o altă grupă nu cuprinde Cuvântarea 28, ci aceasta este plasată după Cuvântarea 31 sau se află şi mai departe de ele. Toată lumea admite că "Cuvântările teologice" au fost pronunţate la Constantinopol. Auditoriul căruia îi sunt adresate este al unui oraş mare, cu pieţele lui publice, cu sărbătorile, cu cursele, cu spectacolele lui.

După sosirea din Atena, Sfântul Grigorie n-a mai părăsit Capadocia, decât între jumătatea anului 379 şi mijlocul lui 381, când s-a aflat în Constantinopol. Cele cinci Cuvântări teologice au fost ţinute în această perioadă. Ele expun şi apără învăţătura trinitară, împlinind misiunea pe care şi-a asumat-o venind în acest oraş.

Am văzut că, sub împăratul arian Valens, creştinii ortodocşi deveniseră un grup mic. Acesta fiind ucis în războiul din Adrianopol (la 9 august 378), fratele său Graţian, care era deja împăratul Occidentului, a predat partea de Răsărit a imperiului unuia din generalii săi, Teodosie (19 ianuarie 379), care s-a manifestat ca apărător deschis al ortodoxiei.

Comunitatea ortodocşilor l-a rugat atunci pe Grigorie, cunoscut ca celebru teolog şi ca mare predicator, să vină la Constantinopol din Seleucia, ţinutul Isauriei, unde, deşi hirotonit episcop, se retrăsese la 375. După unele ezitări, Grigorie veni la începutul lui 379. Avea atunci 50 de ani. Cuvântările acestea se pare să fi fost rostite între iulie şi noiembrie 380, în capela Anastasia.

Am tradus aceste Cuvântări după ediţia critică, lucrată după mai multe manuscrise însoţite de o traducere franceză, publicată de Paul Gallay, cu o introducere şi note la editura „Cerf".

Fără să numească pe adversarii pe care îi combate în aceste Cuvântări, se ştie că ei sunt aderenţii lui Eunomie de Cyzic sau acesta însuşi. Acesta era un urmaş al lui Arie, care considera pe Fiul lui Dumnezeu o creatură. Ca şi Grigorie de Nyssa şi Teodoret, Grigorie de Nazianz îl denunţă pe Eunomie (neindicat cu numele) ca pe cel ce a prefăcut misterul dumnezeirii într-o tehnologie sau dexteritate de limbaj, expresie a unei virtuozităţi logice. Ucenic al lui Aetie, şef al arienilor extremişti (anomei), Eunomie apare la 360, ca diacon, la un Sinod din Constantinopol, fiind adjunct al lui Aetie. Urmând lui Aetie, se agită când la Cyzic, unde era episcop, când la Constantinopol, grupând în jurul lui, ca un şef de sectă, pe cei ce se despărţeau de Biserică.

În 383, împăratul Teodosie îl alungă din Constantinopol, în Capadocia, unde muri între 394 şi 395. El a dezvoltat o foarte bogată activitate teologică, dar spre deosebire de ceilalţi trei capadocieni (Vasile, Grigorie de Nyssa, Grigorie Teologul) susţinea cu putere arianismul pe care cei trei s-au văzut obligaţi să-l combată. E în aceasta o contradicţie. Cum ar avea o lume creată o cunoştinţă exactă a Celui necreat? Contradicţia aceasta provenea dintr-o confuzie ce o făcea Eunomie între naştere şi creaţie. Dacă Dumnezeu Tatăl e nenăscut, iar Fiul e născut, Fiul nu mai e de o fiinţă cu Tatăl. Naşterea Lui e una cu crearea Lui. Se făcea o gravă confuzie în această teorie a lui Eunomie. Fiul fiind născut, e neasemenea Tatălui. De aceea adepţii lui Eunomie se numeau anomei, ei nu admiteau că Fiul cel Unul Născut poate fi fără început, ca şi Tatăl. Ei socoteau că Fiul are un început, deci vine la existenţă în timp. Dar prin aceasta introduceau timpul în toată dumnezeirea. Apărea aici o nouă contradicţie: Dumnezeu e Creatorul tuturor, chiar al Fiului. Dar îi comunică acestuia puterea creatoare, însă nu şi participarea la fiinţa Sa. Fiul este în aceasta neasemenea cu Tatăl. Iar prin aceasta e coborâtă însăşi valoarea omului în faţa lui Dumnezeu. Căci unirea cu Hristos nu mai este o unire cu Dumnezeu.

Sfântul Grigorie pune în evidenţă contradicţiile şi neajunsurile doctrinei lui Eunomie, apărând stăruitor de o fiinţimea lui cu Tatăl.

(Am luat această scurtă expunere despre cuprinsul celor cinci Cuvântări ale Sfântului Grigorie, din "Introducerea" lui Gallay la cartea în care le publică).

Sfântul Vasile a consacrat trei cărţi în combaterea "Apologiei" lui Eunomie (Contra Eunomium). Acesta i-a răspuns cu o "Apologie a Apologiei", ceea ce l-a făcut pe Grigorie de Nyssa, fratele lui Vasile, să intre şi el în lupta împotriva lui Eunomie. Prin Cuvântările din această carte îi răspunde şi Grigorie de Nazianz.

Din respingerile celor trei mari capadocieni se poate cunoaşte în linii mari teologia lui Eunomie. După el, raţiunea umană poate cunoaşte şi exprima pe Dumnezeu. Căci prin ea, omul poate cunoaşte pe Dumnezeu cum El însuşi se cunoaşte. Omul chiar poate exprima pe Dumnezeu prin limbajul lui, căci acest limbaj este un produs al lui Dumnezeu. Cuvintele ne revelează adevărul lucrurilor şi al lui Dumnezeu aşa cum este. De aceea în Cuvântarea 28, Sfântul Grigorie expune limitele cunoaşterii lui Dumnezeu de către om.

Afirmaţiile lui Eunomie se resimt de un anumit panteism. Deşi declară că lumea e creată de Dumnezeu, pentru el ea e creată ca o realitate care are în sine ceea ce e şi în Dumnezeu.

Cuvântarea întâia despre Dumnezeu - Vorbire începătoare către eunomieni

Acest Cuvânt se adresează celor dibaci în cuvinte. Şi ca să încep de la Scriptură: "Iată eu vin împotriva ta, cel înjurios şi în învăţătură şi în auzire şi în înţelegere". Căci sunt unii care simţind o greşeală în auzul şi limba, ba precum văd şi în mâini, din pricina cuvintelor noastre, se bucură de "vorbirile deşarte şi lumeşti şi de împotrivirile ştiinţei mincinoase" (I Tim. 6, 20) şi de "certurile de cuvinte" care "nu duc la nimic folositor" (I 2 Tim. 6, 4). Aşa numeşte toată prisosinţa pretenţioasă de cuvinte Pavel, propovăduitorul şi apărătorul "cuvântului prescurtat" (Rom. 8, 27), ucenicul şi învăţătorul pescarilor. Dar aceştia despre care vorbim şi care au limba atât de abilă şi de destoinică în a ataca în cuvinte dibace şi pricepute, de ce nu se ocupă astfel şi cu faptele? Căci în scurtă vreme n-ar mai fi atât de sofişti şi nu s-ar mai scufunda în cuvinte prosteşti şi aiurite, ca să spun ceva de râs despre un lucru de râs.

Dar ei părăsind toată calea evlaviei nu privesc decât spre aceasta: "să lege şi să dezlege" (Dan. 5, 10), cele ce li se propun, ca aceia care, în teatru, se arată luptând, nu pentru a birui după legea luptei, ci pentru a înşela vederea celor nepricepuţi în acestea şi pentru aplauzele lor toată piaţa trebuie să răsune de cuvintele lor şi toată adunarea să se obosească de flecăreala lor neplăcută, ca toată sărbătoarea şi tot plânsul să se arate, cea dintâi nesărbătorească şi plină de tristeţe, iar ultimul, mângâiat de o nenorocire mai mare; ca toată tulburarea femeiască, obişnuită cu simplitatea, să fie eliberată de floarea ruşinii prin cuvântul repezit. Dar deoarece aşa stau lucrurile, răul este de neînlăturat şi de nesuportat, fiindcă ele primejduiesc ca un meşteşug slăbuţ marea noastră taină. De aceea, să ne suporte spionii, pe noi cei mişcaţi "în măruntaie" de Tatăl şi precum spune dumnezeiescul Ieremia, "cu simţirile sfâşiate" (4, 19) şi chiar dacă nu primesc îndată cuvântul nostru, să-şi stăpânească puţin limba, dacă pot, deschizându-şi urechea la cele ce le spunem.

Căci în orice caz nu vă veţi păgubi întru nimic. Căci, sau vom grăi "la urechile auzitorilor" (Înţ. Sir. 25, 12), şi cuvântul va avea oarecare rod, spre folosul vostru, – fiindcă semănătorul seamănă (Mt. 13, 3)şi cuvântul rodeşte în toată cugetarea, dar "îl rodeşte" (Mt. 13, 23) în cugetarea cea bună şi roditoare – sau veţi pleca scuipând şi peste acest cuvânt al nostru, luând materie mai multă spre împotrivire şi bârfire a noastră, ca să vă hrăniţi şi mai mult pe voi înşivă. Dar să nu vă miraţi de vă voi spune un cuvânt străin gândirii voastre şi contrar legii voastre, care

pretindeţi cu îndrăzneală şi vitejie că ştiţi şi învăţaţi toate, ca să nu vă supăr spunând că vorbiţi fără ştiinţă şi cu mândrie [1].

Nu aparţine tuturor, vouă celorlalţi, să filosofeze despre Dumnezeu. Nu e o calitate ce se câştigă ieftin şi a celor ce se târăsc pe jos. ***Voi mai adăuga că nu se poate face aceasta totdeauna, nici în faţa tuturor, nici în toate, ci uneori şi în faţa unora şi într-o anumită măsură. Nu aparţine tuturor, ci celor ce s-au exercitat şi au fost învăţaţi în contemplaţie şi înainte de aceasta, celor ce au fost curăţiţi în suflet şi în trup sau cel puţin se curăţesc într-o anumită măsură.*** Căci celui necurăţit nu-i este asigurată atingerea de cel curat, precum nici ochiului murdar raza soarelui.

Dar oare când se produce aceasta? Atunci când ne desprindem de noroiul şi tulburarea din afară şi când partea conducătoare din noi nu se amestecă şi nu se lasă întipărită de chipuri urâte, ca de nişte litere strâmbe, întipărite în cele frumoase sau ca bună mireasmă amestecată cu cea neplăcută. Căci trebuie să se ocupe cineva în adevăr cu cunoaşterea lui Dumnezeu, ca atunci când avem prilej să şi judecăm (Ps. 73, 3) cele drepte ale teologiei.

Înaintea cui? Înaintea celor pentru care lucrul acesta este serios şi care nu flecăresc cu plăcere ca despre altceva, ca despre cursele de cai şi despre teatre şi cântece şi despre cele ale pântecelui şi despre cele de sub pântece – care văd şi în aceasta un motiv de desfătare ca şi în cele contrare acestora, când li se spun.

Despre ce trebuie deci să se filosofeze şi în ce măsură? Despre cele ce ne sunt apropiate şi în măsura în care ascultătorul este deprins să înţeleagă şi are puterea spre aceasta, ca să nu-i vatăme ca nişte glasuri copleşitoare auzul, sau ca nişte mâncări prea multe trupurile, sau de voieşti, ca nişte poveri mai presus de putere pe cei ce le sunt supuşi, sau ca nişte furtuni prea tari care să vatăme pământul. Aşa ca şi aceştia, ca să zic aşa, apăsaţi şi împovăraţi de nişte cuvinte prea tari, să nu fie păgubiţi în puterea lor dinainte.

Şi nu zic aceasta pentru că nu ar trebui să ne amintim totdeauna de Dumnezeu, ca să nu se pornească împotriva noastră cei grăbiţi în a o face. Căci trebuie să pomenim pe Dumnezeu mai des decât respirăm. Şi dacă putem spune şi aceasta, nu

---

[1] *Erau unii arieni care se aflau între cei ce ascultau cuvântările Sfântului Grigorie de Nazianz. Ei râdeau de el, pentru că era "sărac", zbârcit, încovoiat, modest îmbrăcat, sleit de posturi („Poeme despre viaţa lui", II 1, 11 v. 695-707; P.G. 37, 1077; Paul Gallay, Gregoire de Nazianz, Discours 27-31, ed. Cerf, nr. 250, p. 75).*

trebuie să facem altceva mai mult decât aceasta. Şi eu sunt dintre cei ce laudă cuvântul, care porunceşte "să se cugete ziua şi noaptea" (Ps. 1, 2) şi "să se postească seara şi dimineaţa" (Ps. 54, 19) şi "să se binecuvânteze Domnul în toată vremea" (Ps. 33, 1). Iar de trebuie, să se spună şi cuvântul lui Moise: "Când şezi acasă, când pleci şi când călătoreşti" (Deuter. 6, 7), sau orice altceva faci, întipăreşte-ţi amintirea de curăţie. Deci nu te împiedic să-L pomeneşti neîncetat, ci să convorbeşti despre El. Nu te împiedic nici să discuţi despre Dumnezeu ca despre un lucru lipsit de evlavie, dar să nu o faci aceasta la vremea nepotrivită. Nu opresc nici învăţătura despre El, ci lipsa de măsură. Gustarea de miere până la saturare produce vărsătură (Pilde 25, 16), deşi e miere adevărată. "Orice lucru îşi are vremea lui" (Eccl. 3, 1), cum socoteşte Solomon şi eu însumi şi binele nu e bine când nu se face bine, precum floarea e nepotrivită în vremea iernii, precum femeii îi este nepotrivită podoaba bărbătească, precum bărbatului podoaba femeiască şi geometria plânsului, iar lacrimile, ospăţului. Vom nesocoti oare acolo vremea, unde se cere mai mult vremea potrivită?

Nicidecum, prietenii şi fraţii mei. Căci vă numesc încă pe voi fraţi, deşi nu vă purtaţi frăţeşte. Să nu cugetăm aşa, să nu imităm caii înfterbântaţi şi greu de călărit, să nu aruncăm pe călăreţul nostru gândul neraţional şi evlavia care ne strânge bine, ca o zăbală (Ps. 31, 10); să nu ne depărtăm de la calea cuvenită. Ci să filosofăm înlăuntrul graniţelor noastre, să nu ne lăsăm duşi în Egipt, nici să ne lăsăm atraşi spre asirieni, nici să nu cântăm "cântarea Domnului în pământ străin" (Ps. 136, 4), vreunui auz străin, fie el al nostru sau al altora, duşmănos sau prieten, mulţumitor sau nemulţumitor, care priveşte cu mare atenţie cele ale noastre şi care voieşte ca scânteia relelor din noi să se prefacă în flacără; ei o aprind, o aţâţă, o urcă până la cer prin suflarea lor şi o fac să se înalţe mai sus decât flacăra Babilonului arzând toate din jur [2]. Căci întrucât nu au tăria în dogmele lor, o fură pe aceasta din cele slabe ale noastre şi de aceea, asemenea unor muşte pe răni, se prind de cele ce pot fi numite fie greşeli, fie păcatele noastre.

Dar noi să nu continuăm a nu le cunoaşte, nici să nu dispreţuim podoaba acestora; ci dacă nu putem desfiinţa duşmănia, să convenim cel puţin între noi a grăi cele tainice în chip tainic şi cele sfinte în chip sfânt şi să nu aruncăm spre urechi întinate cele ce nu trebuie să se spună, nici să nu declarăm mai cuvioşi ca noi pe cei ce se închină celor drăceşti şi pe slujitorii miturilor şi ai lucrurilor ruşinoase,

---

[2] *"Pământul străin" e cugetul care măreşte efectul cuvântului nostru, care înclină spre ceea ce place lui, făcând o flacără ce arde tot din scânteia unui gând al nostru depărtat de credinţă.*

care comunică mai degrabă sânge decât cuvinte (adevărate) celor neiniţiaţi [3]. Să ştim că dacă este ceva cuviincios în veşmânt, în felul de-a trăi, în râs şi în mers, aşa este şi în cuvânt şi în tăcere, fiindcă vestim pe Cuvântul şi prin alte numiri şi puteri ale lui Dumnezeu. Deci să nu fie nici iubirea noastră de convorbiri străină de această lege [4].

Pentru ce ascultă vorbindu-se de naşterea lui Dumnezeu şi de crearea Lui, ca scos din cele ce nu sunt şi despre tăiere şi împărţire şi desfacere, cercetătorul rău voitor al celor spuse? Pentru ce facem judecători pe acuzatorii noştri? Pentru ce punem suliţele în mâna vrăjmaşilor? Socoteşte cum va primi cuvântul despre acestea, sau cu ce înţeles, cel ce laudă desfrânarea sau stricarea pruncilor, cel ce se închină patimilor şi care nu poate cugeta nimic mai presus de trup, cel ce şi-a dat şi mai înainte nişte zei şi pe aceştia i-a cunoscut din actele cele mai ruşinoase? Nu în înţeles material? Nu într-un înţeles ruşinos? Nu într-un înţeles prostesc? Nu în înţelesuri care îi sunt obişnuite? Nu va face învăţătura ta despre Dumnezeu susţinătoare a zeilor şi patimilor lui? Căci dacă îi ispitim noi înşine prin cuvintele acestea, îi îndemnăm să "filosofeze" prin ale noastre cele ale lor [5]. Şi dacă ei

---

[3] *Adevărurile tainice ale lui Dumnezeu trebuie comunicate prin cuvinte tainice, iar cele sfinte ale Lui, prin cuvinte sfinte. Dumnezeu e deasupra cuvintelor prin care exprimăm cele create, atât prin necreatul Său, cât şi prin sfinţenia Sa. Dar aceasta nu o înţeleg cei ce nu cred în Dumnezeu, ci slujesc mai mult demonilor care neagă pe Dumnezeu. Aceştia, slujind idolilor prin jertfe de sânge, comunică mai mult din acest sânge decât cuvinte adevărate celor neintroduşi în cele dumnezeieşti. Erau jertfe de sânge aduse lui Dumnezeu şi în Vechiul Testament, dar ele se interpretau simbolic şi profetic, referindu-se la jertfa viitoare a lui Hristos. Iar odată venit Hristos, ele au fost părăsite.*

[4] *În cuvintele rostite despre ceva şi în tăcerea despre aceea, se cuprinde ceva deosebit de ceea ce rostim sau de ceea ce tăcem. Căci de unde este putinţa de a fi ceea ce spunem sau tăcem? Şi de unde capacitatea lor de a fi rostite sau de a fi cugetate prin tăcere? Şi de unde capacitatea noastră de a le rosti, sau înţelege prin tăcere? Prin cuvântul "casă" spun o clădire făcută în mod raţional, din cărămizi, pietre, var. Dar prin acest cuvânt se indică indirect (ca o rezervă) şi un om, sau nişte oameni, care au zidit-o, cum şi nişte oameni pentru care a fost zidită. Iar când zic "om", spun pe cineva alcătuit din trup, organizat raţional, dar şi din suflet, care depăşeşte o astfel de organizare şi pe cineva la care se reduce originea lui. Când spun "pom", spun ceva ce creşte, are frunze şi dă rod. Dar implic şi pe cineva care este ultima cauză a lui. Când spun "lumea", spun o oarecare armonie a forţelor naturii, dar implic şi un autor superior al ei, căci faptul că aceste forţe nu au o voie a lor şi se mişcă fără voia lor, arată pe cineva care le-a făcut şi le menţine mişcarea în această armonie. Raţionalul tuturor celor ce le văd, ţine de o existenţă care nu poate fi definită raţional. O ştiu şi pe ea, datorită ştiinţei celor explicabile raţional, dar "ştiinţa" acelei existenţe se referă la cineva care e mai presus de cunoaşterea analitică a celor văzute.*

[5] *Sfântul Grigorie îşi afirmă prin această cuvântare dispreţul pentru filosofii care se foloseau şi de termenii credinţei creştine pentru a-şi întemeia ateismul lor care zeifica forţele naturii.*

născocesc cele rele, cum nu s-au ţinut de cele date lor de noi? Aceasta produce războiul dintre noi. Pentru aceasta cei ce se bat pentru Cuvântul mai mult decât îi place Cuvântului, pătimesc cele proprii nebunilor, care-şi aprind casele proprii sau îşi sfâşie copii sau îşi alungă părinţii socotindu-i ca străini [6].

Dar după ce ne-am desprins de ceea ce e străin Cuvântului nostru şi am aruncat în ţarina de porci "multă legiune care se aruncă în adânc" (Mt. 9, 13; Lc. 8, 30-32), să facem al doilea lucru care urmează: să ne privim pe noi înşine şi să vedem în frumuseţea lui pe teolog ca pe o statuie. Să cugetăm întâi la aceasta: ce este o astfel de râvnă pentru Cuvânt şi o astfel de boală a vorbirii? Ce este această boală nouă, acest nesaţ? Pentru ce, după ce ne-am legat mâinile, ne-am înarmat limbile? Pentru ce nu lăudăm ospitalitatea? Pentru ce nu admirăm iubirea frăţească, iubirea conjugală, fecioria, grija de săraci? Pentru ce nu iubim psalmodierea, privegherea de toată noaptea, lacrimile? Pentru ce nu supunem trupul posturilor? Pentru ce nu ieşim spre Dumnezeu prin rugăciune? Pentru ce nu supunem duhului ceea ce e mai coborât în noi la ceea ce e mai înalt, adică "ţarina" (Fac. 2, 7), ca cei ce judecă drept despre acest compus? Pentru ce nu ne facem din viaţă o meditaţie despre moarte? Pentru ce nu ne facem stăpâni ai patimilor, amintindu-ne de nobleţea ce ne vine de sus? Pentru ce nu potolim mânia ce se umflă şi ne sălbăticeşte? Nu potolim înălţarea ce ne coboară (Ps. 22, 8; Lc. 18, 14); nu socotim tristeţea nesocotită? Pentru ce nu potolim plăcerea lipsită de cuminţenie? Pentru ce, prin râsul desfrânat, prin privirea necuvenită, prin auzul neruşinat, prin cuvântul fără măsură, prin cugetarea prostească, ce le ia de la noi vicleanul împotriva noastră, facem să intre în noi moartea "prin ferestre", cum zice Scriptura (Ier. 2, 29), sau prin simţuri? Pentru ce dăm patimilor altora libertate, cum dau împăraţii concediu celor ce au biruit? Pentru ce ajungem numai să se aplece spre noi, ca să se lase duse împotriva lui Dumnezeu cu mai multă îndrăzneală sau impietate? Şi pentru ce noi plătim fapta bună cu răul, cu îndrăzneala lipsei de evlavie?

Totuşi, o, flecar dialectician, îţi voi pune o mică întrebare. "Şi tu vei răspunde", spune Iov, cine e "cel ce se face cunoscut prin furtună şi nori"(Iov 38, 4). Oare sunt multe locaşuri la Dumnezeu, cum auzi că se spune (Io. 14, 2), sau unul? Multe, vei admite şi nu unul. Şi trebuie să fie umplute toate, sau unele da, iar altele nu, încât cele din urmă să fie goale şi pregătite în zadar? Da, toate (trebuie ocupate). Căci nici una din cele făcute de Dumnezeu nu e degeaba. Şi poţi să spui ce se înţelege prin această locuire? Oare nu e odihnă şi slava rânduită celor fericiţi, ci altceva?

---

[6] *Cine face pe Tatăl, de care aud, o forţă a naturii, alungă pe Părintele său, rămânând fără El.*

Nu e altceva, ci aceasta [7]. Deoarece o mărturisim împreună aceasta, să cercetăm şi ceea ce urmează. Este ceva ce ne pricinuieşte primirea în aceste locaşuri, cum înţeleg eu sau nu e nimic? Este fără îndoială ceva: ce este aceasta? Este faptul de a exista diferite vieţuiri şi alegeri care duc la altele (Rom. 12, 3), pe cărarea unui alt locaş, după măsura credinţei. Pe acestea le numim şi "căi". Trebuie să le străbatem pe toate sau unele din căile acestea? De este cu putinţă, toate. Dacă nu, cât mai multe, sau măcar unele. Iar dacă nu se poate face aceasta, ar fi un lucru mare să se străbată şi una în chip deosebit, precum mi se pare mie. Drept judeci, spunând aceasta.

Dar ce înseamnă când auzi că este o singură cale şi aceasta strâmtă (Mt. 7, 14)? Ce ţi se pare că spune acest cuvânt? Una, pentru virtute. Căci e una, chiar dacă se împarte în mai multe. Şi e strâmtă, pentru sudoare şi pentru că nu poate fi umblată de mulţi, având în vedere mulţimea celor ce fac contrariul şi umblă pe căile răului. E ceea ce mi se pare şi mie. Atunci, pentru ce, o, bunule, dacă aceasta este aşa, nelăsând alte căi osândite, socoteşti explicarea mea ca săracă şi pentru ce, lăsând toate celelalte căi şi lăsându-vă duşi şi împinşi numai pe aceasta, o socotiţi voi vrednică de cugetat, deşi este, cum afirm eu, mai degrabă un obiect de flecăreală şi de închipuire exagerată? Să vă certe Pavel, care, după ce a înşirat darurile duhovniceşti, vă osândeşte aspru prin cele ce zice: "Nu toţi sunt apostoli, nu toţi prooroci" şi cele următoare (1 Cor. 12, 29) [8].

Dar fie! Eşti tu înalt şi dincolo de cele înalte, şi mai presus de nori, dacă vrei? Eşti văzătorul celor nevăzute şi auzitorul "celor de negrăit" (II Cor. 12, 4)? Eşti tu înălţat ca Ilie mai presus de văzduh (IV Regi 2, 11) şi învrednicit ca Moise de vederea lui Dumnezeu (Ieş. 2, 3; 19, 20; 33, 18-22) şi ca Pavel răpit la cer (II Cor. 12, 2)? Pentru ce faci astăzi şi pe alţii sfinţi şi-i hirotoneşti teologic şi le insufli învăţătura şi ai ridicat pe scaune mulţi necunoscători ai Scripturilor? Pentru ce îmbraci în pânze de păianjen pe cei slabi, ca şi când aceasta le-ar arăta înţelepciunea şi mărimea? Pentru ce ridici colţii împotriva credinţei? Pentru ce încerci o laudă a dialecticienilor, cum făceau miturile de odinioară cu giganţii? Pentru ce, ispitind bărbatul spre o grămadă de porniri uşuratece şi nebuneşti ca spre un vas de murdării, l-ai afemeiat apoi prin linguşiri şi l-ai făcut laborator de impietate, făcând să rodească necuminţenia lui cu nepricepere? Mă contrazici şi în acestea? Şi celelalte nu sunt nimic pentru tine? Când trebuie stăpânită limba ta, de

---

[7] *Din aceasta se vede persistenţa ca persoane neconfundate a celor ce se vor odihni lângă Dumnezeu în viaţa veşnică.*

[8] *Deşi laudă virtuţile felurite şi critică patimile felurite, necredincioşii nu recunosc mai multe locaşuri în viaţa viitoare, pentru că nu ştiu de persistenţa persoanelor diferite după moarte.*

ce nu-ţi opreşti cuvintele ce le produci? Ai şi alte multe preţuite teme de discuţie. întoarce cu folos spre ele boala ta.

Aruncă tăcerea lui Pitagora [9] şi grăunţele orfice (9a) şi mândria mai nou exprimată prin "El a zis". Aruncă ideile lui Platon şi trecerile în noi corpuri şi întoarcerile sufletelor noastre şi amintirile şi iubirile – care n-au nimic bun - trezite în suflete de trupurile frumoase [10]. Aruncă ateismul lui Epicur şi atomii şi plăcerea nedemnă de un filosof [11]. Aruncă providenţa meschină şi meşteşugită a lui Aristotel şi cuvintele despre sufletele muritoare şi caracterul omenesc al dogmelor lui [12]. Aruncă încruntarea mândră a celor din stoici [13]; lăcomia şi hoinăreala cinicilor [14]. Aruncă golul şi plinul [15] aiurelilor ce se născoceau despre zei sau jertfe, despre idoli, despre demonii binefăcători, despre magie, despre evocarea zeilor, a sufletelor, despre puterea aştrilor. Dacă tu socoteşti că toate acestea sunt nedemne de cuvânt, ca lucruri mici despre care s-a judecat de multe ori drept, întoarce-te la ale tale şi să cauţi ceea ce e vrednic de cinste în ele, şi eu îţi voi arăta şi în acestea căile largi. Filosofează-mi despre lume sau despre lumi, despre materie, despre suflet, despre firile raţionale ale celor bune şi rele, despre înviere, despre judecată, despre răsplată, despre patimile lui Hristos. Căci în acestea reuşita nu e nefolositoare şi nereuşita este fără pericol [16]. Căci noi ne întâlnim cu Dumnezeu

---

[9] *Pitagora prescria ucenicilor săi tăcerea. Sfântul Grigorie nu dezaproba tăcerea (P.G. 36, 189). Postul Paştilor anului 382 l-a petrecut într-o tăcere completă (Epist 107-114). Dacă critica tăcerea lui Pitagora, este pentru că în vremea lui nu se vorbea despre Dumnezeu. 9a. Dacă tăcerea lui Pitagora poate fi socotită o meditaţie la numeri, ca o schemă a felurilor lumii şi a timpului (lumea făcută în şapte zile), grăunţele, respectate în orfism, reprezentau părinţii. Ambele pot fi socotite ca un fel de înţelegere panteistă a existenţei.*

[10] *Sfântul Grigorie critică filosofiile eline.*

[11] *Epicur susţinea că universul e constituit din atomi şi vedea binele suprem în plăcere.*

[12] *Pentru Aristotel lumea este eternă. Deci nu e creată de Dumnezeu. El o atrage numai. Dar un Dumnezeu care are alături de El o lume pe care nu o crează din nimic, mai este el Dumnezeu odată ce e limitat în putere? După Platon, nişte idei deosebite de Dumnezeu, plictisite, veneau în nişte corpuri materiale, din care aceste idei plictisite iarăşi ieşeau după o vreme, trecând, după o altă plictiseală, lângă Dumnezeu, în alte corpuri mai frumoase. Dar mai era acesta Dumnezeu? Iar după Aristotel sufletele nu erau nemuritoare. Ce sens mai aveau toate aceste existenţe mărginite? Şi de unde îşi aveau ele originile? Şi o puteau da ele (originea), fiind mărginite în putere?*

[13] *Stoicii erau filosofii încrezători în puterea de răbdare a omului, lipsită şi ea de un sens.*

[14] *Se ştie că Diogen trăia din milă.*

[15] *Noţiuni scumpe lui Democrit (Plutarh, Moralia).*

[16] *Sfântul Grigorie nu vrea să spună că Patimile şi învierea lui Hristos n-au nimic a face cu credinţa. El gândeşte mai degrabă că în acestea nu e totul definitiv, sau deplin explicat în Scriptură. Deci o greşeală în acestea nu este o erezie. Ea nu e o alegere în datul revelat, care*

acum în parte, puţin mai târziu mai desăvârşit în Hristos Iisus, Domnul nostru, Căruia se cuvine slava în veci. Amin.

Cuvântarea a doua despre Dumnezeu - Despre teologie [17]

Am unificat prin cuvântul nostru pe teologi, arătând cum trebuie să fie înaintea celor ce trebuie să filosofeze şi când, şi cât, adică înaintea celor pe cât e cu putinţă curaţi, pentru ca lumina să fie înţeleasă de lumină înaintea celor mai atenţi, ca să nu fie neroditor cuvântul ce cade într-un pământ sterp (Mt. 13, 5-6). Aceasta, mai ales atunci când avem linişte înlăuntru de învârtirile exterioare, ca să nu mai fim întrerupţi în suflare ca cei ce sunt prinşi de furie, pe cât am cuprins şi suntem cuprinşi. Şi deoarece este astfel şi am înnoit în noi pământul pentru Dumnezeu, ca să nu mai semănăm între spini (Ier. 4, 3 şi Mt. 13, 7) şi "am netezit faţa pământului" (Îs. 28, 25), pecetluindu-ne şi pecetluind (pe alţii) cu chipul de om prin Scriptură (Înţ. Sol. 13,13), ***voim să trecem la cuvântările despre teologie. Să punem în fruntea acestor Cuvinte pe Tatăl, pe Fiul şi pe Duhul Sfânt, despre care vom vorbi. Întâiul să ne fie binevoitor, al doilea să ne ajute, al treilea să ne inspire, mai bine zis să ne arate din unica dumnezeire luminarea cea una, distinctă în chip unitar, unită în chip distinct, ceea ce este minunat (paradoxal)*** (17a).

Mă urc cu râvnă pe munte (Ieş. 19, 20; 24, 9-15) sau spunând mai adevărat, cu râvnă şi cu teamă. Prima o facem pentru nădejde, a doua pentru slăbiciune. O fac aceasta ca să intru în nour (Ieş. 24, 18) şi să fiu cu Dumnezeu. Căci Dumnezeu îmi făgăduieşte (Ieş. 19, 24; 24, 9) să se urce cu mine şi să stea aproape, chiar dacă trebuie să primească să rămână în afara nourului. Iar de este un Nadav şi un Abiud, sau vreunul din bătrâni (Ieş. 24, 2, 9-10), să urce, dar să stea departe (Ieş. 24, 1-4-14), după măsura curăţirii. Iar de este vreunul din cei mulţi şi nevrednici de o astfel de înălţime şi contemplaţie (vedere) şi de este cu totul necurat, nici să nu se

---

privează pe acela de sensul lui adevărat. Ea este o ipoteză explicativă nepotrivită (Paul Gallay, op. cât. p. 96-97).

[17] *Pentru Sfinţii Părinţi teologia este învăţătura despre Dumnezeu în Sine, fie în unitatea Să, fie în Treimea Sa. 17a. Din Dumnezeu cel unul în fiinţă, dar întreit în Persoane, ne vine o unică lumină, dar distinct în chip unitar şi unită în chip distinct. Distincţia nu o lipseşte de unitate şi unitatea nu o lipseşte de distincţie. Văzând lumina ca Tată, ea nu e despărţită de lumină ca Fiu şi de lumină ca Duh Sfânt. Paradoxalul uneşte cele distincte şi distinge ceea ce e unit. Tocmai pentru că Persoana Tatălui distinctă ca Tată, e unită cu Fiul şi tocmai pentru că e unită cu El, e distinctă de El. E o unitate care nu e lipsită de distincţia iubitoare şi o distincţie iubitoare, care nu poate să nu se afle în unitate.*

apropie, căci nu este sigur că va trăi (Ieş. 19,12) [18]. Iar de s-a curăţit pentru acest moment, să rămână jos şi să asculte numai glasul şi trâmbiţa şi cuvintele simple ale evlaviei şi să privească muntele fumegând şi strălucind (Ieş. 19,16-20) de ameninţări şi în acelaşi timp, minune pentru cei ce nu pot să urce. Iar de este cineva o fiară rea, crudă şi cu totul neprimitoare a cuvintelor contemplaţiei şi teologiei, să nu se cuibărească, cu viclenie şi răutate, în materii (în păduri) ca să sară deodată spre a răpi vreo dogmă sau vreun cuvânt şi să sfâşie prin calomnii "cuvintele sănătoase" (Tit. 2, 8), ci să stea încă departe şi să plece de lângă munte, sau va fi bătut cu pietre şi zdrobit (Lev. 11, 33) şi "se va pierde acest rău în chip rău" (Mt 21, 41). Căci cuvintele adevărate sunt pietre tarî pentru cei asemănători animalelor. De este acesta un "leopard", să moară "cu împletiturile sale" (Ier. 13, 23); la fel, de este un leu "răpitor", "care rage" şi "caută să înghită" sufletele şi cuvintele noastre; sau "un porc care calcă în picioare mărgăritarele" frumoase şi strălucitoare ale adevărului (Mt. 7, 6); sau un "lup arab" (Avac. 1, 8) şi de alt neam, sau mai muşcător decât cei de aici prin sofisme; sau o "vulpe", sau un suflet viclean şi necredincios, care ia când o formă, când altă, după timpuri şi trebuinţe, un suflet pe care îl hrănesc trupuri moarte şi împuţite, sau "vii dar mici" (Cânt. cânt. 2,15), căci "cele mari" sunt departe de ele (Ps. 79, 9-12); sau vreun altul din animalele carnivore şi respinse de lege şi necurate (Fac. 7, 2, 3-8), pentru mâncare şi pentru vreo trebuinţă. Căci cuvântul nostru, depărtându-se de acestea, vrea să fie înscris în table tari şi în pietre (Ieş. 31, 18) şi pe amândouă feţele lor, pentru partea văzută şi ascunsă a Legii; cea dintâi, pentru cei mulţi şi care rămân jos, iar cea de a doua, pentru cei puţini şi care ajung sus.

Şi ce mi s-a întâmplat, o, prieteni, care sunteţi iniţiaţi în taine şi împreună iubitori cu mine ai adevărului? Am alergat ca să întâlnesc pe Dumnezeu şi aşa am urcat pe munte. Şi am străbătut nourul, ajungând înlăuntru, departe de materie şi de cele materiale, întorcându-mă şi aducându-mă în mine, pe cât mi-a fost cu putinţă [19]. Dar când L-am privit acolo, de abia am văzut spatele lui Dumnezeu (Ieş. 33, 23) şi aceasta (am văzut-o) fiind eu acoperit de piatră (Ieş. 33, 22), sau de cuvântul întrupat pentru noi (În. 1, 14; I Cor. 10, 4) [20]. Şi aplecându-mă puţin, nu vedeam

---

[18] *În acel loc din Scriptură se spune că acela „cu moarte va muri".*

[19] *"Muntele" de deasupra lumii este interiorul spiritual al omului. Acesta află pe Dumnezeu, după ce s-a ridicat peste toate cele materiale şi peste plăcerile trupului de cele materiale.*

[20] *Dumnezeu a arătat acestea profetic lui Moise, acoperindu-l această piatră, şi a devenit o piatră duhovnicească, prooorocească, pentru cei ce se vor uni cu Hristos. Căci aşa pentru ei trupul lui Hristos va fi o piatră străvezie, cum spune Sfântul Apostol Pavel (I Cor. 10, 4). Dar lui Moise Dumnezeu nu-şi arată decât spatele, pentru că oamenii căzuseră în păcat şi nu mai erau într-o comunicare iubitoare cu Tatăl ca să le arate faţa Lui. Această comunicare va avea loc de abia când Fiul Lui întrupându-Se, va face şi pe oameni fii ai Tatălui*

firea primă şi neamestecată, aşa cum e cunoscută de ea însăşi şi câtă rămâne sub întâia catapeteasmă şi se ascunde sub Heruvimi, ci câtă ajunge până la noi [21]. Iar aceasta este, atâta cât ştiu, mărirea ei în creatură şi în cele puse în faţa noastră şi cârmuite de El sau cum o numeşte dumnezeiescul David: "măreţia slavei" (Ps. 8, 2). Căci acestea sunt spatele lui Dumnezeu, însuşirile Lui de după El [22], precum umbrele (razele) soarelui şi chipurile Lui în ape arată soarele pentru vederile slabe, deoarece nu e cu putinţă a-l vedea pe El, care copleşeşte simţirea noastră prin lumina lui directă. Deci aşa vei teologhisi, chiar de eşti un Moise şi "Dumnezeu pentru Faraon" (Ieş. 7, 1); chiar dacă ajungi ca Pavel, "până la al treilea cer" şi auzi "cuvinte negrăite" (II Cor. 12, 2-4), chiar dacă eşti mai presus de el, în vreo stare şi vreo treaptă îngerească, sau arhanghelească. Căci orice existenţă, chiar cerească,

---

ceresc, şi Tatăl le va arăta şi celor ce se unesc cu Fiul întrupat, faţa Lui. Această explicare a "spatelui" lui Dumnezeu nu exclude pe cea dată de Sfântul Grigorie.

[21] *Aceasta vrea să o exprime şi Liturghia ortodoxă prin catapeteasma ce acoperă Sfântul Altar ascunsul în care rămâne firea dumnezeiască, sau Sfânta Treime, cu toate că Fiul Tatălui vine, întrupându-Se, printre noi, ba chiar ni Se dăruieşte în Sfânta Împărătăşanie, după cum ne învaţă prin citirea Evangheliei, după ce ne-a trimis învăţătura Sa şi prin Sfinţii Apostoli (Apostolul). Primul sau cel mai înalt acoperământ al dumnezeirii sunt Heruvimii. Aceasta o spunem prin cântarea „Heruvicului", fiind ridicaţi prin Fiul lui Dumnezeu cel întrupat la cea mai înaltă treaptă a cunoaşterii lui Dumnezeu Tatăl, dar închipuind doar pe Heruvimi, neînlocuindu-i pe ei prin firea noastră.*

[22] *Însuşirile lui Dumnezeu văzut în lume sunt "după El", sunt văzute ca "spatele Lui". Nu sunt faţa Lui, deoarece El nu se arată prin ele în comuniune directă cu noi, dar nu pot fi decât ale Lui. Lumea nu poate trăi fără El. Astfel, raţiunile lumii ne trimit la taina lui Dumnezeu. Între taina Lui şi între raţiunile lumii nu este o contradicţie. Dumnezeu cel mai presus de raţiunile lumii şi de raţiunea noastră, făcută pentru a le cunoaşte, stă ca fundament creator şi susţinător mai presus de ele. Într-un fel, misterul Lui este Raţiunea mai presus de raţiunea noastră a raţiunilor lumii, cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, în mai multe din "Răspunsurile către Talasie". (D. ex. "Dumnezeu Cuvântul este prin fire principiul Raţiunii", Răsp. 25, p. 87).Această Raţiune e mai presus de toată cunoaşterea raţiunilor lumii şi a omului. Trebuie depăşite acestea prin negare, pentru a cunoaşte în chip tainic sau neştiut acea Raţiune. "Cel ce a primit în chip neştiut, prin negare, în sens de depăşire a celor create, însăşi vederea nemijlocită a Raţiunii celei mai presus de orice raţiune, are drept cap Raţiunea cea atot-unică, peste care şi prin care şi după care şi dincolo de care nu există altă raţiune prin fire" (Scolia 6, la Răsp. 26, p. 89). Sau: "Cauza raţiunii este Dumnezeu, pentru a cărui căutare a primit omul puterea raţiunii" (Scolia 6, la Răsp. 40, p. 161). Trebuie să ne ridicăm prin raţiunea dată nouă de Dumnezeu, la aflarea Lui, care este mai presus de raţiune. Între raţiunea noastră şi raţiunile lucrurilor şi Dumnezeu nu e o contradicţie, odată ce El este Raţiunea mai presus de raţiune, care a creat raţiunile lucrurilor, şi cea omenească, pentru ca omul să se ridice prin ele cu raţiunea sa la El. Dar El nu poate fi cunoscut de raţiunea omenească, cum cunoaşte raţiunile lucrurilor, deoarece El este Raţiunea nemărginită, iar acestea sunt raţiuni mărginite. Dar tocmai prin marginea lor, care e şi o lipsă de putere de a exista prin ele însele, trimit la Raţiunea nemărginită.*

chiar mai presus de ceruri, chiar dacă este mult mai înaltă ca noi după fire şi mai aproape de Dumnezeu, este mai departe de Dumnezeu şi de înţelegerea Lui deplină decât este deasupra noastră, făptură compusă şi smerită, amestecată şi legată de pământul de jos [23].

Deci ajunge iarăşi să spunem aceasta: a înţelege pe Dumnezeu este greu, iar a-L exprima este cu neputinţă, cum a spus careva din filosofii elini, ce-au speculat despre Dumnezeu, nu lipsit de meşteşug cum mi se pare. Acesta pare să fi priceput că e greu de a exprima şi de a evita astfel reproşurile, pentru că este de neexprimat [24], însă, după mine, a exprima pe Dumnezeu este cu neputinţă, dar a-L înţelege e şi mai imposibil [25]. Căci ceea ce e de înţeles, cuvântul poate să-l explice, deşi nu suficient, ci cel puţin într-un mod obscur, pentru cel ce nu are urechile cu totul stricate şi o înţelegere mincinoasă. Dar a înţelege o astfel de realitate este cu totul cu neputinţă şi de neînfăptuit, nu numai celor prostiţi şi aplecaţi spre cele de jos, ci şi celor foarte înalţi şi iubitori de Dumnezeu; şi la fel întregii firi născute [26], şi cărora le este adăugat întunericul acesta şi trupul gros în înţelegerea adevărului. Şi nu ştiu dacă nu este aşa chiar pentru firile mai înalte şi spirituale, care fiind aproape de Dumnezeu şi luminate de toată lumina, sunt mai luminate, dar nu de tot, însă mai deplin ca noi şi mai pătrunzător, unele mai mult, altele mai puţin ca altele, pe măsura treptei lor.

Aceasta este deci astfel. Cât ne priveşte pe noi, nu numai "pacea lui Dumnezeu întrece toată mintea" (Filip 4, 7) şi înţelegerea; nu numai cele ce sunt rânduite drepţilor prin făgăduinţe, nu sunt nici ochilor văzute, nici de urechi auzite, nici de minte contemplate" (I Cor. 2, 9), decât puţin Nu avem nici înţelegerea exactă a

---

[23] *Cele mai înalte trepte îngereşti sunt mai departe de Dumnezeu, decât de noi, făpturi compuse şi legate de pământ. Dumnezeu este prin Sine, pe când orice altă făptură e creată, dependentă de El. E de înţeles învăţătura Scripturii despre cete îngereşti, de multe trepte. Căci Dumnezeu cel atotputernic, Care-Şi poate voi trăită bogăţia Lui infinită de multe trepte de făpturi, să vrea să fie create şi făpturi care să nu se folosească de o ordine materială pentru a-L cunoaşte. Ele Îl cunosc direct, spiritual şi se pot cunoaşte astfel şi pe ele. Dar se cuvine să socotim că nici acele trepte nu sunt fără vreo legătură cu fiinţele umane, spirite îmbrăcate în trupuri. Şi cum oamenii au libertate, ca şi putere de a spori şi în bine şi în rău, spiritele netrupeşti pot să influenţeze şi ele pe oameni, unele în bine, altele în rău, odată ce au primit şi ele libertatea de a se declara fie pentru, fie contra lui Dumnezeu, rămânând aşa în veci.*

[24] *E vorba de ceea ce spune Platon în „Timaeus", 28. Părinţii se referă adeseori la Platon, (Paul Gallay, op. cât. nota 1, p. 108-109).*

[25] *Dacă sufletul e mai uşor de înţeles, pentru că-l experiem, dar e mai greu de exprimat. Dumnezeu e mai greu de înţeles, pentru că este inexperiabil, sau experiabil doar că Cel ce nu poate să fie, odată ce există lumea şi omul, care, fiind dependente, nu pot fi prin ele.*

[26] *Cu o naştere legată de materie.*

creaţiei. Căci fiind convins că şi acesteia nu-i ai decât umbrele, odată ce auzi spunându-se: "Voi vedea cerurile, lucruri ale degetelor Tale, luna şi stelele" (Ps. 8, 4) şi raţiunea îngroşată din ele, căci nu le vezi acum, ci le vei vedea cândva [27]. Dar mult mai presus de acestea este firea neînţeleasă şi necuprinsă care este mai înaltă decât acestea şi din care sunt toate. Şi spun că nu cunosc că nu este, ci ceea ce este. Căci nu e goală propovăduirea noastră, nici deşartă credinţa noastră (I Cor. 15, 14). Nu aceasta este învăţătura noastră. Deci nu poţi afla în recunoştinţa noastră o învăţătură "ateistă", şi a unei viclenii. Nici nu te poţi ridica împotriva noastră ca împotriva unora ce mărturisesc neştiinţa. Dar se deosebeşte mult convingerea că este ceva, de cunoştinţa a ce este aceea [28]. Că Dumnezeu este, şi că este cauza făcătoare şi susţinătoare a tuturor împreună, ne învaţă privirea şi legea (ordinea) naturii (28a).

Privirea, îndreptându-se spre cele văzute şi armonios stabilite şi totodată în mişcare şi ca să spun aşa, mişcate şi purtate în chip nemişcat, deduce din cele văzute şi astfel rânduite pe Autorul lor [29]. Căci cum s-ar fi produs şi ar subzista acest întreg

---

[27] *Nici lucrurile lumii nu le înţelegem pe deplin. Raţiunile lor sunt îngroşate, plasticizate. Le vom înţelege mai deplin în viaţa viitoare.*

[28] *Ştim că este Dumnezeu ca un factor de care depind toate şi El nu depinde de nimic. Mai ştim că El este atotputernic şi bun. Dar nu cunoaştem toată bogăţia Lui. Şi nu înţelegem cum poate fi Cel neînceput şi cum este infinitatea Lui. 28a. Natura ne învaţă prin ordinea ei minunată şi armonioasă, în mod pozitiv, că trebuie să fie o Minte mai presus de ea, care a cauzat-o, cât şi în mod negativ, ca una ce e stăpânită de legi care nu pot fi prin ele însele, ci trebuie să le fi făcut cineva, că nu e unica realitate, că este o cauză liberă şi atotputernică ce le-a produs şi de care depind. Acea cauză nu a dat însă numai legile naturii, ci şi existenţa ei, neavând nimic din care s-o fi făcut. Nu se poate închipui o natură anterioară legilor, sau fără legi. Şi apoi cum s-ar explica existenţa ei?*

[29] *Mişcarea nu scoate diferitele forţe ale naturii din armonia lor stabilă. Este în ele o putere comună care le mână în această mişcare ce le ţine în armonie. Ştiinţa din timpul din urmă a pus în evidenţă în natură forţe reciproce care nu erau cunoscute înainte. Dar şi faptul că, dacă se scot din unitatea lor, unele din aceste forţe produc efecte vătămătoare pentru oameni şi natură. Forţele naturii nu se susţin numai reciproc ca mişcare, ci se frânează ca să nu lucreze una împotriva altora. Când nu mai sunt lăsate în această frânare produc fenomenele de poluare. În planul universului întreg, corpurile cereşti se şi atrag dar se şi ţin la distanţă. Fiecare e atras de toate şi aceasta le face să se ţină în legătură, dar să se şi menţină la aceeaşi distanţă. Oamenii au o putere să influenţeze mediul lor restrâns şi viaţa lor în mod reciproc. Au primit această putere de la Dumnezeu (Fac. 1, 26). Pot să o influenţeze şi în bine şi în rău, în aşa fel, că o pot duce până a o face insuportabilă. Pot nu numai muri cu trupul, ci se pot şi omorî. Aceasta îl face pe Dumnezeu să intervină din nou în mod hotărâtor, învingând moartea şi dând oamenilor trupuri cu o materie copleşită de Duhul Său, încât să nu mai fie necesară mâncarea şi procesele materiale impuse de această necesitate. O astfel de lucrare hotărâtoare asupra planului universal a avut Dumnezeu şi la crearea lumii şi în dezvoltarea ei, până la a face posibilă trăirea omului pe pământ, în care, nearătându-se lucrarea lui Dumnezeu vizibil, a putut fi*

dacă nu le-ar fi dat fiinţă şi nu le-ar susţine împreună Dumnezeu? Căci văzând cândva o chitară împodobită cu cea mai mare frumuseţe şi auzind armonia ei, nu va putea să nu ştie de făcătorul ei şi cântăreţul ei, trecând la el cu înţelegerea, chiar dacă nu-l cunoaşte prin vedere? Aşa ne este vădit şi nouă Cel ce a făcut şi mişcă şi susţine cele făcute, chiar dacă nu e cuprins cu înţelegerea. E foarte necunoscător cel ce nu înaintează de bună voie până la acestea şi nu urmează dovezilor date de natură. Dar nu spun că e Dumnezeu nici ceea ce ne-am închipuit noi şi ceea ce am descris prin cuvinte.

Iar dacă cineva a ajuns să cugete acea existenţă fie şi în parte, ce dovedeşte? Cine a ajuns astfel până la ultima treaptă a înţelepciunii? Cine s-a învrednicit de un dar aşa de mare? Cine şi-a "deschis astfel gura" înţelegerii şi "a atras Duhul" (Ps. 118, 131), ca prin Duhul, care "toate le cercetează şi le cunoaşte, până şi adâncurile lui Dumnezeu" (I Cor. 2,10), să cuprindă pe Dumnezeu şi să nu mai trebuiască să meargă mai înainte, având pe ultimul dorit spre care aleargă toată vieţuirea şi înţelegerea omului înălţat.

Căci ce vei înţelege prin dumnezeire, dacă te vei încrede în toate puterile raţionale? Sau spre ce te va duce raţiunea pe tine, cel mai mare filosof şi teolog, care te lauzi cu cele nemăsurate? Oare este ea un corp? Dar atunci cum este ea infinită, nedefinită, fără o formă şi de nepipăit şi nevăzută? Sau sunt şi corpurile astfel? Ce abuz de limbaj! Nu aceasta e firea corpurilor. Sau este dumnezeirea un corp, dar fără aceste însuşiri? Ce grosolănie! Oare nu este dumnezeirea nimic mai mult decât noi? Dar cum poate fi închinată, dacă este circumscrisă? Sau cum va evita să fie compusă din elemente şi să fie iarăşi desfăcută în ele, sau să dispară cu totul? Căci compoziţia este un început (principiu) al luptei, iar lupta, al dezbinării şi al descompunerii [30]. Descompunerea este însă ceva cu totul străin lui Dumnezeu şi primei firi (firii lui Dumnezeu). Deci nu este El în dezbinare, ca să nu fie descompunere; nici luptă, ca să nu fie dezbinări; nici compoziţie, ca să nu fie luptă. De aceea nici corp, ca să nu fie compoziţie. Raţiunea, urcând de la ultimele spre cele dintâi, se opreşte acolo.

---

socotită de om ca simplă "bogăţie". Dar dacă prin legi interioare omul poate lucra asupra planului restrâns al vieţii sale, de ce n-ar putea lucra Dumnezeu asupra planului universal?

[30] *Aşa s-au născut teoriile diferitelor "dialectici": hegeliană, marxistă. Din realitatea compoziţiei s-a născut şi moartea omului. Dar dacă Dumnezeu a creat compusul uman, El poate şi spiritualiza corpul pentru veci. Propriu-zis, din despărţirea voită a creaţiei de Dumnezeu vine toată "dialectica" dezbinătoare. Aşa s-a produs despărţirea unor îngeri de Dumnezeu, ca început al răului, susţinut de ei şi în om, în care e ajutat de firea lui compusă.*

Dar cum s-ar salva în acest caz faptul că Dumnezeu pătrunde prin toate şi umple toate, potrivit spusei: "Oare nu umplu Eu cerul şi pământul? zice Domnul" (Ier. 23, 24) şi: „Duhul Domnului a umplut lumea" (Înţ. Sol. 9, 7) dacă într-o privinţă circumscrie iar în altă privinţă e circum scris? Căci sau va ocupa loc într-un întreg gol şi toate vor dispărea pentru noi, ca să fie dispreţuit Dumnezeu, ca unul ce a fost făcut corp şi nu are cele ce le-a făcut sau va fi un corp între corpuri, ceea ce este cu neputinţă, sau se va strecura (în alte corpuri) şi va fi într-un contrast cu ele, ca lichidele ce se amestecă şi într-un fel le taie, în alt fel e tăiat, ceea ce e un basm mai absurd şi mai băbesc" (I Tim. 4, 7), decât basmul despre atomii lui Epicur. Astfel povestea despre corpul Lui se va dărâma pentru noi şi cuvântul Lui nu va avea nici un temei.

Iar unii vor zice că Dumnezeu este imaterial, dacă acesta este al cincilea element cum li s-a părut unora [31], purtat într-o mişcare circulară, fie El ca imaterial şi un al cincilea corp şi dacă voiesc, necorporal, după pornirea şi închipuirea liberă a vorbirii lor, nu vreau să discut despre acest lucru. Dar prin ce va fi El dintre cele mişcate şi purtate, ca să nu vorbesc de injuria ce I se aduce, dacă se socoteşte că cel ce le-a făcut se mişcă în acelaşi fel cu cele făcute şi cel ce le poartă e purtat cu cele purtate, dacă se admite totuşi aceasta? Şi ce este iarăşi ceea ce-L mişcă [32]? Şi ce e cel ce mişcă totul? Şi acela ce este? Şi aceasta la nesfârşit. Şi cum nu este decât în spaţiu, dacă este mişcat?

Dar dacă vor spune că Dumnezeu este altceva decât al cincilea, dacă acesta este un corp îngeresc, de unde sunt corpurile îngereşti şi ce sunt aceste corpuri? Şi cât de mult este Dumnezeu mai presus de îngeri (Evr. 1, 4), dacă îngerul îi este slujitor (Evr. 1, 14)? Iar de este mai presus de aceste corpuri, se introduce iarăşi o mulţime

---

[31] *Între alţii, Aristotel (P. Gallay, op. cât. p. 116, nota 1). Cei ce cugetau la un al cincilea element, pătruns în cele patru afirmate atunci: pământul, aerul, apa, focul (din care emană căldura şi lumina), simţeau poate magnetismul şi electricitatea care au fost descoperite de ştiinţa mai nouă. Dar ei vedeau acest al cincilea element ca ceva între materie şi spirit.*

[32] *Dacă e cineva sau ceva mişcat, trebuie să fie cineva care-l mişcă. Dar cine va mişca pe Dumnezeu, dacă El e socotit mişcat între cele mişcate? Am remarcat adeseori că toate cele din lume arătându-se dependente, trebuie să depindă de cineva cu totul independent. Dar dependenţa se arată şi în mişcarea în care e ţinut cineva. Dacă Dumnezeu e socotit ţinând în mişcare cele din lume, cine Îl ţine pe El în mişcare? În orice caz, cel ce e ţinut în mişcare, nu poate fi Dumnezeu. Nu poate mişca toate cel ce e mişcat şi nu poate fi mişcat cel ce mişcă toate. Dumnezeu nu poate fi din cele ale lumii, care sunt mişcate. Nu poate fi subiect şi obiect, cum este omul. Nu poate fi decât Subiectul absolut liber, care Se mişcă exdusiv El, şi mişcă toate, deşi lasă o anumită libertate de a se mişca şi omului, printr-o libertate însă faţă de El.*

necugetată de corpuri şi un adânc de flecăreală, care nu poate să se oprească undeva.

Astfel Dumnezeu nu este pentru noi un corp. N-a spus aceasta şi n-a acceptat-o careva dintre bărbaţii inspiraţi, nici cuvântul spus "turmei" noastre (În. 10,16). Rămâne deci să-L cugetăm ca netrupesc. Dar dacă e netrupesc, aceasta nu ne ajută să-L înţelegem şi să cuprindem fiinţa Lui, precum nici termenii "nenăscut" şi "neschimbat" şi "nestricăcios" şi toate cele ce se mai spun despre Dumnezeu sau fiind în jurul lui Dumnezeu. Căci a fi netrupesc înseamnă pentru existenţa Lui ca fiinţă şi ipostas a nu avea început, a nu se schimba şi a nu fi mărginit? A înţelege în întregime ceea ce este, rămâne a cugeta şi a studia pentru cel ce are "mintea lui Dumnezeu" (I Cor. 2, 16), care are cu adevărat o contemplaţie şi e mai desăvârşit în ea. Nu ajunge a spune de o existenţă că e corp, sau că s-a născut pentru a face să se înţeleagă şi să se arate aceea despre care se spun acestea. Ci trebuie să se spună şi suportul acestora, dacă se vrea să se prezinte deplin şi suficient ceea ce se cugetă. Căci e sau om, sau bou, sau cal, ceea ce e în corp şi născut şi coruptibil. La fel nici nu va ajunge să se spună cele ce nu este, când se vrea să se arate firea "Celui ce este" (Ieş. 3, 11), ci trebuie să se spună pe lângă cele ce nu este şi ceea ce este. Aceasta cu atât mai mult cu cât e mai uşor a cuprinde ceva în unitatea sa decât a nega toate pe rând, pentru a face să se înţeleagă ceea ce se cugetă, începând prin negarea celor ce nu e şi aşa să se stabilească ceea ce este.

Cel ce spune cele ce nu sunt, trecând sub tăcere ceea ce este, face ceva asemănător celui care, când e întrebat cum fac doi, cinci, zece, răspunde că nici doi, nici patru, nici cinci, nici douăzeci, nici treizeci, nici – pentru a spune pe scurt – unele dintre numere nu sunt decât inferioare lui zece sau superioare lui. Cum aceasta nu arată pe cele ce fac împreună zece, neoprind mintea celui ce întreabă la ceea ce caută. Căci este cu mult mai uşor şi mai scurt de-a porni prin a spune de ceva cele ce nu este, decât a arăta ceea ce este. Nu este aceasta vădit oricui?

Deoarece dumnezeirea este pentru noi necorporală, să continuăm puţin a cerceta ceea ce înseamnă aceasta [33]. Oare nu este ea în nici un loc, sau este undeva? Dacă nu este nicăieri, va întreba cineva dintre cei foarte scormonitori: cum ar putea ea atunci exista? Căci cum poate exista ceea ce nu e nicăieri? Iar de este undeva –

---

[33] *De fapt spunându-se lui Dumnezeu "viaţă fără de început", sau "nemărginită", sau "fără de sfârşit", nu se descrie deplin viaţa Lui Dumnezeu, dar totuşi se spune şi ceva pozitiv. Ceea ce n-are început prin altul, are în Sine o putere pe care nu o are nici o creatură. 33a. Totul înseamnă aici universul. Acest înţeles al "totului" e obişnuit la filosofii elini (P. Gallay, op. cât. p. 120, nota 1).*

fiindcă este – este singur sau în totul sau mai presus de totul (33a). Dar de este în totul, ea este fie în vreo parte, fie pretutindeni. Şi dacă este în vreo parte, este circumscris de această parte mai mică; iar de este pretutindeni, este circumscris de ceva mai mare, vreau să spun că cel ce-l cuprinde e mai mare ca cel cuprins şi altul decât el, dacă totul trebuie să fie conţinut de tot şi nu poate să fie liber de mărginire în orice loc [34]. Aşa este dacă dumnezeirea este în tot. Dar atunci unde ar fi ea înainte de-a exista totul (care este universul)? Nici aceasta nu produce o mică nedumerire.

Iar dacă dumnezeirea e mai presus de totul, oare nu o desparte nimic de totul? Dar unde este ceea ce este mai presus de acest tot? Şi cum s-a cugetat ceea ce-l ridică mai presus şi este ridicat mai presus, nefiind vreo graniţă care împarte acestea şi le desparte [35]? Nu trebuie să fie numaidecât ceva la mijloc care mărgineşte totul (universul) şi ceea ce este mai presus de totul? Şi ce poate fi acesta decât un loc, ceea ce am evitat să admitem? Şi încă nu spun că dumnezeirea e numaidecât necircumscrisă, şi dacă este cuprinsă prin cugetare. Căci şi putinţa de-a fi cuprinsă prin cugetare este un chip al circumscrierii (35a).

Pentru ce am făcut aceste reflexiuni, poate prea grele pentru urechile celor mulţi şi potrivite felului discuţiilor ce domnesc acum – discuţii ce dispreţuiesc ceea ce este sincer şi simplu şi introduc ceea ce este sucit şi enigmatic? Căci precum pomul se cunoaşte după roade (Mt. 7, 20), aşa întunericul, ce produce astfel de păreri (În. 3, 19; I Tes. 5, 4), o face prin întunecimea celor spuse. Dar n-am făcut-o aceasta ca să par că şi eu spun lucruri greu de înţeles, nici pentru a mă arăta "prisositor în înţelepciune", "împletind şi dezlegând legătura" (Dan. 9, 12). Căci aceasta e marea minune a lui Daniel. Ci ca să arăt ceea ce m-a îndemnat de la început această cuvântare să spun.

---

[34] *Adică Totul, care este Dumnezeu, poate să fie conţinut de totul, care este universul (P. Gallay, op. cât. p. 120, nota 3). Dacă Dumnezeu e cuprins ca Totul, în totul ca univers, nu este nemărginit de el, nu e mai mult decât universul. Deci un Dumnezeu corporal nu poate depăşi universul. Este exprimat, în alt fel, panteismul. Dumnezeu de fapt nu poate fi însă limitat de univers.*

[35] *O dumnezeire corporală e greu de conceput şi când e socotită mai presus de universul socotit ca tot. Ce o ridică mai presus şi prin ce e mai presus de univers? 35a. Nu numai socotirea dumnezeirii ca fiind corporală face imposibilă depăşirea universului de către ea, căci aceasta o mărgineşte, ci şi însăşi deplina ei înţelegere o face mărginită, limitată de univers. Numai ceea ce-i limitat – şi aceasta se întâmplă cu ceea ce-i corporal – poate fi deplin înţeles.*

Iar aceasta ce era? Că dumnezeirea nu poate fi cuprinsă de înţelegerea omenească, nici nu poate fi închipuită întreagă. Şi aceasta nu din pricina invidiei [36]. Căci e departe de firea dumnezeiască invidia, fiind singura lipsită de patimă şi bună şi stăpână, mai ales când e vorba de ceea ce are ea mai preţios decât toate creaturile ei. De fapt, are "Cuvântul" (Raţiunea) înaintea făpturilor cuvântătoare (raţionale) [37]. Deoarece însuşi faptul aducerii lor la existenţă se datorează bunătăţii ei extreme [38]. Nici nu le aduce şi le ţine în existenţă spre slava "plinătăţii" ei (Îs. 1, 11), ca să se aducă Celui neapropiat cinstirea şi venerarea [39]. Afirmarea acestui lucru este cu totul sofistică şi străină nu numai de Dumnezeu, ci şi de omul în oarecare măsură cuviincios şi conştient de oarecare cuminţenie, care îl împiedică de-a nu recunoaşte altora vreo întâietate.

Dar dacă am procedat astfel şi pentru alte cauze, aceasta o vor cunoaşte cei mai apropiaţi de Dumnezeu şi cei ce văd şi pătrund "judecăţile nepătrunse" ale lui Dumnezeu, dacă sunt vreunii de o astfel de virtute şi "umblă în căile adâncului" (Iov 38,16), precum se spune. Căci pe cât am priceput noi, cei ce măsoară cu mici măsuri cele greu de înţeles, prin uşurinţa câştigării pierd uşor şi ceea ce au câştigat. Ceea ce doreşte cineva să ţină mai mult, caută să câştige cu mai multă osteneală, ca să nu arunce cu uşurinţă ceea ce a câştigat cu uşurinţă, gândind că poate câştiga iarăşi. Şi astfel, cei ce au minte socotesc o binefacere de a nu avea uşor ceea ce le este spre binefacere. Aceasta poate pentru a nu pătimi aceleaşi ca Lucifer cel căzut (Îs. 14, 12), după ce a ieşit din lumina întreagă, ridicând grumazul înaintea Domnului (Iov 15, 25) şi pentru a nu cădea din înălţimea noastră cu o cădere mai vrednică de compătimit decât toate. Şi poate pentru a găsi acolo o răsplată a iubirii de osteneală şi a vieţii strălucite a celor ce s-au curăţit aici şi au tins cu multă răbdare spre ceea ce doresc.

---

[36] *Se neagă aici cu anticipare ideea lui Lucian Blaga că "Marelui Anonim" îi este frică să fie cunoscut de om, ca să nu facă din cunoaştere un mijloc de stăpânire a lui de către om.*

[37] *Dumnezeu e Raţiunea supremă, originea tuturor raţiunilor. Dar tocmai de aceea nici o raţiune creată şi parţială nu poate cuprinde Raţiunea nemărginită şi creatoare.*

[38] *Raţiunea dumnezeiască aduce la existenţă şi menţine în ea făpturile raţionale din extrema ei bunătate, deci în mod liber şi nu printr-o lege. Dacă le-ar produce printr-o lege, am înţelege din legea existenţei lor, cauza lor producătoare, căci nu ar fi făcute din nimic. Raţiunea supremă este una cu Bunătatea extremă, deci şi cu libertatea deplină. De aceea nu poate fi înţeleasă de raţiunea creată a omului, care cunoaşte ceea ce e supus legilor.*

[39] *Dumnezeirea nu aduce şi nu ţine în existenţă făpturile nici spre slava ei, ca să-i aducă ele prin existenţa lor o slavă, care le este neapropiată. Aceasta o pot susţine numai cei ce ţin cu exclusivitate la o gândire proprie, neţinând seama că poate au şi alţii o gândire chiar mai dreaptă decât a lor.*

Iată de ce între noi se află acel "întuneric" trupesc (Ieş 10, 23) [40], ca odinioară nourul între egipteni şi evrei (Ieş 14, 20). Şi acesta este poate "întunericul" pe care l-a pus "acoperământ al Lui" (Ps. 17,12); grosimea prin care puţini oameni şi puţin străbat (spre El) [41]. Despre acestea să filosofeze cei ce le văd şi să urce la o cât mai mare înţelegere. Noi însă, "cei legaţi de pământ" (Plâng. Ier. 3, 34), cum zice Ieremia, îmbrăcaţi în acest trup gros, nu putem trece nici măcar peste umbra lui, chiar de mergem în mare grabă. Căci cum ajungem la ceva înainte de-a atinge aceea? Cum nu ne putem apropia de vederea celor văzute, fără lumină şi aerul ce se află la mijloc? Sau cum firea înotătoare nu poate ieşi din apă, la fel este cu neputinţă celor din trup să fie cu totul cu cele spirituale fără cele trupeşti. Căci totdeauna se introduce ceva din ale noastre (din cele trupeşti), chiar dacă desfăcându-se mintea din cele văzute şi devenind ceea ce este în sine, încearcă să se întâlnească cu cele înrudite şi nevăzute. Şi le vei cunoaşte acestea astfel.

"Duhul" (În. 4, 24), "focul" (Deuter. 4, 24), "lumina" (În. 9, 5), "iubirea" (În. 4, 16) şi "înţelepciunea" (Iov 12, 13), "dreptatea" (Ps. 102, 17), "mintea", (Ps. 10, 13) şi "cuvântul" (În. 1, 11) şi cele asemenea nu sunt numiri ale primei firi? Deci ce vom spune? Vei cugeta o suflare (un duh) fără mişcare şi răspândire? Sau un foc în afara materiei şi fără pornirea în sus, fără culoarea şi forma proprie [42]? Sau o lumină neamestecată cu aerul şi desprinsă de ceea ce oarecum o naşte şi luminează? Iar minte ce numim? Nu ceea ce e în altul şi în ale cărei cugetări sunt mişcări ce se odihnesc sau se ating de ceva? Iar cuvântul ce este, dacă nu cel ce se odihneşte în noi şi se răspândeşte? Căci nu îndrăznesc să spun că se risipeşte. Iar dacă vorbim şi de înţelepciune, ce este ea dacă nu şi o calitate ce se deprinde fie în cugetarea celor dumnezeieşti, fie a celor omeneşti? Iar de vorbim şi de dreptate şi iubire, nu sunt ele dispoziţii vrednice de laudă, una opusă nedreptăţii, cealaltă urii, ce se întăresc şi slăbesc, apar şi dispar şi în general produc în noi şi schimbă simţirile, cum o fac culorile cu trupurile? Sau despărţind-o de ele, trebuie să vedem

---

[40] *Satana e mai osândit decât noi, pentru că a căzut din lumină plină, nu ca noi dintr-o lumină acoperită în parte de trupul nostru. De aceea şi acum nu cunoaştem atât de clar pe Dumnezeu, pentru că, cunoscându-L mai greu, să nu fim atât de condamnaţi când nu avem o cunoaştere atât de clară şi de absolut sigură a Lui.*

[41] *Materia trupului şi în general materia universului poate fi o piedică pentru vederea lui Dumnezeu, mai ales când ne alipim prin plăcere şi lăcomie, dar şi un mediu minunat prin care se străvede Dumnezeu din însăşi existenţa şi organizarea ei, care nu poate fi de la ea. Pe de o parte e minunată, pe de alta nu ne poate mulţumi în mod deplin. Prin amândouă aceste însuşiri ne îndreaptă spre Dumnezeu, dacă le vedem împreunate, aşa cum sunt de fapt.*

[42] *Sfântul Grigorie foloseşte aici „suflarea" şi "focul" ca metafore pentru Dumnezeu. De aceea suflarea se poate traduce şi ca „Duhul lui Dumnezeu", dar a unui dumnezeu necorporal în aceste metafore e ceva care face cele numite să resimtă lucrarea lor şi în cele materiale.*

dumnezeirea însăşi în sine, culegând din ele, pe cât se poate, o imagine parţială prin socotinţe? Ce posibilitate avem deci din ele, fără ca să fie ele însele ceea ce urmărim [43]? Sau cum toate acestea şi fiecare înţeleasă ca nedesăvârşită este Cel necompus şi de neînchipuit? Aşa se epuizează mintea noastră în voinţa de-a ieşi din cele trupeşti şi de a ajunge la o întâlnire cu cele netrupeşti dezvelite, ca să vadă cu slăbiciune cele mai presus de puterea sa [44]. Dar deoarece orice fiinţă raţională doreşte pe Dumnezeu şi întâia Cauză, dar nu o poate cuprinde pentru motivele spuse, în această dorinţă obosind şi neputând să suporte această stare, trece la o "a doua plutire"; sau priveşte la cele văzute şi face pe vreuna din ele Dumnezeu, printr-o proastă înţelegere. Căci ce este din cele văzute mai înalt şi mai dumnezeiesc într-o măsură oarecare decât cel ce vede, încât aceea să fie închinată, iar el închinător (44a)? Buna rânduială a celor văzute ne ajută doar să cunoaştem pe Dumnezeu şi să ne folosim de privire ca de o călăuză spre vederea celor mai presus de vedere, dar nu să ne păgubim de Dumnezeu, prin măreţia celor văzute [45].

Unii însă s-au închinat soarelui, alţii lunii, alţii mulţimii stelelor, alţii omului însuşi împreună cu acestea, atribuindu-le puterea să conducă toate, prin calitatea sau mărimea mişcării. Iar alţii s-au închinat stihiilor pământului, apei, aerului, focului pentru folosul lor, fără de ele neputând subzista viaţa omenească. Şi iarăşi alţii s-au închinat oricărui altceva din cele văzute socotind ca zei pe cele mai frumoase din cele ce vedeau. Unii au dat închinare şi chipurilor şi statuilor, mai întâi ale celor din familie, cei mai trupeşti fiind stăpâniţi pătimaş de amintirea celor plecaţi, apoi şi chipurilor şi statuilor celor străini, depărtaţi de ei. Aceasta din cauza necunoaşterii primei firi şi prin primirea cinstirii tradiţionale ca legiuită şi

---

[43] *Mintea, înţelepciunea, iubirea, dreptatea ne fac posibilă gândirea la Dumnezeu, fără să reprezinte ele însele pe Dumnezeu.*

[44] *A vedea mintea, cu neputinţa ei, cele mai presus de puterea ei poate însemna şi a înţelege că neputinţa ei îi impune să admită că există Cel mai presus de puterea ei. Orice făptură raţională caută o explicare raţională a existenţei ei, tocmai prin faptul că se cunoaşte ca una care nu şi-a putut da ea însăşi, datorită neputinţei ei, existenţa. Fiinţa raţională caută o explicare raţională a existenţei, dar văzând că nu se poate explica existenţa prin neputinţa ei, îşi dă seama că nu şi-o poate explica decât printr-o putere mai presus de ea. 44a. E o proastă judecată ca cel ce vede să considere ceea ce vede ca fiind superior lui, ba chiar ca Dumnezeu. Căci cum poate fi superior obiectul inconştient mai mult decât subiectul conştient? Lumea are un caracter ambivalent în raport cu omul. Pe de o parte, este mai mare ca omul şi de aceea n-a putut-o face el, pe de alta, este mai mică, pentru că nu cugetă ea pe om cum o cugetă el. Prin amândouă aceste însuşiri ea se dovedeşte ca nefiind produsă de om, dar fiind pentru om. E făcută de cineva conştient şi înţelegător al ei, ca omul. Dar nesfârşit mai puternic ca omul.*

[45] *Cele văzute fiind minunate în rânduiala lor, dar nu mai înalte decât mintea noatră care le vede, ele ne pot fi călăuză spre Dumnezeu ca autor al lor, nu ne pot păgubi de cunoaşterea lui Dumnezeu.*

necesară, fiindcă un obicei întărit prin timp a fost socotit lege. Mai socotesc că unii admirând şi lăudând stăpânirea, au făcut cu vremea zeu pe cel ce-l cinsteau, ca un mit în ajutorul rătăcirii lor.

Cei mai pătimaşi dintre ei au socotit ca zei patimile; au cinstit ca zei patimi ca mânia, uciderea de oameni, desfrânarea şi beţia şi nu mai ştiu care alta din cele apropiate acestora, aflând în aceasta o justificare, nici frumoasă, nici dreaptă, a propriilor păcate. Şi pe unii din aceşti zei i-au lăsat jos, pe alţii i-au ascuns sub pământ şi aceasta era singura faptă inteligentă, iar pe alţii i-au ridicat în cer.

O, ce caraghioasă repartizare! Apoi fiecăreia din aceste plăsmuiri le-au dat nume de zei sau de demoni, pe măsura rătăcirii lor şi le-au ridicat statui pe măsura libertăţii şi mărimii rătăcirii lor şi pe toate au socotit să le cinstească cu jertfe şi cu grăsime, ba unii şi cu delirul unor fapte ruşinoase şi nebuneşti, ba chiar cu ucideri de oameni. Căci precum erau zeii, aşa trebuiau să fie şi cinstirile aduse lor. S-au necinstit atribuind slava lui Dumnezeu "păsărilor, animalelor cu patru picioare şi celor ce se târăsc pe pământ" (Rom 1, 23), ba încă celor mai rele şi mai de râs dintre ele [46]. De aceea, nu e uşor de judecat ce trebuie dispreţuit mai mult: închinătorii sau cele închinate. Poate cu mult mai mult închinătorii, deoarece fiind de o fire raţională şi primind harul lui Dumnezeu, au socotit mai bun ceea ce era mai rău. Iar aceasta era o atragere vicleană a celui rău spre rău, ca în multele lui rele săvârşite. Căci observând la ei pofte care rătăceau în căutarea lui Dumnezeu, a voit să atragă la sine stăpânirea asupra lor şi să le fure dorinţa, ducându-i de mână ca pe nişte orbi pe cei ce doresc să afle o cale şi astfel i-a împins pe unii într-o prăpastie, pe alţii în alta, aruncându-i în una şi aceeaşi prăpastie a morţii şi a pierzaniei.

Acestea li s-au întâmplat acestora. Dar pe noi, care dorim şi nu suportăm lipsa unei conduceri şi a unei cârmuiri, ne-a luat în primire raţiunea, care privind la cele văzute şi observând cele ce sunt de la început, nu s-a oprit la acestea – căci nu e propriu raţiunii să dea conducerea celor ce nu sunt egale în cinste după simţuri – ci prin acestea ne conduce la cele mai presus de acestea şi prin care acestea au existenţa [47]. Căci ce a pus în rânduială cele cereşti şi cele pământeşti, cele ce sunt

---

[46] *E ciudat că politeismul nu vedea pe zei în animalele domestice, ci în cele sălbatice. Poate pentru că cele domestice erau socotite, prin supunerea lor omului, mai puţin puternice, deci nesuperioare omului, ca cele sălbatice.*

[47] *Cele egale cu noi prin simţurile prin care căutăm să cunoaştem altele, dându-ne seama că nu putem fi singuri, deci animalele, dar şi cele supuse simţurilor şi prin aceasta interioare celor ce le cunosc prin simţuri, cum suntem şi noi, chiar de avem şi calitatea de a cunoaşte prin simţuri,*

în aer şi pe apă [48]? Mai bine zis, cine a rânduit cele dinaintea acestora: cerul, pământul, aerul şi firea apei? Cine le-a amestecat şi le-a despărţit? Ce este comuniunea dintre acestea şi care este împreuna odrăslire şi împreuna lor suflare [49]? Îl laud pe cel ce a zis, chiar de ne este străin: "Cine le-a mişcat pe acestea şi le conduce în mişcarea lor neîncetată şi neîmpiedicată?" [50]. Cine e meşterul acestora, care le-a întipărit tuturor o raţiune după care e purtat şi condus totul [51]? Oare nu Cel ce le-a făcut pe acestea şi le-a adus la existenţă? Căci nu se poate atribui atâta putere unei întâmplări (unui automatism) [52]. Să admitem că existenţa în general se datorează unei întâmplări. Dar cine a adus-o la rânduială? Să admitem că şi aceasta a venit dintr-o întâmplare, de socoteşti că e cu putinţă. Dar cine are puterea să o menţină şi să o păzească conform raţiunilor după care s-a format la început? Este altcineva? Sau este tot întâmplarea? Este cu siguranţă altcineva decât întâmplarea [53]. Şi cine este acest altcineva decât Dumnezeu? Astfel, raţiunea lui Dumnezeu (care vine de la Dumnezeu), care e sădită în mod natural în toate şi e prima lege în noi şi e unită cu toate lucrurile, ne-a urcat la Dumnezeu prin cele văzute [54]. De aceea să vorbim acum, pornind de la acest nou început.

---

cum n-au lucrurile, nu pot fi realitatea supremă. Cei ce socoteau zei animalele şi forţele naturii, nu ştiau să folosească raţiunea pentru această dreaptă judecată.

[48] *Cele ce sunt în aer, există şi datorită aerului. La fel cele ce sunt pe apă. Ele, prin caracterul lor corporal, sunt dependente de aer şi de apă. Deci nu pot fi suprema realitate, care nu e dependentă de altele. Ele arată, în dependenţa lor de aer şi de apă, o neputinţă de a fi prin ele însele.*

[49] *Între pământ şi apă şi aer este ceva ce le face necesare una alteia, le susţine firea unitară. Au şi ceva ce le uneşte şi ceva ce le distinge. Chimia, ca ştiinţă nouă, a descoperit unitatea, dar şi distincţia între ele. Aceleaşi elemente le arată – unite şi distincte prin cantitatea diferită în care se unesc. Dar aceasta nu explică încă ce le face să compună laolaltă diferite elemente ale naturii.*

[50] *Platon, Legi, X, 896 a – 897 c (după P Gallay, op. cât, p. 134, nota 1).*

[51] *Există în tot universul o raţiune comună, care le ţine pe toate într-o mişcare negrăit de complexă, dar şi de unitară. E o lege raţională pe care nu şi-a dat-o şi nu şi-o susţine el însuşi printr-o voinţă conştientă. Dacă toate sunt dependente întreolaltă, nici una nu este superioară oricărei dependenţe, deci capabilă să le ţină în dependenţă de sine.*

[52] *Cel ce le-a dat tuturor ca un mare meşter această mişcare unitară, armonioasă, nu poate să nu fie şi Făcătorul lor. Căci n-a putut exista înainte o realitate haotică, ajunsă prin întâmplare la o asemenea mişcare armonioasă. Iar existenţa însăşi a acelei realităţi cum ar fi apărut? Prin întâmplare? Dar aceasta înseamnă a admite totuşi ceva supus întâmplării.*

[53] *Dacă întâmplarea a adus o realitate haotică la ordine, ea trebuie să fie mai puternică decât această ordine şi decât legile ei. Şi dacă e aşa, întâmplarea ar trebui să biruiască ordinea lumii, nu să se lase supusă ordinii.*

[54] *Raţiunea imprimată în toate componentele lumii, dându-i o unitate, e numită în textul grec "raţiunea din Dumnezeu", iar de traducătorul francez, "raţiunea ce vine de la Dumnezeu". În orice caz, raţiunea lumii ce vine din Dumnezeu, fiind gândită de Dumnezeu, are o conformitate cu Raţiunea lui Dumnezeu. De aceea raţiunea, sau raţiunile lumii, făcută pentru a fi cunoscută*

Ce este Dumnezeu după fire şi fiinţă n-a aflat careva dintre oameni niciodată, nici nu va afla. Sau de va afla vreodată cineva, să se cerceteze aceasta şi să se studieze de cei ce voiesc. Se va afla vreodată, după judecata mea, când ceea ce este asemănător lui Dumnezeu şi dumnezeiesc, adică mintea şi raţiunea noastră, se va amesteca cu ceea ce îi este familiar şi chipul se va urca spre arhetipul, a cărui dorinţă o are [55]. Şi ceea ce mi se pare rezultatul cel mai propriu al filosofiei (al înţelegerii) este să cunoaştem odată cât suntem cunoscuţi (I Cor. 13, 12) [56]. Acum tot ceea ce ajunge la mine este o iradiere scurtă şi o mică lucire a unei mari lumini (Înţ. Sol. 7, 28; Evr. 1, 3). Deci chiar de-a cunoscut cineva pe Dumnezeu, sau a mărturisit că L-a cunoscut, L-a cunoscut cât numai să pară mai luminat altuia care nu a fost luminat deopotrivă. Căci ceea ce are mai mult, s-a socotit că e desăvârşit nu cu adevărat, ci în comparaţie cu puterea vecinului.

⇒ *De aceea Enoh "a nădăjduit să cheme pe Dumnezeu" (Fac. 4, 26). El n-a reuşit decât să spere şi să nu cunoască (pe Dumnezeu), ci să-L cheme. Enoh "a fost mutat" (Fac. 5, 24), dar nu e clar dacă după ce L-a cuprins pe Dumnezeu, sau spre a-L cuprinde.*

---

de raţiunea umană, ne urcă la Dumnezeu. Dar aşa cum omul poate folosi liber raţiunea, aşa o foloseşte şi Dumnezeu, imprimând-o lumii. Ea e o lege pentru lucruri, o lege pe care o cunoaşte raţiunea umană, dar o poate aplica cu o anumită flexibilitate. Aceasta încă arată o libertate a lui Dumnezeu în conducerea lumii. Legea raţională a lumii n-a putut să se producă ea însăşi, ci a fost dată de o minte capabilă de o gândire raţională, adică de o Raţiune, dar folosită de o conştiinţă personală mai presus de înţelegerea raţională a omului, care înţelege prin limitări şi împărţiri. Dumnezeu a impus universului creat raţiuni limitate prin cuvintele Lui. Dar aceste raţiuni limitate şi unite între ele îşi aveau baza în Raţiunea Lui nemărginită. Omul însă, făcut după chipul lui Dumnezeu, este în stare să vadă originea raţiunilor limitate ale lumii şi Raţiunea nemărginită a lui Dumnezeu, pentru că nu găseşte o explicare a lumii şi a sa în ele.

[55] *Mintea şi raţiunea noastră doresc, în calitate de chip al lui Dumnezeu, să fie după modelul lor. Această calitate îl face pe Dumnezeu apropiat sau familiar, sau înrudit, sau propriu (= oikeio). Raţiunea noastră socoteşte că o raţiune supremă a creat şi susţine toată raţionalitatea lor. Sau mintea noastră, care caută înţelegerea deplină a tuturor, socoteşte că există o minte care le înţelege de fapt pe toate, fiind mai presus de ele, cum este în parte şi mintea noastră.*

[56] *Fiind chip al lui Dumnezeu, când mă voi uni deplin cu EI, îl voi cunoaşte cât mă cunoaşte sau cât m-a cunoscut El. îl voi avea deplin în mine. Aceasta arată că cunoaşterea este una cu iubirea. Cu cât îl iubesc pe Dumnezeu mai mult, îl cunosc ca unul ce mă bucur în întregime de El. Şi în această bucurie a mea de El, stă cunoaşterea Lui de către mine. Totuşi rămâne o deosebire între EI şi mine. De la El porneşte darul capacităţii mele de-a urca spre iubirea şi cunoaşterea Lui, nu de la mine. Sunt mereu recunoscător Lui în iubirea şi cunoaşterea Lui de către mine.*

⇒ *Meritul lui Noe a fost că a plăcut lui Dumnezeu (Fac 6, 9). De aceea i s-a încredinţat să scape lumea întreagă de ape sau seminţele lumii pe o mică alcătuire de lemn care a scăpat de potop (Fac. 6, 13 – 7, 19).*

⇒ *Avraam, marele patriarh, s-a îndreptăţit din credinţă (Fac. 15, 6; Rom. 4, 3) şi aduce o jertfă neobişnuită, chip al marei jertfe (Fac. 22, 2 urm.). Şi a văzut pe Dumnezeu, dar nu ca Dumnezeu (Fac. 18,1-2), ci L-a ospătat ca pe un om (Fac. 18, 6-8); şi a fost lăudat, pentru a-I fi slujit atâta cât a priceput.*

⇒ *Iacob a văzut în vis o scară înaltă şi un urcuş al îngerilor (Fac. 28,12) şi a turnat în chip tainic untdelemn pe un stâlp de piatră (Fac. 28, 18) – poate ca să arate piatra unsă din capul unghiului (Fapte 4, 11), pentru mântuirea noastră (Fapte 10, 38) şi a dat unui loc oarecare numele de "casa lui Dumnezeu" (Fac. 28, 17), spre cinstirea Celui ce S-a arătat. Lupta lui Dumnezeu cu un om (Fac. 32, 26-30) – care este uneori lupta lui Dumnezeu împotriva omului sau poate o luptă a virtuţii omeneşti pentru Dumnezeu. El poartă simbolurile luptei în trup (Fac. 32, 26), arătând înfrângerea firii născute; şi primeşte ca răsplată a evlaviei sale schimbarea numelui, numindu-se, în loc de Iacob, Israel (Fac. 32, 29), dobândind acest nume mare şi cinstit. Dar nici el, nici cineva după el, din cele douăsprezece seminţii, al căror părinte a fost, nu s-a lăudat până azi că a înţeles firea lui Dumnezeu, sau a avut vederea Lui întreagă.*

⇒ *Iar lui Ilie nici vântul aspru, nici focul, nici cutremurul, cum auzi din istorie, ci suflarea uşoară i-a dat o umbră a prezenţei lui Dumnezeu (III Regi 19, 11) şi nu a firii Lui. Cărui Ilie? Celui pe care căruţa de foc îl urcă la cer (IV Regi 2, 11), arătând treapta mai presus de om a dreptului.*

⇒ *Şi cum nu vei admira pe Manoe [57], judecătorul (Jud. 13, 22) şi mai târziu pe ucenicul Petru! Întâiul nu a suportat nici vederea lui Dumnezeu care i S-a arătat şi de aceea a zis: "Suntem pierduţi, femeie, că am văzut pe Dumnezeu". După el nu pot suporta oamenii vreun chip al lui Dumnezeu; cu atât mai puţin firea Lui. Al doilea, văzând pe Hristos, nu L-a lăsat să se apropie de barca în care se afla (Lc. 5, 8). Acesta deşi era mai fierbinte în recunoaşterea lui Hristos decât ceilalţi şi de aceea e declarat "fericit" (Mt. 16, 17) şi i se dă încrederea cea mai mare.*

⇒ *Dar ce vei zice despre Isaia şi Iezechiel, văzătorii cei mai mari ai lui Dumnezeu; şi de ceilalţi prooroci? Dintre ei, primul a văzut pe Domnul Savaot şezând pe tronul slavei şi înconjurat de Serafimii cu câte şase aripi, care-L slăveau şi-L acopereau, iar pe sine, purificat prin jar şi pregătit pentru proorocie (1, 6 urm.). Celălalt descrie Heruvimii ca un car, având deasupra Lui Tronul şi deasupra Tronului un firmament şi pe firmament o*

[57] *Tatăl lui Samson.*

arătare (phantazomenon). Mai spune de unele glasuri şi de unele mişcări în fapte (Iez. 1, 4 urm.). Şi acestea erau fie o arătare de zi, văzută numai de sfinţi, fie una de noapte, fie o întipărire din partea conducătoare a sufletului unită cu cele viitoare, ca şi când ar fi prezentă. E o altfel de proorocire negrăită, de aceea cum nu pot să spun.

Le ştie doar Dumnezeul proorocilor şi cei în care sunt lucrurile acestea. Dar nici aceştia, de care vorbesc, nici altul dintre cei ce sunt ca aceştia n-a stat în subzistenţa şi în fiinţa Domnului, după cum s-a scris, nici n-a cunoscut sau explicat firea lui Dumnezeu [58].

⇒ *Cât despre Pavel, dacă era cu putinţă să descrie cele ce le avea cerul al treilea (II Cor. 12, 2) şi acea mare înaintare sau înălţare, sau ridicare până la El, am fi cunoscut ceva mai mult despre Dumnezeu, dacă aceasta era taina răpirii.*

Dar deoarece erau negrăite (II Cor. 12, 2), să fie cinstite şi de noi cu tăcere. Să ascultăm numai ce ne spune Pavel: "În parte cunoaştem şi în parte proorocim" (I Cor. 13, 9).

Aceasta şi unele ca acestea mărturiseşte el, care nu e simplu în cunoaştere, el care făgăduia să dea o dovadă a lui Hristos care grăieşte în el (II Cor. 13, 3), el, marele apărător şi învăţător al adevărului. De aceea şi declară că toată cunoştinţa de jos nu e deloc mai presus de oglinzi şi de ghicituri, ca una ce constă din mici chipuri

---

[58] *Ce este Dumnezeu în Sine, în fiinţa Sa, sau în vreunul din ipostasurile Sale, nu a văzut şi nu a înţeles vreun om. Cei ce spun că li S-a arătat Dumnezeu, vorbesc de fapt numai de un fel în care El li S-a arătat, potrivit cu puterea lor de sesizare, dar şi în baza puterii Lui de a Se arăta pe măsura puterii lor de vedere şi de înţelegere a unui om sau altul. Sfântul Grigorie foloseşte pentru această formă de arătare a lui Dumnezeu, deosebită de fiinţa Lui, termenul de fantasmă, de produs fantezist, iar pentru sesizarea ei de către om, act de fantezie (fantazesthai = închipuire). Dar nici forma în care e văzut Dumnezeu, nici actul de sesizare a acestei forme, nu e un produs al fanteziei, ci au în ele ceva obiectiv. Fantasma e o "arătare" produsă de Dumnezeu. Omul o vede nu printr-o fantezie arbitrară, ci pentru că Dumnezeu îi dă puterea să-I vadă această "arătare" (fantasmă). Poate e vorba de bază reală a unei imaginaţii. Cât este omul în trupul de acum, foloseşte în mod necesar, pentru exprimarea experienţei lui Dumnezeu cel mai presus de toate, cele din lume, ca imagini pentru a o reda, dar în ele Dumnezeu însuşi pune într-un fel prezenţa Sa. Aceşti termeni spun poate ceea ce spune şi filosoful psihiatru Binswanger prin "Einbildung", închipuire, care e produs de taină bogată şi indefinită a persoanei iubite în cel ce o iubeşte. Omul care trăieşte taina lui Dumnezeu îşi găseşte imagini şi metafore pentru a o exprima, dar în ele este şi lucrarea lui Dumnezeu.*

(imagini) ale adevărului. Iar de nu apar unora care cercetează prea mult şi cu prea multă curiozitate aceste lucruri, poate acestea nu erau altele decât cele ce nu se pot purta acum, dar pe care Cuvântul Însuşi le dă de înţeles ca cele ce vor fi purtate şi vor fi descoperite cândva. Sunt cele de care Ioan, Înainte-Mergătorul Cuvântului, marele glas al adevărului, a spus că nici lumea întreagă de jos însăşi nu le poate cuprinde (În. 21,25) [59].

Deci tot adevărul şi întreg Cuvântul e greu de explicat şi de pătruns. Noi aflăm lucruri mari printr-un organ mic, vânând prin înţelepciunea omenească cunoştinţa celor ce există şi pătrundem la cele spirituale prin simţuri, sau nu fără simţuri, de care suntem conduşi încoace şi încolo, dar şi amăgiţi [60]. Căci nu ne putem întâlni cu mintea goală de realităţile goale, ca să ne apropiem mai mult de adevăr şi să ni se întipărească în minte înţelegerea lor. Iar cuvântul despre Dumnezeu, cu cât e mai desăvârşit, cu atât este mai greu de primit şi implică mai multe obiecţii şi rezolvări mai anevoioase. Şi tot ce i se opune, chiar de e foarte neînsemnat, opreşte înaintarea pe calea lui şi-l împiedică, sau îi întrerupe înaintarea mai departe. E ca şi când se trag caii de frâu şi sunt făcuţi să se abată de la calea lor prin acest gest neaşteptat.

Astfel Solomon, care a avut o înţelepciune prin care îi întrecea pe toţi dinainte de el şi din timpul lui (III Regi 3, 12) şi avea "lărgimea inimii" ca un dar al lui Dumnezeu şi o înţelegere mai îmbelşugată ca nisipul mării (III Regi 4, 29), cu cât înainta în adâncuri, cu atât ameţea mai mult şi descoperea înţelepciune cu atât mai mare, cu cât îi scăpau cele ce voia să le înţeleagă (Eccl. 7, 25; 8, 17) [61].

Iar Pavel se sileşte să atingă, nu zic firea lui Dumnezeu – căci acest lucru este cu totul cu neputinţă - ci numai "judecăţile" Lui (Rom. 11, 33), însă nu află ieşire, nici un punct stabil în urcuşul său, deoarece mişcarea înţelegerii sale nu ajunge la un capăt, arătând mereu ceva ce-i lipseşte [62] - O, minune! - căci şi eu pătimesc ceva la

---

[59] *Sfântul Ioan Evanghelistul e numit aici Înainte-Mergător, întrucât a pregătit vestirea Cuvântului prin prologul Evangheliei sale. Dar Sfântul Grigorie nu ignoră că titlul de Înainte-Mergător e dat lui Ioan Botezătorul, Căci îl numeşte în Cuvântările 6 şi 7 (P.G. 35, 729 B): "Înainte-Mergător al Cuvântului şi al luminii" (P. Gallay, op. cât. p. 142, nota 1).*

[60] *Acest pasaj aminteşte de Platon, Phaedon 66 şi 83 a. Expresia " a vâna" revine de mai multe ori la Platon pentru a exprima dobândirea unor cunoştinţe (P. Gallay, op. cât., p. 143, nota 2).*

[61] *Cu cât îţi dai seama mai mult de neputinţa înţelegerii tainelor existenţei şi deci cu cât eşti mai smerit în privinţa aceasta, cu atât eşti mai înţelept.*

[62] *Mintea omului nu poate cuprinde nemărginirea Iui Dumnezeu, dar pe de altă parte e făcută să tindă spre a o cuprinde. De aceea niciodată nu se mulţumeşte cu ceea ce a atins. Totdeauna simte că-i mai lipseşte ceva. Orice înţelegere atinsă îi deschide perspectiva unei alte înţelegeri.*

fel. De aceea el învăluie în uimire cuvântul său şi numeşte acea realitate "bogăţia şi adâncul lui Dumnezeu" şi mărturiseşte "necuprinsul judecăţilor lui Dumnezeu" (Rom. 11, 33), rostind aproape aceleaşi cuvinte ca David, care numeşte "un mare adânc" judecăţile lui Dumnezeu (Ps. 35, 7), a căror afunzime nu poate fi ajunsă de măsura sau de simţirea omului, sau spune că cunoştinţa lor e prea "minunată" pentru el şi pentru fiinţa sa, că "e prea tare" pentru puterea lui de cuprindere [63].

Ca să las celelalte, voi privi la mine însumi şi la toată firea şi alcătuirea omenească, întrebându-mă:

- ***ce e amestecul care ne compune?***
- ***Ce e mişcarea care ne este proprie?***
- ***Cum s-a amestecat în noi nemurirea cu mortalitatea?***
- ***Cum curg în jos şi sunt purtat în sus?***
- ***Cum se mişcă în jur sufletul prin trup?***
- ***Cum e mintea şi circumscrisă şi definită, rămânând în noi şi parcurgând toate într-o mişcare şi întoarcere grăbită?***
- ***Cum se împărtăşeşte şi se comunică prin cuvânt şi străbate prin aer şi intră cu lucrurile?***
- ***Cum se comunică prin simţuri şi se desprinde de simţuri?***
- ***Şi înainte de acestea, cum am fost alcătuiţi şi constituiţi în laboratorul firii?***
- ***Şi cum am primit ultima noastră formă şi împlinire?***
- ***Ce este pofta mâncării şi cum se întinde ea?***
- ***Cine ne-a condus automat la primele izvoare şi la primele mijloace de întreţinere a vieţii?***
- ***Cum se hrăneşte trupul cu alimente şi sufletul cu gândirea?***
- ***Ce este curgerea firii şi legătura reciprocă între cei ce nasc şi cei născuţi, ca să fie uniţi prin afecţiune?***
- ***Cum sunt stabile speciile, deosebindu-se prin însuşirile lor, ale căror proprietăţi sunt atât de multe că nu pot fi numărate?***
- ***Cum acelaşi animal e şi muritor şi nemuritor, muritor prin înlocuire şi nemuritor prin naştere?***

De fapt un individ dispare, altul apare în locul lui, precum râul curgând nu stă şi totuşi rămâne? S-ar putea filosofa încă mult despre mădularele şi părţile trupului şi

---

Mintea omului este mărginitul în mişcare spre nemărginit, mărginitul plin de aspiraţia spre nemărginire.

[63] *Sunt redate pe scurt cele spuse în Ps. 138, 13-16.*

armonia între ele, care coexistă şi se disting spre trebuinţele şi frumuseţea întregului, unele mai importante, altele mai puţin importante, unite şi separate, unele cuprinzând pe altele, altele fiind cuprinse potrivit legii firii. Multe se pot spune despre voci şi auzuri: cum unele se produc prin organe glăsuitoare, iar altele recepţionează, cum îşi fac legătura prin mijlocirea aerului şi loviturile şi întipăririle ce le produc în aer. Multe se pot spune despre văzul care comunică în chip negrăit cu cele văzute, mişcat numai prin voinţă în acelaşi timp cu mintea şi are o experienţă comună a lor cu mintea. Căci cu aceeaşi iuţime mintea se uneşte cu cele cugetate şi văzul, cu cele văzute.

Multe se pot spune şi despre celelalte simţuri, care recepţionează unele din lucrurile exterioare, fără să fie cugetate de raţiune. Multe, de asemenea, despre odihna în somn, despre născocirile viselor, despre memorie, despre amintiri, despre raţionamente, despre iuţime şi poftă şi scurt vorbind, despre toată organizarea acestei lumi mici (acestui microcosm) care este omul.

Voieşti să-ţi enumăr şi deosebirile altor animale faţă de noi şi între ele, firile şi naşterile, creşterile, locurile şi obiceiurile lor, felul vieţuirii lor? Cum de unele trăiesc în turme, iar altele singuratice? De ce unele sunt ierbivore, iar altele carnivore? Unele feroce, altele blânde? Unele iubitoare de oameni şi însoţitoare ale lor, altele sălbatice şi libere? Unele într-un fel mai aproape de înţelegere şi de capacitatea de a învăţa, iar altele cu totul străine de înţelegere şi de putinţa de a învăţa? Unele înzestrate cu simţuri mai multe, altele cu mai puţine? Unele nemişcate, altele capabile de mişcare? Unele foarte iuţi, altele foarte greoaie? Unele impresionante prin mărime şi frumuseţe, sau prin una din acestea, altele mici sau urâte, sau în amândouă felurile? Unele puternice, altele slabe? Unele gata să se apere, altele bănuitoare şi viclene? Unele prudente, altele lipsite de prudenţă? Unele harnice şi economicoase, altele cu totul leneşe şi neprevăzătoare? Cum unele sunt sucite, altele drepte? Unele alipite de un loc, altele amfibii? Unele elegante, altele lipsite de cochetărie? Unele însoţite, altele neînsoţite? Unele înfrânate, altele neînfrânate? Unele fecunde, altele nefecunde? Unele cu longevitate, altele cu viaţă scurtă? Obosim să descriem tema în amănunţime.

Gândeşte-te şi la cele ce înoată lunecând prin apă, care zboară, aşa zicând, prin elementul lichid, şi care sorb aerul ce le trebuie, câtă vreme altfel sunt primejduite în aerul nostru, ca şi noi în ape. Gândeşte-te şi la moravurile şi pasiunile, la însoţirile, la naşterile, la mărimile şi frumuseţile, la alipirea de un loc şi la migrările lor, la unirile şi despărţirile lor, la proprietăţile lor aproape vecine cu cele ale animalelor terestre, uneori chiar comune, şi la proprietăţile opuse în înfăţişări şi în numiri. Gândeşte-te şi la stolurile de păsări, de forme şi culori diferite, unele

tăcute, altele cântăreţe. Cum se explică melodia lor şi de la cine le vine? Cine a dat unora podoaba de pe piept? Cine cântările şi fluieratul de pe ramuri, când la amiază soarele le îndeamnă să-şi execute muzica lor şi fac să răsune pomii de strigătele lor şi-şi însoţesc mersul cu glasurile lor? Cine ajută sturzul să-şi facă auzit cântecul lui când îşi întinde aripile dimineaţa, însoţindu-şi zborul de glasul lui? Renunţ să vorbesc de vocile tari, de arta lor proprie prin care se fac cunoscute. De unde are păunul, această pasăre mândră, originar din Media, atâta eleganţă şi dorinţă de preţuire, simţindu-şi frumuseţea sa în aşa fel ca atunci când vede pe cineva apropiindu-se sau când se împodobeşte, cum se spune, în faţa femeilor, îşi înalţă grumazul şi-şi deschide aripile ca un veşmânt aurit de stele şi-şi arată frumuseţea celor iubitori prin păşirea impunătoare. Dumnezeiasca Scriptură admiră şi deşteptăciunea femeilor în ţesături, spunând: “Cine a dat femeilor înţelepciunea ţesăturii sau ştiinţa broderiei” (Iov 38, 36). Aceasta e o lucrare a unei vieţuitoare raţională şi de o înţelepciune îmbelşugată ce ajunge până la cer [64].

Dar admiră şi înţelegerea naturală a animalelor necuvântătoare şi explică raţiunile ei. Cum sunt pietrele şi arborii cuiburi şi acoperăminte, aceste cuiburi fiind clădite ca adăposturi şi frumoase şi potrivite pentru a le hrăni? De unde le vine albinelor şi păianjenilor hărnicia şi priceperea artistică? Albinele îşi adună polenul făcând din ceară produsă de la faguri alveole hexagonale, unite şi distinse între ele şi împletind liniile drepte şi unghiurile prin lucrări obscure şi nevăzute. Iar păianjenii, după ce şi-au întins în multe feluri firele atât de subţiri şi aproape aeriene, ţes pânze cu numeroase îndoituri – şi acestea fără puncte de plecare văzute – ca locuinţă preţioasă şi în acelaşi timp spre vânarea celor slabe pentru trebuinţa hranei. Care Epiclide a imitat acestea, speculând despre liniile neexistente şi obosind în demonstraţii [65]? Care Palamide a realizat formaţii lactice după modelul albinelor care zboară distinct, dar cu un scop unic [66]? Care Fidias, Zeuxis şi Polignot şi care Parhasios şi Aglaofon ştiau să facă lucruri atât de frumoase [67]? Care Dedal a executat la Cnossos un loc aşa de frumos pentru o femeie tânără, atingând culmea frumuseţii sau labirintul din Creta cu ieşirea dificilă şi cu

[64] *Este în toate o raţiune inconştientă, iar în om, o raţiune conştientă care descoperă raţiunile în toate şi le depăşeşte pe toate, văzând originea lor într-un izvor raţional conştient mai presus de toate, în Cel ce este în cer.*
[65] *Epiclide este celebrul geometru.*
[66] *Palamide, rege al Eubeii, este unul din participanţii la războiul împotriva Troii, care şi-a mişcat ingenios oastea sa.*
[67] *Fidias este sculptorul cunoscut din vremea lui Penele. Ceilalţi sunt pictori din sec V-IV înainte de Hristos.*

coridoare complicate – ca să mă exprim în modul poetic – care a revenit de multe ori pentru desăvârşirea operei sale [68]?

Şi nu mai spun nimic despre mulţimile de furnici şi de vistieriile lor, nici de rezervele de hrană ce şi le adună, nici de toate cele ce le-am aflat istorisite despre căile şi conducătorii lor şi despre bună rânduiala a lucrării lor [69].

Dacă ai priceput explicarea acestora şi ai cunoscut înţelesul lor, gândeşte-te şi la diferitele plante şi la arta atât de plăcută ochilor şi în foile lor şi de folositoare în rodurile lor. Gândeşte-te şi la varietatea şi belşugul roadelor, mai ales la faptul că cele mai necesare sunt şi cele mai frumoase. Gândeşte-te şi la puterea rădăcinilor, a sucurilor şi a florilor lor, nu numai plăcute ci şi binefăcătoare pentru sănătate, la graţia şi calitatea culorilor, dar şi la strălucirea pietrelor preţioase. Căci toate au fost puse înaintea ta, ca un ospăţ de obşte, câte sunt necesare şi plăcute prin fire. Aceasta, că dacă nu cunoşti din altceva pe Dumnezeu, să-L cunoşti din binefacerile Lui şi nevoia ta de ele să te facă mai înţelegător.

Pornind de aici, priveşte la lărgimea şi lungimea pământului, maica de obşte a tuturor şi la sânii mărilor legaţi între ei şi cu pământul, la frumuseţea pădurilor, la râurile şi izvoarele îmbelşugate şi nesecate, de ape proaspete şi bune de băut, curgătoare nu numai pe suprafaţa pământului, ci şi sub pământ, ce se adună în adâncuri şi împinse de vreun suflu puternic, apoi încălzite de tăria luptei şi a rezistenţei, dăruindu-ne băile calde ce ne sunt de trebuinţă, în multe părţi ale

---

[68] *Dedal, personaj fabulos, care a construit labirintul din Creta şi "o piaţă de dans" în Cnossos, pentru Ariadna, fiica lui Minos, regele Cretei (notele 63-65 după P. Gallay, op. cât., p. 154-155, 1-5).*

[69] *Minunata raţionalitate a unor animale, care nu e susţinută de conştiinţa lor, dovedeşte într-un fel ce pare şi mai de necontestat, că ea le e întipărită de o conştiinţă creatoare. Dar omul care îşi susţine prin conştiinţă raţionalitatea sa, se vede şi el că nu o are pe aceasta de la sine, ci de la o existenţă raţională conştientă asemenea celei a lui, dar nesfârşit superioară prin puterea creatoare a ei. Pe lângă aceea, raţionalitatea inconştientă a unor animale şi a întregului univers arată că el este făcut pentru om, dar nu e creat de om. Căci, pe de o parte, e mai puternic dedt omul, pe de alta, e prin inconştienţa lui în folosul omului conştient. Omul merge până la un loc cu folosirea lui, dar nu-l poate nici crea, nici desfiinţa, ba nici măcar înţelege până la capăt. Îi este inferior omului, dar nu poate dispune cu totul de el. Universul e pentru om, dar nu în sensul că omul poate dispune total de el, ci într-un fel şi omul e la dispoziţia universului. Dar dacă omul se foloseşte de univers pentru creşterea lui spirituală, universul nu creşte spiritual prin om. Omul e ajutat de univers să se înalţe la cunoaşterea lui Dumnezeu. Universul e pentru om, ca omul să cunoască prin el pe Dumnezeu. Deci amândouă sunt făcute pentru Dumnezeu cel mai presus de amândouă. Omul e dependent de univers, dar universul nu-l mulţumeşte întru totul, deci omul e dependent în realizarea sa şi de Dumnezeu cel mai presus de univers.*

pământului şi printr-o putere contrară făcându-se leacuri fără plată, prin ele însele. Spune-mi, cum şi de unde sunt acestea? Ce este această ţesătură uriaşă şi nelucrată? Toate sunt vrednice de laudă nu numai prin relaţia dintre ele, ci şi văzute una câte una.

Cum s-a făcut pământul stabil şi neînclinat? Ce-l poartă şi ce este ceea ce-l susţine? Şi ce este la rândul ei aceea? Nu are o raţiune pe care să se sprijine, decât pe voia lui Dumnezeu [70]. Şi cum o parte a pământului e înălţată la vârfurile munţilor, iar alta coborâtă la şesuri şi asta într-un mod atât de variat şi făcându-se înălţările şi coborâşurile treptate, ca să ne fie cât mai rodnic pentru trebuinţele noastre şi cât mai plăcut în diversitatea lui? Şi cum o parte e repartizată locuirii, iar alta e de nelocuit, o parte fiind izolată de înălţimile munţilor, iar alta fiind separată şi tinzând spre o altă margine. Nu e totul un semn foarte clar al marii lucrări a lui Dumnezeu [71]?

Cât priveşte marea, dacă n-aş admira mărimea ei, i-aş admira liniştea şi cum stă, fără să fie legată, între malurile ei. Iar dacă nu pot admira liniştea ei, admir mărimea ei. Dar fiindcă le are pe amândouă, le voi lăuda pe amândouă. Şi ce le uneşte pe amândouă? Prin ce este ea legată? Cum se înalţă şi se şi opreşte, ca dintr-un respect pentru pământ? Cum primeşte râurile toate şi rămâne aceeaşi cu tot prisosul ce-i vine? Nu ştiu ce trebuie să spun. Cum este nisipul un hotar pentru o aşa de uriaşă mărime? Au ceva de spus cei ce studiază natura, savanţi în cele deşarte, care măsoară marea cu milimetrul sau măsoară lucruri aşa de mari cu ideile lor? Nu trebuie mai degrabă să explic aceasta după Scriptură, într-un mod

---

[70] *Dacă în vremea aceea toate părţile universului trezeau uimire, câtă n-ar putea să ne trezească astăzi, când s-au descoperit dimensiunile uriaşe ale universului şi legile gravitaţiei, care ţin corpurile cereşti în mişcare fără să se prăbuşească unele în altele. De om se putea spune că el se ţine într-o stabilitate prin raţiunea lui. Dar pământul, de ce se putea spune atunci – când nu era descoperită legea gravitaţiei – că e ţinut numai de voia lui Dumnezeu? Dar forţa sau legea gravitaţiei nu e susţinută de puterea voii lui Dumnezeu? Oricât de minunată vede Sfântul Grigorie organizată lumea, el afirmă că ea e deosebită de Dumnezeu, că există şi e susţinută prin puterea Lui. El nu mai vede lumea ca fiind ea însăşi o sumă de forţe divine şi demonice. El a şi contribuit – în baza credinţei creştine despre lumea creată de Dumnezeu, Creatorul ei – la dezvoltarea ştiinţei care a descoperit legile raţionale întipărite lumii de Dumnezeu, Raţiunea mai presus de raţiunile ei şi a omului.*

[71] *Poate Sfântul Grigorie considera pământul foarte întins, dar necunoscut şi nelocuit, apropiindu-se de o margine şi prin aceasta dincolo de ea pe Dumnezeu. Progresele astronomiei au făcut vădită antinomia lui Kant: e tot aşa de imposibil a socoti lumea mărginită ca şi nemărginită. Dar un spaţiu gol de lume nu se poate cugeta. Raţiunea noastră nu se poate declara pentru nici o alternativă. Însă lumea cu imperfecţiunile ei nu poate fi unica realitate. Acesta-i un lucru sigur.*

mai convingător şi mai adevărat decât prin lungi cuvântări? În ea se spune: "Hotar a pus peste faţa apei" (Iov 26, 10). Aceasta e legătura impusă firii lichide. Şi cum conduce cu vântul ei o corabie ca pe un mic uscat, alcătuită din câteva lemne? Nu te miră văzând aceasta? Nu ţi se uimeşte înţelegerea? Pământul şi apa se unesc în serviciul lor şi aceste uniri atât de diferite în firea lor se fac una, în folosul omului.
Care sunt apoi primele izvoare ale izvoarelor? Cearcă, omule, de poţi găsi vreuna din urmele acestora. Şi cine este Cel ce a despărţit râurile şi şesurile şi munţii şi le-a dat cursul care nu se opreşte? Şi cum s-a făcut această minune din cele contrare: că nici marea nu-şi iese dintre maluri, nici râurile nu se opresc. Şi în ce constă hrana dată de ape [72] şi care e deosebirea ei, odată ce unele sunt hrănite de sus, altele sunt adăpate din rădăcini? Dar voi încheia dulceaţa acestei descrieri, explicând-o prin "dulceaţa lui Dumnezeu" (Iez. 31, 9) [73].

Dar lăsând pământul şi cele privitoare la el, înalţă-te la aer prin aripile înţelegerii, ca această cuvântare să înainteze mai departe. Astfel te voi ridica la cele cereşti şi la cerul însuşi şi la cele mai presus de cer. Cuvântul înaintează cu greu la cele următoare, dar înaintează totuşi pe cât îi este cu putinţă. Cine a răspândit aerul, această mare şi îmbelşugată bogăţie, nemăsurată nici prin demnităţi, nici prin aşezări, care nu e mărginit de hotare, nu e împărţit după vârste, ci care ca în împărţirea manei, e primit îndestulător şi repartizat în mod egal? Aerul este carul unei firi înaripate, reşedinţa vântului, regulatorul anotimpurilor, însufleţitorul animalelor, mai bine zis susţinătorul unirii sufletului cu trupul; în el sunt trupurile, cu el se produce cuvântul, în el e lumina şi ceea ce e luminat şi vederea care se comunică prin el. Dar priveşte şi la cele următoare: nu îngădui să se dea aerului toată puterea celor ce sunt socotite existând prin aer. Care sunt vistieriile vântului (Ps. 134, 7)? Care vistieriile zăpezii (Iov 38, 22)? "Cine a născut picăturile de rouă" (Iov 38, 28), după cuvântul Scripturii: "Din pântecele cui iese gheaţa?" (Iov 38, 29) şi – o, minune! – cine reţine prin cuvântul lui firea ei curgătoare (Înţ. Sir. 48, 13), când o revarsă peste faţa a tot pământul (Iov 5, 10) şi o răspândeşte la vreme potrivită şi în mod egal, fără să lase toată substanţa lichidă liberă şi nestăpânită? Căci S-a mulţumit cu curăţirea din vremea lui Noe şi nu şi-a uitat legământul Său (Fac. 9,12) cel atot nemincinos, dar nici nu o reţine cu totul, ca să nu avem nevoie iarăşi de un Ilie, care ne-a scăpat de secetă (III Regi, 18, 44). "De va închide", zice, "cerul" (II Paralip. 7, 13), "cine îl va deschide?" Cine va opri

[72] *Apele hrănesc plantele, animalele, oamenii.*
[73] *Proorocul Iezechiel prezintă pe Dumnezeu ca cel ce a făcut pomii frumoşi ai Raiului.*

(Mt. 3,10) excesul de ambele feluri, al Celui ce dă ploaia (Mt. 5, 45), dacă nu le rânduieşte pe toate cu măsurile şi cu cumpăna Sa (Iov 28, 26) [74]?

Şi ce-mi vei filosofa despre fulgere şi tunete, tu care nu vezi tunetele decât de pe pământ şi nu eşti luminat nici de cele mai mici scântei ale adevărului? Ce aburi de pe pământ sau ce adunare de aer vei socoti cauze ale nourilor sau măcar ale unui nour sau al unei adunări cât de mici de nouri, care să producă un cât de mic fulger şi tunet? Sau ce vânt strâmtorat, neavând ieşire din acea strâmtorare, va fulgera din această cauză şi va tuna, răpindu-se din ea? Iar dacă ai străbătut aerul şi cele privitoare la aer cu gândirea, atinge cu mintea cerul şi cele cereşti. Dar să ne conducă credinţa mai mult decât raţiunea, dacă ai aflat slăbiciunea noastră, în cele mai apropiate şi ai aflat raţiunea de a cunoaşte cele mai presus de raţiune [75], ca să nu fii cu totul pământesc sau alipit lor, necunoscând faptul neştiinţei tale [76].

Cine a dat cerului mişcarea în cerc? Cine a aşezat stelele la locul lor? Sau mai bine zis, înainte de aceasta, ce este cerul şi stelele? O poţi spune tu, om de înălţimi (meşter), cel care nu cunoşti cele de la picioare şi nu te poţi măsura nici pe tine însuţi, tu care cercetezi cu curiozitate cele mai presus de firea ta şi care rămâi mut în faţa celor nemăsurate? Da, tu cunoşti mişcările în cerc şi perioadele stelelor şi apropierile şi depărtările între ele, răsăriturile şi apusurile lor, unele părţi mici ale zodiacului şi tot ce-ţi îngăduie să te mândreşti cu această ştiinţă minunată. Dar aceasta nu înseamnă încă o cunoaştere a celor existente, ci observi doar o anumită mişcare. Această observaţie este confirmată de o practică îndelungată şi care a adunat într-un întreg cele observate în multe, apoi a concentrat totul într-o explicare, pe care a numit-o ştiinţă. Astfel, bazele lumii s-au făcut văzute celor

---

[74] *Legile ce stăpânesc natura nu sunt cu totul rigide. Ele pot fi folosite de om în mod maleabil într-o măsură mică, iar Dumnezeu le foloseşte maleabil într-o măsură mare, cu efect asupra unei mari părţi din univers. A arătat prin potop că ar putea chiar să distrugă viaţa de pe pământ prin aducerea ploii covârşitoare, dar s-a angajat să nu o facă. Însă le opreşte uneori în mare măsură aducând secetă cu mari pagube, ca să mişte pe oameni la rugăciune. Această maleabilitate a legilor arată că ele se află sub stăpânirea unei voinţe libere, care a dat şi omului o anumită libertate în folosirea lor. Totuşi această maleabilitate nu înseamnă desfiinţarea lor, ca o condiţie a lumii create. Atât legile ei, cât şi maleabilitatea lor pentru libertatea de mari efecte ale lui Dumnezeu şi de mici efecte ale omului, le arată impuse de o voinţă conştientă atotputernică.*

[75] *Din cele raţionale din jurul nostru, cunoaştem că ele sunt de la cineva mai presus de cele raţionale.*

[76] *Dacă rămâi la cele pământeşti, nu-ţi recunoşti neştiinţa. A te ridica deasupra lor, recunoşti neştiinţa mai presus de ele. Este o "neştiinţă" care înseamnă recunoaşterea lor. E o neştiinţă care-ţi lărgeşte orizontul spre cele necunoscute. Când Socrate zicea: "Ştiu că nu ştiu nimic", arăta că ştie mai mult ca acei care nu ştiau decât de cele materiale.*

mulţi, iar vederea lor s-a făcut început al ştiinţei. Dar tu, care eşti foarte cunoscător al acestora şi poţi să le admiri cu dreptate, spune-mi care e cauza acestei rânduieli şi mişcări? Spune-mi de unde vine faptul că soarele străluceşte ca un lămpaş pământului întreg şi tuturor privirilor ca o căpetenie într-o ceată, acoperind cu strălucirea sa celelalte stele, cum nu fac altele dintre ele faţă de celelalte? Aceasta e o dovadă că dacă celelalte luminează şi ele, el străluceşte mai presus de ele şi nu lasă să fie cunoscute, că au aceeaşi putere ca el, ci că el este frumos ca un mire, "iute uriaş" (Ps. 8, 6) şi mare. Nu mă pot împiedica să nu-l laud prin cuvintele mele. El are atâta putere că, de la o margine la alta, el învăluie pe celelalte cu căldura lui şi nimic nu poate scăpa de simţirea lui (Ps. 18, 7), ci umple toată privirea şi firea trupească de căldura lui; el încălzeşte dar nu arde, el este prezent tuturor şi învăluie toate cu moderaţia şi cu rânduiala mişcării lui.

Şi ce spui de aceasta, dacă ai observat-o? Soarele este între cele sensibile ceea ce este Dumnezeu între cele inteligibile (spirituale), precum a zis unul dintre cei străini [77]. Căci acesta luminează vederea, precum Acela, mintea. Acesta este cel mai frumos între cele văzute, precum Acela, între cele cugetate. Dar cine l-a mişcat pe acesta de la început? Ce-l mişcă fără încetare şi-l face să se învârtească, el însuşi fiind stătător şi nemişcat prin raţiunea lui [78]? Cine îl face neobosit şi aducător de viaţă, care face să crească făpturile şi pe care îl laudă poeţii cu dreptate şi nu se opreşte nici din mişcarea lui, nici din binefacerile lui? Cum e făcătorul zilei pe pământ şi al nopţii sub pământ? Şi nu ştiu ce trebuie să mai spun când privesc soarele. Ce este creşterea şi scăderile zilelor şi ale nopţilor şi egalitatea lor în inegalitate, ca să spun ceva paradoxal? Cum este el făcătorul şi împărţitorul cu bună rânduială a anotimpurilor ce vin şi pleacă şi se unesc şi se separă ca într-un cor, prin legea unirii şi bunei rânduieli; cum se amestecă toate puţin câte puţin, datorită apropierii dintre ele, şi se despart ca zilele şi nopţile, ca să nu ne întristăm prin neregularitatea lor [79]? Dar să-şi facă soarele drumul lui. Cât despre tine, ai cunoscut firea lunii, fazele ei, măsurile luminii şi drumul ei şi cum soarele are putere asupra zilei iar ea, luna prezidează noaptea şi cum luna dă curaj fiarelor, iar

---

[77] *Platon, Republică, VI, (după P. Gallay, op. cât., p. 168, nota 1).*

[78] *Soarele, fiind corp material, este mort prin firea lui. Cine îl mişcă deci neîncetat?*

[79] *Dacă viziunea naivă şi simplistă din acea vreme îi făcea pe Părinţi să vadă atotputernicia şi înţelepciunea lui Dumnezeu, ce să spunem despre atotputernicia şi înţelepciunea lui Dumnezeu noi, cei care cunoaştem întinderea de mii de ani lumină a corpurilor cereşti? Dar din pilda Sfinţilor Părinţi învăţăm că trebuie să ne silim şi noi să cunoaştem cuceririle astronomiei, ale fizicii şi biologiei, pentru a deduce din minunea universului atotputemicia şi înţelepciunea copleşitoare a lui Dumnezeu. Dar oricât de uriaş este universul, el e constituit din elemente de ultimă micime şi fiecare din ele este din puterea lui Dumnezeu şi sub atenţia Lui. Cu atât mai mult este sub această atenţie omul.*

soarele scoală pe om la lucru (Ps. 103, 23); cum soarele se înalţă şi coboară spre cel mai mare folos al nostru. Ai înţeles "legătura care leagă făptura Găinuşii şi îngrăditura Orionului" (Iov 38, 31), ca cel ce numără mulţimea stelelor şi le cheamă pe numele lor (Ps. 4, 4)? Ai înţeles slava deosebită a fiecăreia şi ordinea mişcării, ca să mă încred în tine când ordonezi viaţa noastră şi înarmezi creaţia împotriva Creatorului [80]?

Ce zici? Vom înceta cuvântul aci, oprindu-ne la cele materiale şi văzute? Sau, deoarece cuvântarea noastră cunoaşte cortul lui Moise ca chip (Evr. 9, 24) al întregului univers, adică al totalităţii "celor văzute şi nevăzute" (Ieş. 26, 31) şi depăşind cele sensibile, vom trece la Sfintele (Evr 9, 24), la firea spirituală şi cerească? Nu vom putea să o privim nici pe aceea, un mod trupesc, deşi e netrupească. Ea se numeşte "foc" şi "duh", sau este şi una şi alta. Căci se spune că face pe îngerii Săi "duhuri" şi pe slujitorii Săi "pară de foc" (Ps. 103, 5), a face însemnând a-i păstra prin cuvântul prin care au fost făcute. Iar când auzi că sunt duh şi foc, primul nume înseamnă firea spirituală, al doilea că este curăţitoare. Căci ştim că, aşa ca şi prima fiinţă, are aceleaşi numiri. Dar această fire este pentru noi netrupească, sau e foarte neapropiată. Vezi cum ameţim în înţelegerea ei şi nu ştim până unde putem înainta?

Noi ştim numai că există Îngeri şi Arhangheli, Scaune, Domnii, Începătorii, Stăpâniri, Străluciri, Urcuşuri, Puteri spirituale sau Minţi, firi curate şi neîntinate, nemişcate spre rău sau greu de mişcat, mişcându-se pururea în jurul Primei cauze. Nu ştim cum le-ar putea cânta cineva pe ele, care primesc lumina cea mai curată de acolo sau fiecare altfel, pe măsura firii şi treptei lui. Ele sunt atât de mult modelate şi întipărite de Bine (de Frumuseţe), că se fac alte lumini şi pot lumina pe altele, prin iradierile Primei Lumini asupra lor şi prin transmiterea ei. Sunt slujitori ai voii dumnezeieşti, puternici în tăria firii lor şi prin cea câştigată. Ele parcurg toate, fiind prezente tuturor peste tot prin râvna slujirii şi vioiciunea firii. Unele au primit în încredinţare altă parte a lumii sau au fost rânduite altei părţi a ei, aşa cum ştie Cel ce le-a rânduit şi stabilit pe toate. Ele le aduc toate la o unitate, potrivit unei singure voiri a Celui ce le-a zidit toate. Ele sunt cântăreţe ale măririi dumnezeieşti, văzătoare ale slavei eteme în eternitate, nu pentru a fi slăvit Dumnezeu, căci nu se poate adăuga ceva la plenitudinea Celui ce dăruieşte cele bune tuturor, ci ca să nu înceteze de a fi covârşite de bunătăţi firile prime după firea lui Dumnezeu.

---

[80] *"Este vizată aici astrologia acelui timp" P. Gallay, op. cât., p. 170, nota 1".*

Dacă le-am putut lăuda pe acestea după vrednicie, mulţumesc dumnezeirii celei una în cele trei. Iar dacă aceasta e mai prejos de ceea ce s-a dorit, cuvântarea va birui şi astfel. Căci ea s-a luptat să arate că şi firea celui de-al doilea e mai presus de mintea noastră. Cu atât mai mult este întâia şi singura fire mai presus de toate într-un aşa mod, că nici nu îndrăznesc să spun [81].

[81] *Puterea creatoare a lui Dumnezeu nu poate să nu fie însoţită de o imaginaţie uriaşă, care crează toate felurile de existenţe, deci nu numai fiinţe compuse din suflet şi trup şi numai forme animale, vegetale şi doar materiale, ci şi pur spirituale de toate gradele. Şi precum formele lumii văzute sunt toate într-o legătură armonioasă, nu se poate să nu se afle în această unitate armonioasă între ele şi cu lumea văzută şi lumea existenţelor pur spirituale. Ele trebuie să aibă un rol mai ales în îndrumarea oamenilor, care prin suflet sunt înrudiţi cu ele. Puterile îngereşti sunt lumini ce primesc uşor lumina lui Dumnezeu şi şi-o transmit unele altora şi în parte lumii, contribuind şi ele la menţinerea lumii în unitate, datorită voii lui Dumnezeu, a cărei putere o trăiesc. Chiar dacă unele puteri îngereşti devin demoni, firea lor nu încetează de a fi lumină, desigur o lumină strâmbă. Fiind persoane, sunt în general lumină. Căci persoana este o conştiinţă permanentă de sine însăşi. Altceva nu putem spune despre persoană. Atât persoanele divine cât şi umane au o fiinţă comună. Dar ce este fiinţa sau firea? Cine poate şti? Cuvântul vine de la a fi (fiinţă, fire). Se spune, deci, în general, că fiinţa sau firea este, iar de persoanele ei că sunt conştiinţe luminoase. Dar ce înseamnă este? Descartes a spus cogito, ergo sum. Dar ce este sum? Sau ce înseamnă este? Nu ştim. Dar este a persoanei e lumină. Dar nu lumina materială. Însă ce înseamnă acest este spiritual? Ştim că suntem. Dar nu ştim ce este aceasta. În definitiv ştim că nu ştim nimic, decât doar ştim de o cauză supremă, de un mister.*

Cuvântarea a treia despre Fiul

Iată cele ce le-ar putea spune cineva oprind graba acelora de-a discuta, ca şi primejdia grabei în toate lucrurile, dar mai ales în discuţiile despre Dumnezeu. Dar cum a critica nu e mare lucru ci e foarte uşor oricui voieşte, însă a opune părerea personală cea bună e o faptă proprie oricărui om evlavios şi cuminte, îndrăznind noi în Sfântul Duh, necinstit de ei, dar închinat de noi, vom pune în lumină vederile noastre despre dumnezeire aşa cum sunt, ca un fruct nobil şi matur. Altădată am tăcut – căci acesta e singurul lucru în care câştigăm o prospeţime şi o adâncă cugetare, – dar acum îndrăznim mai mult să spunem adevărul, ca să nu fim osândiţi, cum s-a scris, să nu plăcem lui Dumnezeu (Evr. 10, 38).

Căci orice cuvântare are două părţi: una prin care cineva îşi întemeiază gândirea proprie şi una care răstoarnă pe a contrarului. Aşa şi noi, după ce vom expune gândirea noastră, vom încerca să respingem părerile adversarilor. Şi amândouă acestea le vom face pe scurt, ca să se facă uşor de cuprins cele spuse de noi, ca şi speculaţia elementară născocită de ei spre înşelarea celor mai simpli şi mai naivi, cum şi ca să nu se piardă prin lungimea cuvântării cele cugetate, ca apa care nu e strânsă într-un canal, ci se varsă şi se împrăştie pe un şes.

Cele mai vechi opinii despre Dumnezeu sunt trei; lipsa unui principiu, multe principii şi un unic principiu. Primele două au plăcut fiilor elinilor [82]. Să le placă mai departe. Lipsa unui principiu înseamnă o lipsă de rânduială, mulţimea de principii este o discordie şi, deci şi ea e lipsită de principiu şi e lipsită de rânduială. Amândouă duc la acelaşi rezultat: la neorânduială sau la descompunere. Căci neorânduiala e pregătirea descompunerii. Iar noi cinstim unicul principiu. Nu un principiu mărginit într-o persoană. Fiindcă aceasta nu e persoana unică. Căci aceasta se sfâşie sau ajunge la discordie în ea însăşi şi devine mai multe [83]. Ci este o monarhie, un principiu care se arată în aceeaşi cinste a firii, în acordul voinţei, în

---

[82] *Grecii sau nu cunoşteau nici un principiu al lumii, socotind-o existând prin ea însăşi din eternitate sau recunoşteau multe principii, ca zei ai părţilor ei. Cum se explică în continuare, e lipsa unui principiu sau anarhia. Dar tot la anarhie duce şi poliarhia sau mulţimea de principii, prin contradicţia între ele.*

[83] *Creştinismul cunoaşte un unic principiu al tuturor. Dar acest unic principiu nu este o unică persoană. Căci o unică persoană căutând, din plictiseală, o variaţie în ea, se aşează în contradicţie cu sine şi aşa ajunge tot la un fel de dezordine. Un unic principiu numai având în Sine iubirea – care e realizată între Persoane ce nu se contrazic, ci se iubesc – e cu adevărat un unic principiu iubitor al tuturor. Persoana nu vrea să fie singură. Ea vrea să fie cu alta, dar şi în iubire deplină cu ea. Suprema existenţă e suprema iubire, iar aceasta e unitatea supremă între persoane.*

identitatea mişcării şi în unicitatea consimţirii celor ce provin din ea, cum nu e cu putinţă în firea născută. Astfel, chiar dacă este în ea o diferenţă exprimată prin număr, nu e o tăiere în fiinţă. De aceea, monada "de la început" se mişca spre doime până în treime [84]. Şi aceasta este pentru noi Tatăl şi Fiul şi Sfântul Duh. Primul este Născător şi Purcezător, şi în chip nepătimitor şi netemporal şi netrupesc. Dintre ceilalţi, Unul e Născut, Celălalt purces, sau nu ştiu cum le-ar numi cineva, într-un mod cu totul deosebit de cele văzute. Căci nu vom îndrăzni să vorbim de o debordare a bunătăţii, ceea ce a îndrăznit să facă primul dintre filosofii elini, spunând despre cauza primă şi cauza a doua că prima e ca un crater care debordează prin curgere [85]. Să nu introducem o naştere involuntară şi un fel de debordare naturală şi nereţinută, care nu e potrivită ideilor noastre despre dumnezeire. De aceea, rămânând în hotarele noastre, admitem nenaşterea şi o naştere şi pe Cel purces din Tatăl, cum spune undeva Dumnezeu Cuvântul (În. 15, 26) [86].

---

[84] *Sfântul Maxim Mărturisitorul comentează această propoziţie în Ambigua (voi. 1, trad. rom., p. 46-47), şi zice, între altele, despre mişcare, că "patima aceasta este a noastră, nu a ei", a noastră, care prin lumina ce ni s-a dăruit, cugetăm întâi la raţiunea existenţei şi apoi la modul de subzistenţă al ei, dacă existenţa e cugetată totdeauna înainte de modul subzistenţei. Deci mişcarea dumnezeirii e cunoştinţa prin care li se descoperă, celor ce o primesc, existenţa şi modul de subzistenţă. Mişcarea în fiinţă se face între persoane, căci numai în persoane există. Mişcarea în fiinţa cea una e atenţia reciprocă între persoane. Dumnezeirea e unitate, dar e şi bogăţie. Şi bogăţia e trăită în iubire. Iar iubirea desăvârşită nu poate fi decât în trei. Doi ar implica conştiinţa unei mărginiri sau margini a lor. Al treilea înlătură putinţa unei conştiinţe a mărginirii. Dumnezeu, ca iubirea desăvârşită, e şi unitate şi Treime. Nici ca unitate neîntreită, nici ca Treime de Persoane fără unitate (de fiinţă) nu ar fi iubirea desăvârşită. Mişcarea Tatălui nu se opreşte la al doilea, cum sună traducerea franceză, ci "trece până la al treilea". Tatăl este Cel de la care se mişcă toate, şi naşterea şi purcederea. Şi ambele au mişcarea în iubirea trimisă simultan de la Tatăl la Fiul şi la Duhul, cum şi întoarcerea iubirii de la Cei Doi, la Tatăl. Ei nu mai trec de al Treilea în mişcarea lor iubitoare. Dar şi al Treilea actualizează nemărginirea iubirii între Tatăl şi Fiul, ca Cel ce arată desăvârşită bucuria unuia de altul. Mai departe de Duhul nu trece mişcarea Tatălui faţă de Fiul şi invers, pentru că în Duhul se trăieşte nemărginirea iubirii lor. E o mişcare eternă a iubirii lor reciproce. Se poate reaminti celebra formulă a lui Dionisie Romanul, citată de Sfântul Atanasie: "Lărgim unitatea dumnezeiască într-o Treime indivizibilă şi, invers: reducem Treimea, fără a o micşora, la unitate" (Sfântul Atanasie, Sent. Dioru, P.G. 25, 505 A – P. Gallay, op. dt-, p. 181, nota 2).*

[85] *Plotin, Enneade, V, 1, 6 (P. Gallay, op. cât, p. 181, nota 4). Plotin era un panteist emanaţionist. Deci vorbea în mod impropriu de bunătate. Cauza primă e silită, printr-o lege interioară, printr-o prea mare iubire, să debordeze. Plotin uneşte în mod imposibil bunătatea, ca necesitate, legii.*

[86] *Numai dacă n-ar fi o Persoană nenăscută, s-ar putea socoti naşterea continuă ca relaţie involuntară între Persoanele divine. Sau în cazul că Fiul e născut din Tatăl printr-o debordare involuntară, ar fi născut şi El. În acest caz şi Duhul ar purcede din Tatăl printr-o debordare involuntară. Desigur, naşterea Fiului nu e nici numai un act pur al voinţei. Prin înţelegerea ei şi*

De când sunt deci acestea? Acestea sunt deasupra lui cândva. Dar dacă trebuie să vorbim cu oarecare curaj, ele sunt de când e Tatăl [87]. ***Dar de când este Tatăl? Nu era cândva când nu era. Acelaşi lucru se poate spune deci şi despre Fiul şi Duhul Sfânt. Întreabă-mă iarăşi, şi îţi voi răspunde iarăşi: De când S-a născut Fiul? De când nu s-a născut Tatăl [88]. Şi de când a purces Duhul? De când nu a purces Fiul, dar S-a născut netemporal şi mai presus de cuvânt, deşi nu putem ocoli chipul timpului, când voim să ne imaginăm ceea ce e mai presus de timp [89].*** Căci expresia "cândva", "înainte de aceasta", "după acestea", "de la început", nu sunt netemporale, oricât le siluim în sensul acesta. Dar dacă ne gândim la distanţa ce se întinde pentru cele eterne, o socotim o eternitate care nu se împarte şi nu se măsoară cu vreo mişcare a soarelui, ca timpul [90].

Atunci, cum nu sunt fără început (cu Tatăl), dacă sunt eterni împreună cu El? De fapt, ei sunt de la El, deşi nu după El. Iar ce este fără început, este şi etern. Dar ceea ce este etern nu e numaidecât şi fără un principiu, odată ce se raportează la Tatăl ca principiu [91]. Deci ei nu sunt fără de principiu din punct de vedere al cauzei (având o cauză). Dar cauza este vădit că nu e mai veche decât cei a căror cauză este, precum nici soarele nu e mai vechi ca lumina. Şi ei sunt fără de început în

---

a purcederii ca acte de iubire, ne ridicăm la ceva care uneşte naturalul cu voluntarul, sau e mai presus de distinctă între ele. Dumnezeu nu e bun nici numai prin voinţă, nici numai prin natura lipsită de voinţă. În El coincid în mod tainic natura şi voinţa. E un mister mai presus de înţelegerea noastră. Dumnezeu nu este prin voinţă. Cum ar avea Cel fără de început anterioară voinţă? Dar existenţa şi tot ce are şi face El e şi conform voinţei Lui şi bucuriei Sale de ele.

[87] *De când e Tatăl, e şi Fiul şi Duhul Sfânt.*

[88] *Dacă s-ar fi născut cândva Tatăl, El n-ar fi fost o vreme Tată, ci Fiu. Deci nu ar fi fost numai Tată al Fiului. Dar Tatăl nu S-a născut niciodată. EI este astfel din veci Tată şi numai Tată. Deci şi Fiul este din veci Fiu şi numai Fiu. Ne cuprinde ameţeala gândind la faptul că există un Tată din eternitate.*

[89] *Dacă ar fi fost purces cândva Fiul, n-ar fi fost purces Duhul înainte de aceea. Dar întrucât Fiul n-a fost purces niciodată, ci S-a născut din eternitate, din eternitate a fost purces şi Duhul Sfânt de la Tatăl. Există din eternitate o supremă comuniune iubitoare. Aceasta e existenţa. Dacă n-ar fi un Tată din veci şi un Fiu din veci, n-ar fi decât iubiri trecătoare, relative, ale unei legi care nu dă persoanelor o valoare veşnică . Totul ar fi relativitate lipsită de sens.*

[90] *Deşi vrem să mergem cu imaginaţia deasupra timpului, în eternitate, nu putem scăpa de imaginea temporală. Socotim eternitatea ca o lungime nesfârşită, înainte de timp. Dar aceasta este o imagine temporală, sau pe care o gândim în legătură cu timpul. O imagine a eternităţii.*

[91] *Fiul şi Duhul Sfânt sunt fără de început, deci etemi. Dar nu sunt fără un principiu, odată ce sunt din Tatăl. În greceşte "anarhon" înseamnă atât fără început, cât şi fără principiu. Sfântul Grigorie spune pe de o parte că Fiul şi Duhul Sfânt sunt fără de început, pe de alta că au un cauzator, în Tatăl cel fără de început.*

raport cu timpul, deşi tu îi zăpăceşti pe cei simpli. Căci nu sunt sub timp cei din care, de la care vine [92] timpul.

Dar cum nu e naşterea nepătimitoare (nepasivă)? Fiindcă e netrupească. Căci dacă trupescul e pătimitor, netrupescul e nepătimitor (nepasional). Iar eu te voi întreba: cum e Dumnezeu, dacă e creatură [93]? Căci nu e Dumnezeu cel creat, ca să nu adaug că dacă se înţeleg lucrurile în sens corporal, ele implică pătimirile, ca: timpul, dorinţa, întipărirea, grija, nădejdea, întristarea, primejdia, nereuşita, înfruptarea, care toate şi mai multe ca acestea ţin de creatură, cum e vădit tuturor [94]. Dar mă tem să nu cutezi să cugeţi şi aceste însoţiri: timpuri de purtare a sarcinii şi pericole de avort, deci şi eventuala neputinţă a Tatălui de-a nu fi putut naşte, dacă n-a născut (pe Fiul) aşa. Sau că iarăşi numărând unele naşteri ale păsărilor sau ale animalelor terestre sau din apă, vei supune şi naşterea dumnezeiască şi negrăită uneia din acestea sau vei desfiinţa pe Fiul Însuşi prin această ipoteză a ta. Atunci nu vei putea vedea nici că Cel a cărui naştere după trup este diferită – căci unde ai cunoscut în ai tăi o Fecioară Născătoare de Dumnezeu – îi este şi naşterea spirituală de necomparat. Mai bine zis că Cel a cărui existenţă nu e la fel ca a celorlalte se şi naşte în chip diferit [95].

Cine este, deci, acest Tată care n-a început să fie Tată? Este Cel ce n-a început nici să existe. Căci Cel ce a început să existe a început şi să fie tată. Deci nu e Tată mai pe urmă, căci n-a început [96]. El e Tată prin excelenţă, pentru că n-a fost şi Fiu. Precum şi Fiul e Fiu, pentru că n-a fost şi Tată. Părinţimea şi fiimea noastră însă nu

---

[92] *Eunomie caută să-i zăpăcească pe cei mai simpli, deducând din faptul că Tatăl e principiu, sau început al Fiului, că e mai vechi decât Fiul. Dar el nu voia să observe că sunt chiar în ordinea creată şi cauze* sau principii *care nu sunt mai vechi de cele cauzate de ele: cum e soarele în raport cu lumina sau mişcarea în raport cu subiectul ce se mişcă.*

[93] *Nu toţi arienii mergeau până la a socoti pe Dumnezeu creatură, deci şi corporal. Dar Eunomie mergea până acolo (P. Gallay, op. cât, p. 183, nota 4).*

[94] *În toate pătimirile, pasivităţile, pasiunile se manifestă dependenţa, legea impusă de un Creator suprem independent absolut, liber. Trebuie să fie o astfel de existenţă care nu mai are deasupra ei nimic de care să depindă. Acea existenţă nu poate nici să nască în virtutea stăpânirii ei de o lege, cum am mai spus. În Dumnezeu, fiinţa şi libertatea sunt unite în caracterul Lui absolut, nesupus la nimic Dar noi nu putem înţelege această existenţă supremă.*

[95] *Dacă Fiul se naşte chiar după trup în mod diferit de noi, cum nu s-ar naşte şi ca existenţă spirituală într-un mod care implică o temporalitate, ca alte naşteri? Peste tot fiind o existenţă cu totul diferită de cea a creaturilor, are şi o naştere diferită de a lor.*

[96] *Cine a putut să existe, nu a putut fi tată din veci sau nu a putut fi tată fără de început. Căci s-ar fi născut şi el din cineva sau din ceva, deci nu e din eternitate Tată.*

sunt prin excelenţă, pentru că de aceea sunt amândouă împreună [97]. Căci nu o avem pe una mai mult decât pe alta. Şi noi suntem din amândouă, nu din una, ca să ne împărţim şi să fim mai puţin oameni şi poate nici oameni [98], ci nişte făpturi cum nu voim, părăsind pe unii (pe părinţi), fiind părăsiţi (de ei), în aşa fel că nu mai rămân decât nişte relaţii lipsite de realitate [99]. Dar cuvintele "născut" şi "s-a născut", zice acela, nu introduc un început al naşterii? Ce vom răspunde, decât: dar era născut de la început. Şi aceasta ne îngăduie să scăpăm uşor de obiecţiile tale curioase; şi legate de timp [100]. Tu aduci împotriva noastră acuzaţia că falsificăm Scriptura şi adevărul? Dar nu e vădit tuturor că multe din cele spuse cu menţiunea timpului sunt prezentate pentru timpuri schimbate – mai ales vedem aceasta în obiectul dumnezeieştii Scripturi – nu numai când se referă la timpul trecut sau prezent, ci şi când se referă la viitor? De pildă zice: "Pentru că s-au întărâtat neamurile?" (Ps. 2, 1), când încă nu se întărâtaseră; şi "vor trece cu piciorul prin râu" (Ps. 65, 6), însemnând: "Au trecut". Şi ar fi mult să se înşire toate aceste feluri de cuvinte pe care le-au observat oamenii studioşi.

Acestea la acest punct. Dar mai este şi o altă întrebare a lor foarte cutezătoare şi neruşinată. L-a născut, zic pe Fiul fără voia Lui? Sau prin voia Acestuia? Ei ne leagă, precum li se pare, din ambele părţi, dar prin legături care nu sunt solide, ci foarte putrede. Dacă fără voia Acestuia, zic, a fost constrâns Acesta. Cine L-a constrâns? Iar dacă de voia Fiului, Acesta e Fiul voinţei Sale. Deci cum e din Tatăl? Ei plăsmuiesc din voinţă o maică nouă în locul Tatălui. Este totuşi în ceea ce spun un fapt care ne place: despărţindu-se de patimă, recurg la voinţă. Căci

---

[97] *Fiecare creatură poate fi şi tată şi fiu, pentru că nu e din veci, sau nu e fără de început. Dar Tatăl dumnezeiesc e numai Tată, iar Fiul numai Fiu, pentru că Tatăl e fără de început şi Fiul e din El, din eternitatea de când Tatăl e tată. Avem în părinţimea prin excelenţă a Tatălui şi o simţire iubitoare supremă şi pură de Tată şi în fiimea Fiului o simţire iubitoare supremă de Fiu. Făcându-Se Fiu (Frate cu noi prin întrupare), ne face şi pe noi fii exclusivi în raport cu Tatăl ceresc, dacă ne unim cu El şi Tatăl prin excelenţă îşi îndreaptă toată iubirea de Tată exclusiv spre noi, dăruindu-ne tot ce ne poate ferici în veci, ca fii ai Lui prin har.*

[98] *Dacă am fi unii numai taţi şi unii numai fii, ne-am împărţi şi n-am mai fi oameni deplini nici unii. Dar aceasta ar însemna că unii nu pot naşte pe alţii, iar alţii n-ar putea fi născuţi. E o situaţie care nu poate exista decât în Dumnezeu cel etern. Dar oamenii nu sunt eterni pe pământ. Cei ce numai nasc ar trebui să fie eterni şi deci şi cei ce numai se nasc. Pe de altă parte nu ar fi nici măcar întregi oameni.*

[99] *Dacă unii numai ar naşte, iar alţii numai s-ar naşte, n-ar mai fi relaţii vii între oameni. Unii n-ar mai avea copii şi deci n-ar trăi simţirea de taţi, iar cei ce numai ar naşte, n-ar mai trăi simţirea de născuţi, deci de iubitori ai părinţilor.*

[100] *Eunomie şi în general arienii introduceau timpul în ideea de naştere a Fiului din Tatăl. Prin aceasta îl supuneau timpului şi pe Tatăl. Nu ştiau de un Dumnezeu etern.*

voinţa nu e patimă (pasiune, pasivitate). Al doilea lucru e un soi de ajutor pe care îl vedem în ceea ce spun: prin aceasta îi putem strânge mai întâi mai de-aproape.

Şi iată acest ajutor: Tu, care afirmi cu uşurinţă tot ce voieşti, voind tu, ai venit la existenţă din Tatăl sau nevoind? Dacă ai venit dintr-un tată fără să vrei, ai fost constrâns. Şi ce silă te-a constrâns? Şi cine te-a constrâns? Vei spune că firea. Căci aceasta are şi înţelepciune. Iar dacă ai voit, tatăl tău dispare prin câteva silabe, căci ai apărut ca un fiu al voinţei tale, nu al unui tată. Dar eu cuget la Dumnezeu şi în legătură cu toate creaturile şi prezint întrebarea ta înţelepciunii tale. A creat Dumnezeu toate, ţinând seama de voinţa lor sau cu sila? Dacă silit, avem şi aoci o constrângere şi pe cineva care constrânge. Iar dacă voindu-se ele, s-au privat de Dumnezeu, şi creaturile şi tu înainte de celelalte, care născoceşti aceste idei şi sofistichezi asemenea gînduri [101]. Căci prin voinţă creatura se desparte de Dumnezeu. Deci socotesc că altceva este cel ce vrea şi altceva voinţa (celui voit), cel ce naşte şi naşterea, cel ce vorbeşte şi cuvântul, dacă nu suntem beţi. Pe de altă parte, este cel ce se mişcă, pe de alta, aşa zidnd, mişcarea [102]. Deci nu e al voinţei ceea ce se voieşte, nici al rostirii ceea ce se aude, ci ale celui ce aude, naşte şi vorbeşte. Totuşi în Dumnezeu în care sunt şi toate cele mai presus de acestea, Cel căruia îi este proprie naşterea (Fiului) îi este proprie în mod egal şi voinţa de-a naşte a Tatălui. Nu este nimic intermediar între ele, dacă admitem în mod total ideea că naşterea nu e superioară voinţei [103].

---

[101] *Un Dumnezeu care mă crează pentru că voiesc eu, mă are pe mine virtual în El, sau îi dau eu puterea să mă scoată la iveală. Şi aceasta se poate spune de toate făpturile. În esenţă aceasta supune pe Dumnezeu unei legi, manifestată în voinţa virtuală a celor ce vor veni la existenţă din El. Aşa spuneau şi despre Fiul unii din arieni. Din faptul că se învaţă că Tatăl şi Fiul au aceeaşi voinţă, deduceau că Fiul S-a născut din voinţa Lui. Dumnezeu este existenţă desăvârşită din eternitate. N-a fost înainte de a fi o trebuinţă sau o voinţă de a fi. Cine ar fi manifestat această trebuinţă şi această voinţă? Odată existent, nu este în El vreo trebuinţă sau voinţă de-a fi mai mult. El nu numai este din veci, ci este a Lui şi desăvârşita existenţă. Altfel se introduce timpul în El, sau dezvoltarea, sau imperfecţiunea, niciodată total înlăturate. El nu este numai din veci, ci este şi Treimea din veci, sau iubirea, sau plinătatea existenţei. Fiul nu Se naşte dintr-o necesitate, sau dîntr-o voinţă a Tatălui de a Se completa. Nici Duhul Sfânt. Este dumnezeiesc, e deasupra oricărei trebuinţe şi voinţe. Când Dumnezeu zice: "Eu sunt Cel ce sunt", zice de fapt: "Eu sunt plinătatea prin Mine însumi; Eu sunt Treimea".*

[102] *Nu prin lege iese creatura din Dumnezeu. Aceasta e panteism. Dumnezeu este Cel ce o vrea. Şi o vrea ca ceea ce vrea Dumnezeu.*

[103] *În Dumnezeu este o unire între voinţa Celui ce poate să nască şi a Celui ce vrea să fie născut. Deci nu se poate spune că Fiul Se naşte numai prin voinţa Lui, impusă Tatălui. În Dumnezeu nu e nici o despărţire între voinţe, nici o identitate a voitorilor. Sunt doi care voiesc, dar voiesc acelaşi lucru: şi Tatăl şi Fiul voiesc să Se nască Fiul din Tatăl. Propriu-zis ceea ce are loc în Dumnezeu e mai presus de înţelegerea noastră, care sau desparte, sau identifică; naşterea Fiului e mai presus de ceea ce înţelegem noi ca voinţa lor despărţită sau unită.*

Voieşti să fac şi eu unele glume şi despre Tatăl? Căci iau de la tine această îndrăzneală. Tatăl este un Dumnezeu care voieşte sau care nu voieşte? Încearcă să scapi de această îndoită greutate. Dacă e Dumnezeu care voieşte, când a început să voiască [104]? Desigur, nu înainte de-a fi. Căci n-a fost înainte ceva. Sau este în El pe de o parte Cel ce voieşte, pe de alta ceea ce voieşte? În acest caz este divizibil. Dar atunci cum nu este şi El, după tine, un produs al voinţei Lui? Iar dacă nu este un Dumnezeu voitor, ce anume L-a forţat să fie? Şi cine e Dumnezeu, dacă a fost forţat şi nu L-a forţat spre altceva, decât să fie Dumnezeu?[105] Cum a fost creat dacă, după tine, S-a creat? Aceasta e supusă aceleiaşi dificultăţi [106]. Poate vei spune că s-a creat prin voinţă şi cuvânt. Dar nu spui încă totul. Căci cum a avut puterea actului voinţa şi cuvântul? Acestea mai rămân să se spună. Căci pentru om nu e astfel.

Deci cum a fost născut Fiul? Naşterea n-ar fi un lucru mare, dacă ar fi înţeleasă de tine, care nu înţelegi naşterea ta sau nu înţelegi decât o mică parte şi anume, câtă este ruşine de-a o spune? Şi tu crezi că o înţelegi în întregime? Te-ai osteni mult înainte de a afla raţiunile închegării, formării, arătării legăturii sufletului cu trupul, a minţii cu sufletul, a raţiunii cu mintea, mişcarea, creşterea, asimilarea hranei, simţirea, memoria, amintirea şi celelalte din care eşti constituit şi care sunt cele ale sufletului şi trupului, cele separate şi cele ce le ia unul de la altul. Căci în desăvârşirea de mai târziu a acestora stau raţiunile naşterii. Spune-mi, care sunt acestea? Dar nici atunci nu vei putea explica naşterea lui Dumnezeu. Nu o poţi explica în mod sigur. Căci chiar de ai înţelege naşterea ta, nu ai putea înţelege neîndoielnic şi pe a lui Dumnezeu. Iar dacă nu

---

[104] *Naşterea nu e mai mult decât voinţa; nu e o creştere de la una la alta, de la Fiul care voieşte să fie născut, la Fiul născut.*

[105] *Este imposibil pentru cugetarea noastră de a ne hotărî pentru un răspuns în problema dacă Dumnezeu există pentru că voieşte sau independent de voinţa Lui. Existenţa e mai presus de voinţă, dar şi de constrângere. Acestea sunt la noi, nu la El. El este suprema taină a existenţei desăvârşite, mai presus de categoriile existenţei noastre sau de constrângerea în voire relativă. Deci şi Fiul este mai presus de aceste categorii, care I Ie aplicau arienii. Sfântul Grigorie a pus aceste întrebări în glumă.*

[106] *Dacă nu se poate spune de Fiul cum S-a născut, căci nu se poate spune că e produsul unei voinţe, dar nici al unei constrângeri, odată ce e imposibil a spune de Dumnezeu că e voitor sau nonvoitor, cu atât mai puţin se poate spune că a fost creat, dacă nu I se poate aplica o voinţă creatoare a Tatălui. Lucrul din urmă îl afirmau arienii, coborând taina lui Dumnezeu la existenţa care nu poate crea, deci e limitat în posibilitatea de-a avea o viaţă iubitoare în Sine, fără a crea. Pe lângă aceea, dacă nu se poate spune de Dumnezeu că a început cândva să voiască, nu se poate spune nici că a început cândva să creeze, acest început arătându-se în aducerea la existenţă a Fiului. De fapt Dumnezeu ne-a arătat voinţa Sa în actul creaţiei unei lumi care începe. Dar nu poate arăta un astfel de început al voii Sale în naşterea Fiului.*

o poţi înţelege pe a ta, cum ai putea înţelege pe a lui Dumnezeu? Căci cu cât este mai greu Dumnezeu de înţeles, cu atât e şi naşterea de sus mai necuprinsă decât a ta. Şi dacă pentru faptul că n-ai înţeles-o socoteşti că nici nu S-a născut, vei desfiinţa multe din existenţele pe care nu le cunoşti şi înainte de toate pe Dumnezeu însuşi. Căci nu poţi spune ce este El, oricât de îndrăzneţ eşti şi peste măsură de îngâmfat.

Aruncă deci curgerile tale, divizările, tăierile şi obiceiul de a-ţi închipui cele ale firii netrupeşti, ca cele ale trupului, chiar dacă ai putea cugeta ceva demn de naşterea lui Dumnezeu. Cum a fost născut? ***Încă o dată voi rosti cu dezaprobare: Să se cinstească naşterea lui Dumnezeu prin tăcere [107]. E mare lucru pentru tine de-a fi aflat că S-a născut. Dar cum, nu vom admite că înţeleg nici îngerii, cu atât mai puţin tu.*** Voieşti să-ţi explic, cum? Aşa cum ştie Tatăl care L-a născut şi Fiul care a fost născut. Ceea ce e mai presus de aceasta este ascuns de un nour [108] şi scapă vederii tale slabe.

A născut deci Tatăl pe cineva care există sau nu exista? Ce aiureli! Acestea sunt valabile despre mine şi despre tine, care eram în parte ca "Levi în coapsa lui Avraam" (Evr. 7, 10), iar în parte am fost născuţi [109]. Astfel, într-un oarecare mod al nostru, venim din cei ce sunt şi din cei ce nu sunt, într-un fel opus naşterii primitive, care a început să existe din nimic, deşi unii şi-o închipuie ca nefăcută [110]. Aici însă [111] concură a se fi născut cu a exista şi cu "la început era" (În. 1, 1)[112].

---

[107] *Sfântul Grigorie a dezvoltat această idee în Cuvântul 30, 11; P.G. 35, 1077 C (P. Gallay, op. dt, p. 193, nota 2).*
[108] *Aluzie la nourul din Vechiul Testament şi la nourul Schimbării la Faţă (P. Gallay, op. dt, p. 193, nota 3). E prea orbitoare lumina faptului Naşterii Domnului, ca să o putem privi.*
[109] *Noi devenim, noi suntem supuşi timpului. Fiul lui Dumnezeu este din eternitate în întregime, dar Se şi naşte din eternitate. El nu e supus timpului sau devenirii în existenţa Lui. El este în gradul suprem din vci, dar Se şi naşte ca Fiu al Tatălui din veci. E unul din aspectele neînţelese ale naşterii Lui. Dacă n-ar fi un Fiu din veci, n-ar fi nici un Tată din veci. N-ar fi o iubire desăvârşită între Persoanele dumnezeieşti din veci. Şi cum s-ar explica naşterea iubirii? Iubirea ar fi în devenire şi deci şi Dumnezeu însuşi. Şi ce lege superioară ar conduce această devenire? Şi de când?Inexplicabilul sau misterul divin este singurul care explică totul, ca Raţionalul mai presus de raţiunile creaţiei sau care le explică pe ele. Numai o existenţă desăvârşită din veci şi deplin luminoasă şi iubitoare explică totul.*
[110] *Aluzie la Platon şi Aristotel (P. Gallay, op. cât, p. 94, nota 1).*
[111] *În Dumnezeu.*
[112] *"La început era Cuvântul" – deci n-are un început şi totuşi El este "Unul Născut" şi era "în Sânul Tatălui" (În. 1,18). În Dumnezeu a biruit timpul, sau El nu e supus timpului.*

Deci unde vei lăsa această întrebare dublă, îndoit de prăpăstioasă? Ce este mai vechi ca "La început era", ca să plasăm acolo existenţa de cândva a Fiului, deci neexistenţa cândva? "La început era" ar fi desfiinţat prin amândouă [113]. Şi dacă te-am întreba dacă şi Tatăl vine din cele ce sunt sau din nimic (din cele ce nu sunt), am risca să avem doi Taţi: unul preexistent Fiului şi unul existent din nimic, pătimind aceleaşi ca şi Fiul [114], pentru jocurile tale de nisip şi pentru clădirile din nisip, care nu rezistă nici vânturilor celor mai slabe.

Eu deci nu primesc nici una din acestea şi declar că întrebarea e absurdă şi că răspunsul nu e greu de dat [115]. Iar dacă ţi se pare – după acele texte dialectice – că una din cele două afirmaţii este adevărată, primeşte din partea mea o mică întrebare: timpul este în timp sau nu e în timp? De este în timp, în care timp este? Şi prin ce se deosebeşte de celălalt timp? Şi cum îl cuprinde acela? Iar de nu este în timp, ce este acea înţelepciune de prisos, care introduce un timp netemporal [116]? Aşa, celui ce zice: "eu sunt acum", dă-i un răspuns sau altul, fie că spune adevărul (recunoscând că minte), fie că minte (negându-l). Nu i le vom da amândouă. Nu e cu putinţă aceasta. Căci sau recunoscând că minte, spune adevărul (dar minte) sau negând adevărul, minte. Prin fiecare răspuns se spune în mod necesar că acela minte. Deci ce e de mirare? Precum aici se unesc cele contrare, aşa şi acolo sunt mincinoase ambele şi sofisma ta se va arăta o prostie [117].

Mai dezleagă-mi încă una din enigme: erai prezent ţie însuţi când erai născut şi îţi eşti prezent şi acum? Sau nici atunci, nici acum? Dacă erai prezent şi atunci şi acum, ca cine şi cui erai şi eşti? Şi cum cei doi aţi devenit unul? Iar dacă nu e

---

[113] *"La început era"desfiinţează atât faptul de-a nu fi fost cândva Fiul, cât şi faptul de a fi început cândva să existe.*

[114] *Nici un Tată care ar preexista Fiului, n-ar fi Tată din veci. Dar nici un Tată care ar veni din nimic. Deci ar ajunge El prin devenire Tată, ca şi Fiul.*

[115] *E absurdă întrebarea dacă Tatăl e preexistent Fiului sau e din nimic. Şi de aceea nu e greu de dat răspunsul că amândouă aceste presupuneri sunt absurde. Un Tată preexistent Fiului introduce devenirea în Dumnezeu şi un Tată care e din nimic, la fel. Ambele desfiinţează pe Dumnezeu.*

[116] *Dacă timpul în care Se naşte Fiul este, după arieni, netemporal, cum e acel timp netemporal? E o întrebare pe care o provocau arienii susţinând că Fiul, deşi e creatură, nu e în timp, deoarece e prima creatură.*

[117] *Această sofismă este întâlnită la Cicero din Crysippus (P. Gallay, op. dt, p. 195, nota 3). Aşa era minciuna dublă a arienilor, cu aparenţă de adevăr. Ei minţeau atât când li se părea că spun adevărul, afirmând că Fiul e din Tatăl, pentru că nu-L socoteau împreună veşnic cu Tatăl, dar şi când minţeau pe faţă spunând că Fiul e născut din Tatăl în timp, coborând prin aceasta şi pe Tatăl în două feluri: că a fost preexistent Fiului sau că e ca şi Fiul din nimic. Căci în ambele cazuri e şi Tatăl supus devenirii.*

adevărată nici una din cele spuse, cum te-ai despărţit de tine însuţi? Şi care e cauza despărţirii? Dar (vei spune), este un lucru lipsit de cuminţenie a cerceta dacă unul este prezent lui însuşi sau nu. Aceasta se spune despre alţii, nu despre sine însuşi. Dar o ştii bine că e şi mai lipsit de înţelepciune a discuta despre cel născut "de la început", dacă era înainte de naştere, sau nu era. Aceasta e o discuţie care priveşte pe cei ce sunt supuşi deosebirilor produse de timp [118].

Dar nu e acelaşi lucru, zic, nenăscut şi născut. Iar dacă e aşa, nici Fiul nu e acelaşi cu Tatăl. Acest raţionament, mai trebuie să spunem, e vădit că scoate pe Fiul sau pe Tatăl din dumnezeire. Dacă Nenăscutul este fiinţa lui Dumnezeu, Născutul nu e această fiinţă. Şi invers. Ce raţionament va contesta aceasta? Alege deci dintre aceste afirmaţii neevlavioase pe cea pe care o voieşti, noule teolog, dacă stărui numaidecât să rămâi în lipsa evlaviei. Apoi, cum declari că nenăscutul şi născutul nu sunt acelaşi lucru? Dacă o spui despre necreat şi creat, admit şi eu. Căci nu e acelaşi prin fire Cel fără de început şi creatul. Dar dacă se spune despre Cel ce a născut şi a fost născut, nu se spune corect. E cu totul necesar ca ei să fie identici, dacă sunt de aceeaşi fire. Născutul este după fire acelaşi cu Născătorul. Sau iarăşi: ce voieşti să spui prin Nenăscutul şi Născutul? Dacă înţelegi şi ne-naşterea şi naşterea, ele nu sunt acelaşi lucru. Dar dacă înţelegi pe cei în care sunt acestea, cum nu sunt acelaşi lucru? Fiindcă neînţelepciunea şi înţelepciunea nu sunt acelaşi lucru, dar sunt ale aceluiaşi, adică ale omului. Şi de aceea, nu divizează fiinţa, dar se divizează în cadrul aceleiaşi fiinţe. Sau nemurirea, nerăutatea şi neschimbarea sunt fiinţa lui Dumnezeu? Dacă sunt acestea, sunt multe fiinţe ale lui Dumnezeu şi nu una sau dumnezeirea ar fi un compus al acestora. Dar ele nu sunt în chip necompus dacă sunt finite [119].

---

[118] *E nepotrivit să se spună despre Fiul lui Dumnezeu că nu ştia de Sine când a fost născut, cum se spune aceasta despre copilul ce se naşte. EI nu e supus timpului în naşterea Lui. El Se ştia pe Sine ca Cel ce Se năştea din veci.*

[119] *Un alt argument adus de arieni împotriva dumnezeirii Fiului era: dacă Fiul e născut, iar Tatăl nenăscut, ei nu pot fi de aceeaşi fiinţă. Sfântul Grigorie răspunde: dacă aceste proprietăţi s-ar referi la fiinţă, de fapt fiinţele lor ar fi deosebite. Dar ele se referă la Persoane. Tatăl şi Fiul pot fi de aceaşi fiinţă, deşi Tatăl e nenăscut şi Fiul născut. La oameni, de fapt, dacă unul ar fi nenăscut, iar altul născut, ei n-ar fi de o fiinţă. Pentru că unii ar fi din veci, alţii s-ar naşte în timp. Dar la Dumnezeu şi Cel nenăscut (Tatăl), şi Cel născut (Fiul), sunt din veci. E adevărat că Adam a fost nenăscut, dar a fost făcut din timp şi el şi fiii lui sunt din cursul timpului. Dar declarând pe Fiul născut în timp (cândva), arienii supuneau şi pe Tatăl unei deveniri a timpului. Ei erau de fapt panteişti. Nu cunosc valoarea eternă a Persoanei. Recunoscând-o aceasta, recunoaştem de fapt o relaţie eternă între ea şi alta sau alte persoane eterne. O Persoană eternă nu poate sta o vreme singură căci n-ar mai fi Dumnezeu. Eternul, Netemporalul nu poate fi decât Persoană, deci bi- sau tri-personal.*

Aceasta nu o zic ei, căci sunt comune şi altora. Dar ceea ce e propriu numai lui Dumnezeu, aceasta e fiinţa Lui. Fără îndoială, cei ce prezintă ca nenăscute material [120] şi ideea n-ar admite că nenaşterea e numai a lui Dumnezeu [121]. Întunericul maniheilor îl aruncăm şi mai departe [122]. Deci să admitem că nenaşterea e numai a lui Dumnezeu. Dar ce este cu Adam? Nu e o alcătuire a lui Dumnezeu? Desigur, vei zice tu. Dar numai omul? Nicidecum! Pentru ce? Pentru că nu numai umanitatea este creată de Dumnezeu. Ci şi omul născut. Aşa şi numai aşa nenăscutul este Dumnezeu, deşi această calitate e numai a Tatălui. Ci admite că şi nenăscutul este Dumnezeu. Căci este din Dumnezeu, cu toată iubirea ta exagerată pentru cel născut [123]. Apoi cum vorbeşti despre fiinţa lui Dumnezeu fără să afirmi ceea ce este, ci negând ceea ce nu este? De fapt, spunând că Dumnezeu nu are naştere, cuvântul tău nu prezintă ceea ce este El după fire, nici ceea ce este cel ce nu are naştere [124].

Ce e deci fiinţa lui Dumnezeu? Cugetarea ta prostească nu poate spune ce este naşterea, chiar de faci atâta caz de ea. Pentru noi va fi un mare lucru să cunoaştem aceasta, fie şi mai târziu (I În. 3, 21; I Cor. 13, 12), când se va termina întunericul

---

[120] *Maniheii erau şi mai absurzi, cugetând un întuneric nenăscut (P. Gallay, op. cât., p.c. nota 3). Ei acordau un sens pozitiv întunericului. Creştinismul socoteşte întunericul ca fiind un minus în existenţă.*

[121] *Aluzie la Platon (P. Gallay, op. cât., p.c. nota 2) care traduce cuvântul "ideea" din textul grec, cu "forma". Am remarcat în nota 119, că eternitatea nu poate fi decât personală, mai bine zis interpersonală. O materie care evoluează, primind o formă în ea, se mişcă în timp. Panteismul nu cunoaşte decât o eternitate temporală, ceea ce e lipsit de sens. Ea e supusă unor legi. Dar cine i-a dat legile, dacă nu o persoană cugetătoare, liberă, mai presus de timp, nesupusă legilor? De aceea şi o materie eternă (fără început), dar în evoluţie, conform unor legi, e lipsită de sens, dacă nu e o persoană eternă în sensul nu numai al lipsei de început, a ne-stăpânirii ei de o evoluţie în baza unor legi. Numai persoană poate fi, de aceea, eternă şi în sensul lipsei de început. În concepţia lui Platon nu numai materia e de o eternitate temporală supusă unor legi ale evoluţiei, ci şi ideea sau forma care vine în ea dintr-o trebuinţă. S-a cugetat această idee sau formă şi ca suflet preexistent care nu mai poate suporta existenţa în afara materiei. Deci şi în acea lume a ideilor sau sufletelor este o lege universală, chiar dacă ele ar fi unite cu o divinitate. Trebuinţa lor de materie arată chiar acea divinitate supusă unei legi a evoluţiei. Dar cine a dat aceste legi? Nu se poate concepe peste tot existenţa, fără a avea ca vârf suprem o realitate personală conştientă şi liberă de legi, mai bine zis o libertate trinitară, care în iubirea ei plenară n-are nevoie de evoluţie.*

[122] *Maniheii erau şi mai absurzi decât arienii.*

[123] *Dacă nu numai Adam, ci orice om e creat de Dumnezeu, aşa şi în Dumnezeu nu numai Tatăl, ca Cel nenăscut, este necreat ci şi Fiul, ca Cel născut, este necreat. Chiar de-ţi place să afirmi că Fiul e născut, ca să deduci de aici că nu e Dumnezeu necreat.*

[124] *Arienii socoteau că afirmând dumnezeirea fiinţei lui Dumnezeu, afirmă nenaşterea Lui. Dar prin aceasta ei nu spuneau ceea ce este, ci negau ceea ce nu este (negau naşterea). Nu spuneau nimic pozitiv despre fiinţa lui Dumnezeu.*

(În. 1, 5) şi grosimea trupului – (Înţ. Sol. 9, 15), după făgăduinţa “Celui care nu minte” (Tit 1, 2) [125]. Aceasta este o înţelegere şi o nădejde a celor ce sunt purificaţi în privinţa aceasta. Noi vom îndrăzni să spunem: dacă e un lucru mare pentru Tatăl de a nu proveni de nicăieri, nu e un lucru mai mic pentru Fiul de a proveni dintr-un astfel de Tată. Căci se împărtăşeşte de slava Celui necauzat pentru că provine din Cel necauzat şi I se adaugă slava naşterii (generării), fapt atât de nobil pentru cei ce nu sunt coborâţi şi materiali în cugetarea lor [126].

Dar dacă Fiul, zic aceia, este acelaşi cu Tatăl după fiinţă, iar Tatăl este nenăscut, Fiul va fi şi El aşa. Aceasta ar fi aşa, dacă nenaşterea ar fi fiinţa lui Dumnezeu, ca să aibă loc o amestecare nouă, născutul-nenăscut. Dar dacă e o deosebire în privinţa fiinţei, de ce o spui aceasta, ca ceva ce-ţi întăreşte poziţia [127]? Sau eşti şi tu tată al tatălui tău, ca să nu-ţi lipsească nimic din ceea ce are tatăl tău, fiindcă eşti

---

[125] *Nu vom putea cunoaşte decât în viaţa viitoare ce înseamnă naşterea Fiului. Acum ştim că, în Dumnezeu, Unul este din eternitate Tată şi Altul Fiu, că între ei este dragoste de Tată şi de Fiu, că această relaţie este fără de început, că nu se produce printr-o devenire a lui Dumnezeu. Că amândoi sunt din eternitate şi au deci o unică fiinţă dumnezeiască, dar unul e nenăscut şi unul născut din Acela. Numai când trupul nostru gros de acum care apare, creşte şi putrezeşte, va evolua, vom înţelege actul naşterii Fiului care nu provine dintr-o evoluţie.*

[126] *E mare slava Tatălui, că nu este născut din altcineva. Ea înseamnă că are în sine totul, adică infinitatea. Dar tot atât de mare este şi slava Fiului, care îşi are existenţa din infinitatea Celui nenăscut, deci din eternitate şi fără sfârşit. La slava ce o are egală cu a Tatălui, Fiului I se mai adaugă şi slava iubirii ce I-o arată din veci Tatăl, născându-L. E negrăită slava pentru Tatăl, că nu este de la nimeni. Dar slava aceasta e adevărată bucurie când nu mai e singur din eternitate şi are şi pe Fiul, pe care-L iubeşte din eternitate. Şi această slavă trece asupra Fiului, care simte cinstea nemăsurată pe care o are de la Cel ce are infinitul prin Sine. Treimea este structura iubirii celor trei Persoane supreme de aceeaşi fiinţă dumnezeiască. Dar naşterea dă o notă sensibilă celei mai adânci şi mai curate afecţiuni ale acestei iubiri. Căci o iubire care n-ar fi între un Tată exclusiv şi suprem şi un Fiu exclusiv şi suprem, deci numai între două persoane egale (sau Trei), n-ar avea această notă de afectivitate pură.*

[127] *Arienii aduceau ca un alt argument pentru teoria lor că Fiul nu este de o fiinţă cu Tatăl, ideea că dacă Tatăl e nenăscut, iar Fiul e născut. El nu poate fi de o fiinţă cu Tatăl. E aceeaşi confuzie pe care o făceau între fiinţă şi proprietăţile personale care disting fiinţa. Naşterea Tatălui nu poate fi însă una cu fiinţa Lui dumnezeiască. Aceasta ar însemna să se condamne Dumnezeu la lipsa iubirii interpersonale. Dar Sfântul Grigorie îi întreabă pe arieni: dacă negaţi naşterea Fiului pentru a face din nenaşterea Lui dovada unei identităţi de fiinţă cu Tată!, nu negaţi însăşj afirmarea că Fiul nu e de o fiinţă cu Tatăl? De fapt negarea naşterii Fiului ar avea ca rezultat negarea Treimii. Deci arienii rămâneau şi prin aceasta la negarea Fiului ca Persoană dumnezeiască deosebită de Tatăl.vedem şi aici cât de fundamental este actul naşterii în Dumnezeu pentru a depăşi monopersonalismul Lui, cum şi panteismul.*

unul cu el după fiinţă [128]? Sau e vădit că vom căuta fiinţa lui Dumnezeu – dacă trebuie să o căutăm - lăsând proprietatea ipostatică neatinsă [129]? Iar că nenaşterea nu e identică cu Dumnezeu, o poţi afla astfel: dacă ar fi identice, Dumnezeu care este Dumnezeu al unor existenţe, nenaşterea ar trebui să fie şi a acelora numaidecât. Sau, deoarece nenaşterea nu e a nimănuia, n-ar trebui să fie nici Dumnezeu al vreunora. Căci lucrurile sunt la fel şi se arată la fel. Deci nenaşterea nu e a unora, căci a cărora ar fi? Şi nici Dumnezeu nu e Dumnezeu al unora. Căci este al tuturor [130]. Şi iarăşi, deoarece nenaşterea şi naşterea se opun una alteia, ca o deprindere, ar trebui ca şi fiinţele să se opună una alteia, ceea ce nu are loc [131]. Sau deoarece iarăşi deprinderile sunt mai înainte decât opusele lor, fiinţa Fiului nu trebuie să fie numai mai veche ca a Tatălui, ci şi desfiinţată de a Tatălui, după ipotezele tale [132].

Ce argument de neocolit mai aduc ei? Poate ultimul lor refugiu este acela că dacă Dumnezeu nu a încetat să nască, naşterea e nedesăvârşită şi cândva va înceta. Iar dacă a încetat, desigur că a şi început. Iarăşi cei trupeşti cugetă cele trupeşti [133]. Dar

---

[128] *Arienii vedeau o inegalitate de fiinţă între Tatăl şi Fiul pentru că unul e, nenăscut, iar celălalt născut. Sfântul Grigorie îi întreabă: trebuie să naşti şi tu pe tatăl, ca să fiţi unul după fiinţă? Nu în egalitatea proprietăţii personale stă de o fiinţimea.*

[129] *Termenul "proprietate" exprimă "proprietatea" ipostatică, sau ceea ce distinge o persoană de alta: pentru Tatăl ea este "nenaşterea", iar pentru Fiul "naşterea". Cu toată deosebirea proprietăţilor fiecăruia, Tatăl şi Fiul sunt de o fiinţă.*

[130] *Dacă Dumnezeu e una cu nenaşterea, ar trebui ca însăşi nenaşterea să fi dat existenţă tuturor, deci să fie toate şi Dumnezeu. Sau, deoarece nu există nimic produs al nenaşterii, sau întipărit de nenaştere, n-ar trebui să fie nimic produs de Dumnezeu. Deci fiinţa lui Dumnezeu nu e una cu nenaşterea, aceasta e o proprietate a uneia din persoanele dumnezeieşti, nu a fiinţei dumnezeieşti. De aceea Dumnezeu este al tuturor, chiar dacă n-au nenaşterea, pentru că Dumnezeu nu a născut nenaşterea.*

[131] *Chiar în Dumnezeu dacă nenaşterea şi naşterea ar fi una cu fiinţa, întrucât ultima o neagă pe prima, ar trebui ca să se introducă fiinţa deosebită, sau chiar să se nege una pe alta, ceea ce nu are loc.*

[132] *Nenaşterea Tatălui fiind opusă naşterii Fiului, cea din urmă ar trebui să fie mai veche ca nenaşterea Tatălui, care i se opune, deci şi desfiinţată de ultima.*

[133] *Formele materiale sunt cele mai supuse devenirii (formării, definirii, coruperii), deci timpului. A cugeta astfel naşterea în Dumnezeu, înseamnă a cugeta trupeşte. E greu, de aceea, pentru cei obişnuiţi cu viaţa în trup, să înţeleagă naşterea în Dumnezeu: dacă ea este din veci, cum de nu s-a terminat? Dar atunci e totuşi temporală. Dacă nu s-a terminat, nu cumva ea nu e desăvârşită niciodată? În ambele cazuri s-ar introduce timpul în naşterea Fiului de către Tatăl. Apoi şi începutul ei din veci e greu de înţeles. Ea nu poate avea la Dumnezeu cel fără început, un început. A fost din veci, deci e fără de început. Căci Dumnezeu nu poate deveni Tată în timp. Dar e greu să cugetăm că naşterea în El încetează. Căci aceasta ar schimba ceva în Dumnezeu. Naşterea în Dumnezeu nu poate avea nici o legătură cu timpul şi de aceea e neînţeleasă de noi. Ştim însă esenţialul: că Dumnezeu e de necugetat fără iubirea dintre un tată şi un fiu, desăvârşiţi*

eu încă nu spun dacă a se fi născut e un fapt etern sau nu, până ce nu voi înţelege exact Cuvântul: „El mă naşte înainte de toţi munţii” (Prov. 8, 25). Dar nu văd care e puterea constrângătoare a acestui argument. Căci dacă, după ei, Cel care a început va înceta, desigur că n-a început. Dar atunci ce vor zice ei despre suflet şi despre firea îngerească? Dacă au început, vor şi înceta, după ei. Iar de nu vor înceta, e vădit după ei că nici n-au început. Însă ele au început şi totuşi nu vor înceta. Dar după ei ceea ce nu va înceta nu a început. Iată deci gândul nostru: precum este o singură definiţie a calului, a boului, a omului şi pentru tot ce aparţine aceleiaşi specii – şi cel ce participă la o definiţie e numit aşa în sens (în mod) propriu iar ceea ce nu-i aparţine, sau nu e numit aşa, sau nu e numit în mod propriu – aşa şi Dumnezeu are o unică fiinţă şi fire şi se poate folosi pentru El acelaşi termen, chiar dacă este deosebit din unele puncte de vedere prin nume diferite. Şi ceea ce este numit în sens propriu, aceea şi este Dumnezeu; sau invers: ceea ce este după fire, aceea se şi numeşte cu adevărat; sau chiar dacă nu în numiri, în cele reale, este pentru noi adevărul.

Dar ei, temându-se să nu mişte totul împotriva adevărului, recunosc că Fiul este Dumnezeu când sunt siliţi de cuvântul (scrierilor sfinte) şi de mărturii, dar e Dumnezeu pentru ei în sens echivoc, recunoscându-i doar o împărtăşire de terminologie [134].

Când le obiectăm: cum nu e Fiu al lui Dumnezeu în sens propriu? Cum nu e nici cel pictat una cu cel viu? Cum e deci Dumnezeu dacă nu e Dumnezeu în sens propriu? Ei spun: ce piedică este ca să se folosească pentru acestea un termen identic şi să fie amândouă indicate în sens propriu la fel? Şi ne prezintă câinele de pe pământ şi pe cel din mare, ca având un termen identic şi spunându-li-se aşa în sens propriu. Căci există un aspect de acelaşi gen în cele indicate la fel, chiar de se foloseşte un alt nume pentru un alt neam, care le distinge după fire. Dar, în acelea, o, deşteptule, punând două firi sub acelaşi termen, nu prezinţi pe una superioară celeilalte, nici pe una anterioară şi pe alta ulterioară, nici pe una ca fiind mai mult şi pe alta mai puţin ceea ce li se spune, Nimic din ceea ce le este aproape nu le impune această necesitate. Nu e mai mult câine primul şi al doilea mai puţin câine

---

ca atare din veci şi până în veci. Dacă eu, de când încep să devin conştient, îmi vorbesc mie, ca celui ce mă naşte neîncetat, cu atât mai mult în Dumnezeu din eternitatea Lui îi vorbeşte Cuvântul, sau Fiul, Tatălui Celui ce-L naşte neîncetat, ca unei alte Persoane. Căci într-un fel şi eu mă trăiesc pe mine ca altă persoană.

[134] *Arienii foloseau şi ei pentru Fiul termenul de Dumnezeu, dar numai într-un sens general, deci echivoc, cum spune traducătorul francez P. Gallay. Când cugetau la proprietatea diferită a Fiului, de "născut", nu-L mai socoteau Dumnezeu în sens propriu.*

decât celălalt, adică cel de mare decât cel de pe pământ, sau cel de pe pământ decât cel din mare. Pentru, sau prin ce raţiune ar fi aceasta?

Dar în cele de aceeaşi cinste, însă diferite, există o comunitate de termeni, însă aici tu recunoşti lui Dumnezeu calitatea de-a fi adorat şi de a fi mai presus de toată fiinţa şi firea – ceea ce e propriu lui Dumnezeu şi oarecum dumnezeirii – apoi după ce acorzi aceasta Tatălui, îl lipseşti de ele pe Fiul, şi-L subordonezi, şi-L pui în al doilea plan al cinstirii şi al închinării. Căci dacă prin litere Îl declari asemenea, în realitate îl lipseşti de dumnezeire şi-L strămuţi cu viclenie, de la identitatea de nume, care are în sine o egalitate, la cea care leagă între ele cele ce nu sunt egale.

Astfel, omul pictat şi omul viu sunt pentru tine mai aproape de dumnezeire decât câinii daţi ca exemplu. Altfel spus, le dai în amândouă cazurile, odată cu comunitatea de termeni şi identitatea de cinstire a firii, chiar dacă îi presupui diferiţi. Şi aşa nu vei mai putea folosi pilda câinilor, spre a susţine egalitatea în dumnezeire. Căci ce folos de identitatea numelui (de omonimie), dacă cei care se disting nu au egalitatea de cinstire [135]? Fiindcă nu ca să arăţi egalitatea de cinstire, ci inegalitatea (între Tatăl şi Fiul), ai recurs la identitatea numelui (la omonimia) câinilor. Cum s-ar dovedi cineva mai mult, decât prin aceasta, ca luptând cu sine însuşi şi cu dumnezeirea?

Iar când noi ziceam că Tatăl e mai mare ca Fiul prin cauză şi ei adaugă propoziţia: "Iar cauză e prin fire", apoi conchid: "e mai mare prin fire" – nu ştiu dacă ei se înşeală prin acest raţionament pe ei înşişi sau pe cei către care le este cuvântul. Căci nu toate cele ce se spun simplu despre cineva se pot spune şi despre ceea ce este la baza acestuia, ci trebuie văzut despre cine şi ce se spune. Astfel, ce mă împiedică şi pe mine să propun această propoziţie: "Tatăl este mai mare", apoi să adaug: "Prin fire nu este neîndoielnic mai mare nici chiar Tatăl" şi deci a conchide: "Cel mai mare nu e numaidecât mai mare" sau "Tatăl nu este numai Tată" [136]. Iar

---

[135] *Ce folos că numesc pe Fiul Dumnezeu, ca şi pe Tatăl, dacă nu le acord egalitate de fiinţă şi de închinare. Pilda ce o aduc ei cu câinele de uscat şi de mare nu e valabilă, căci între aceia nu se vede o inegalitate de fiinţă, cum o văd arienii între Tatăl şi Fiul. Mai degrabă se pot compara cele ce se petrec în lume cu ceea ce are loc în Dumnezeu, Creatorul celor din lume. Acestea totuşi au o deosebire mai mare între ele, pentru că sunt specii mărginite, pe când Dumnezeu este o unitate desăvârşită, pentru că prin puterea ei sunt toate unităţile de speci, dar cu varietăţile lor individuale. Sfântul Grigorie arată că unitatea nu e nici în lume, nici în Dumnezeu uniformitate, ci diversitate în unitate, diversitate mai mare în creaţie, unitate mai mare în Dumnezeu.*

[136] *Spunându-se că Tatăl e mai mare în calitate de cauză, nu e drept a se adăuga că e mai mare şi prin fire. Căci nu ţine numai de firea lui Dumnezeu ca o Persoană să nu fie cauza şi alta cauzată, dar Persoana cauzatoare să fie mai mare decât Persoana cauzată. Apoi, pot fi cauze şi existenţe care nu sunt de fire dumnezeiască. Aici intră în funcţie planul individualor (şi al*

de voieşti aşa: "Dumnezeu este fiinţă, dar fiinţa nu este numaidecât Dumnezeu", deci poţi conchide: Dumnezeu nu e numaidecât Dumnezeu [137]. Dar socotesc că acest fals raţionament e propriu celor obişnuiţi cu această artă. Căci atribuind calitatea de "mai mare" cauzei, ei adaugă că "mai mare" este firea. E ca şi când noi, zicând că cutare e un om mort, ei ar adăuga simplu că aşa e omul.

Dar cum vom trece sub tăcere o altă afirmare nu mai puţin vrednică de luat în seamă, ca nici una din cele spuse: "Tatăl, zic ei, e un nume de fiinţă sau de lucrare"? Şi ei socotesc că ne leagă prin amândouă. De vom zice că e nume de fiinţă, vom admite că Fiul este de altă fiinţă, deoarece fiinţa lui Dumnezeu este una, iar aceasta a avut-o în posesie, după ei, Tatăl. Iar de vom zice că e nume de lucrare, vom mărturisi că Fiul este creatură, nu născut. Căci unde este cineva care lucrează, acolo este numaidecât şi produsul lucrării. Şi vor spune, mirându-se: cum poate fi cel făcut la fel cu cel ce-l face? Despărţirea făcută de voi aş aproba-o şi eu, dacă ar fi necesar să se primească una din cele două ipoteze şi nu ar trebui mai degrabă să le respingi, amintind pe a treia ca mai adevărată: că Tatăl nu e nici nume de fiinţă, o, deştepţilor, nici de lucrare, ci de relaţie [138], un nume care arată

---

persoanelor). Urmând pildei de a adăuga la o afirmare, o afirmare de ordin străin, sau opusă, Sfântul Grigorie porneşte de la adaosul adversarului, declarând întâi: "Tatăl este mai mare prin fire", apoi adăugând opusul: "Prin fire nu este nimic mai mare, nici chiar Tatăl", ca să conchidă că şi acela, cu partea din urmă a adaosului dar nu prin afirmare, ca celălalt, deci prin negare: Tatăl nu e numai Tată. Sfântul Grigorie arată la ce falsuri duce amestecarea planului fiinţei cu al proprietăţilor personale.

[137] *E acelaşi fals raţionament, ca şi cel anterior. Sfântul Grigorie se dovedeşte un bun cunoscător al raţionamentelor logice ale filosofilor elini, adeseori sofisticate, sau aparent slujitoare ale adevărului, pe care şi le însuşiseră şi arienii.*

[138] *P Gallay observă (la nota 1, op. cât, p. 210): "Precizie importantă: termenul de «relaţie» va deveni tradiţional în expunerea doctrinei trinitare; numele Persoanelor Treimii se defineşte în mod total prin relaţie: Tatăl este Tată al Fiului Său unic şi nu e decât aceasta". Prin termenul "relaţie", Sfântul Grigorie precizează realitatea persoanei, ca deosebită de fiinţă şi de lucrare. Nu fiinţa naşte, nici lucrarea, ci persoana. Nu prin fiinţă se deosebeşte o persoană de alta, nici prin lucrare, ci prin relaţie. O persoană nu există decât în relaţie cu alta, fie că o naşte, fie prin alte moduri de comuniune. Creştinismul a adus primul precizarea sensului persoanei, ca partener de comuniune cu altă persoană, ca implicând existenţa altei persoane. Filosofia elină nu cunoaşte decât fiinţa sau lucrarea şi filosofiile de la Renaştere încoace au revenit în general la această cugetare simplistă, în general panteistă. E drept că arienii declarau fiinţa lui Dumnezeu ca producând o creatură. Dar şi prin aceasta anulau comuniunea ei ca o persoană cu altă persoană egală. Pretindeau că închid fiinţa divină în ea însăşi. Dar de fapt din fiinţa divină cugetată de ei prima creatură, sau Fiul, ieşea o emanaţie mai restrânsă. Filosofiile n-au fost în stare să înţeleagă cea mai vie şi mai importantă relaţie: cea a persoanei, pentru că o persoană este ireductibilă la câteva însuşiri şi cunoscând o persoană, nu se cunosc toate. Filosofiile nu văd că în realitate fiinţa nu există concret decât în persoane şi orice persoană indică alte persoane. Aceasta înseamnă relaţie. Dar precum fiinţa nu există concret decât în persoane, aşa*

cum e Tatăl faţă de Fiul şi Fiul faţă de Tatăl. Căci precum la noi aceşti termeni fac cunoscută legătura de fire ce ne este proprie, aşa şi acolo înseamnă identitatea de fiinţă a Celui născut faţă de Cel ce L-a născut [139]. Admitem, pentru a vă face plăcere, că Tatăl este şi El o fiinţă. Dar El va implica pe Fiul, nu-L va exclude după ideile comune despre sensul acestui termen. Admitem că e şi numele unei lucrări, de vă convine aceasta. Dar nici aşa nu ne veţi prinde. Prin aceasta Tatăl va lucra în Cel de o fiinţă, deşi ideea voastră despre aceasta este prostească. Vezi cum scăpăm de întorsăturile voastre, care voiţi să purtaţi cu noi un război necinstit?

Dar după ce am cunoscut că tu nu te laşi bătut în raţionamentele tale sucite, să vedem adevărul şi din puterea cuvintelor dumnezeieşti, odată ce vrei să ne convingi şi din ele.

Căci noi am cunoscut şi propovăduim dumnezeirea Fiului din mari şi sublime cuvinte. Care sunt acestea?

- *„Dumnezeu”*
- *„Cuvântul”,*
- *„Cel ce este la început”,*
- *„Cel ce este cu începutul”,*
- *„La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul” (În, 1,1), şi*
- *„Cu Tine este începutul” (Ps. 109, 3) şi*

şi persoana nu e fără fiinţă. Şi faptul că persoana implică alte persoane, înseamnă că fiinţa există concret în mai multe persoane. Aceasta stă la baza relaţiei interpersonale. Deci, precum fiinţa nu există înainte de persoane, nici persoanele nu există înaintea fiinţei comune. Persoana pune în lucrare fiinţa în naşterea altei persoane, căci îi comunică altei persoane fiinţa. Iar în creaţie Persoanele divine se folosesc de lucrarea şi puterea fiinţei. Creştinismul ne-a dovedit însă nu numai că Persoanele dumnezeieşti sunt în relaţie pe baza fiinţei Lor comune, ci şi Persoanele dumnezeieşti cu cele omeneşti, care au o fiinţă comună, prin faptul că una din Persoanele dumnezeieşti asumă şi firea omenească, prin faptul că aceasta e creată de Sfânta Treime, purtătoare ale fiinţei dumnezeieşti prin lucrarea ce-şi are bază în această fiinţă. Dacă arienii nu au înţeles relaţia între Persoanele divine în baza unei fiinţe comune, monofiziţii şi nestorienii nu au înţeles relaţia Persoanelor dumnezeieşti cu cele omeneşti, pe baza dependenţei de Dumnezeu a firii omeneşti, a persoanelor purtătoare ale ei. Monofiziţii au redus, relaţia Persoanelor dumnezeieşti numai la cea dintre ele, iar nestorienii au văzut relaţia Fiului lui Dumnezeu cu omul numai Ia Hristos, ca o relaţie fără o unire a firilor în Hristos.

[139] *Numele personal deosebit al Tatălui şi al Fiului arată relaţia între ei ca Persoane deosebite, însă în baza fiinţei comune. Nici unitatea fiinţei nu e anulată de deosebirea Persoanelor, nici deosebirea acestora, de unitatea fiinţei. Relaţia le uneşte pe amândouă.*

- ✓ *„Cel ce o cheamă pe ea de la începutul neamurilor” (Îs. 41, 4)* [140].
- ✓ *Deoarece El este Fiul unul Născut, „Fiul Unul Născut, Cel ce este în sânul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut” (În. 1, 18).*
- ✓ *El este: „Calea, adevărul, viaţa, lumina”:*
- ✓ *„Eu sunt calea şi adevărul şi viaţa” (În. 14, 6) şi:*
- ✓ *„Eu sunt lumina lumii” (În. 8, 12).*
- ✓ *El este „înţelepciunea, puterea”:*
- ✓ *„Hristos, puterea lui Dumnezeu şi înţelepciunea lui Dumnezeu” (1 Cor. 1, 24).*
- ✓ *El este „strălucirea, întipărirea, chipul, pecetea”:*
- ✓ *„Care fiind strălucirea slavei şi întipărirea fiinţei Lui” (Evr. 1,3) şi*
- ✓ *“chipul bunătăţii” (Înţ. Sol. 7, 25) şi:*
- ✓ *„Pe Acesta L-a pecetluit Dumnezeu Tatăl” (În 6, 27).*
- ✓ *El este „Domnul împăratul, Cel ce este, Atotţiitorul: „Şi Domnul a plouat foc de la Domnul” (Fac. 19, 24);*
- ✓ *este: „Toiagul dreptăţii, toiagul împărăţiei tale” (Ps. 44, 7);*
- ✓ *şi: „Cel ce este şi Cel ce era şi Cel ce vine, Atotţiitorul” (Apoc. 1, 8).*

Acestea sunt spuse clar despre Fiul, ca şi toate cele ce au aceeaşi putere, dintre care nici una nu e dobândită mai târziu de Fiul, sau adăugată Lui, precum nici Duhului, nici Tatălui Însuşi. Căci desăvârşirea nu este din adaosuri [141]. Fiindcă nu era o dată când Tatăl nu era fără Cuvânt, nici nu era o dată când nu era Tată [142], nici nu era o dată când Tatăl nu era adevărat, sau înţelept, când era fără putere, lipsit de viaţă, sau de strălucire, sau de bunătate [143].

Dar enumeră-mi, pe lângă acestea, cuvintele scumpe neînţelegerii tale, ca: “Dumnezeul meu şi Dumnezeul vostru” (În. 20, 17), “Tatăl e mai mare” (În. 14, 28), “Domnul m-a zidit” (Prov. 2. 36), “L-a sfinţit” (În. 10, 36). Şi încă “slugă” (Îs.

---

[140] *E vorba de dreptate (P. Gallay, op. cât, p. 213, nota 2).*

[141] *Cel ce înaintează prin adaosuri nu ajunge nidodată la desăvârşire. Căci desăvârşirea nu are margini. Dacă ar înceta să înainteze, ar însemna că se opreşte la o margine.*

[142] *Dacă ar fi fost odată fără Cuvântul sau fără Fiul, ar fi fost cândva când Dumnezeu n-ar fi fost Tatăl. Deci nu numai Fiul, ci şi Tatăl, ar fi fost un produs al devenirii în timp. Iar nefiind o relaţie interpersonală, Dumnezeu n-ar fi fost nici personal din eternitate.*

[143] *Dacă Tatăl n-ar fi fost din eternitate Tată, n-ar fi avut Cuvânt, bunătate, strălucire. În ce s-ar fi arătat acestea? O persoană singulară este fără viaţă, este fără bucurie, este fără lumină. Toate le are în relaţie iubitoare cu altă Persoană. O persoană le are toate acestea, sau toate ale persoanei, în relaţie cu altă persoană. Caracterul personal al lui Dumnezeu ar fi provenit treptat dintr-o esenţă supusă unei legi a acestei deveniri. Dar cum ar exista din eternitate o lege pe care n-a gândit-o cineva?*

49, 6) şi “ascultător” (Filip. 2, 8), “I-a dat” (În. 18, 9), “a învăţat” (În. 15, 5), “I s-a poruncit”, (În. 10, 18), “a fost trimis” (În. 9, 4), “nu poate să facă ceva de la El” (În. 5,16) sau să spună (În. 12, 49), sau să judece (În. 8, 15), sau să dăruiască (Mc. 10, 40), sau să voiască (Mt. 26, 39).

Dar încă şi acestea: “neştiinţă” (Mt. 24, 36), supunerea (Lc. 2, 51), rugăciunea (Lc. 6, 12), întrebarea (Lc. 2, 52), spre desăvârşire (ibid.).

Mai adaugă, de voieşti, şi cele mai multe ca acestea: a dormi (Mt. 8, 24), a flămânzi (Mt. 4,2), a obosi (În. 4, 5), a lăcrăma (În. 11, 35), a se teme de moarte (Mc. 11, 34). Îi vei dispreţui poate şi Crucea şi moartea. Căci învierea şi înălţarea mi se pare că le treci cu vederea, pentru că în ele se află ceva care ni se potriveşte şi nouă. La acestea ai mai putea adăuga şi alte multe mărunţişuri, dacă voieşti să prezinţi şi să descrii pe Cel ce este pentru tine un Dumnezeu în înţeles echivoc şi fals, iar pentru noi, Dumnezeu adevărat şi egal în cinste cu Tatăl.

De fapt, nu e greu, când se cercetează fiecare din acestea în parte, să-ţi explici în înţelesul cel mai evlavios să le cureţi de tot ce sminteşte în litera lor, dacă tu le priveşti cu sinceritate şi nu cu o voită viclenie. Cu un cuvânt, cele mai înalte atribuie-le dumnezeirii şi firii mai presus de pătimiri şi de trup, iar cele mai umilite, Celui compus şi deşertat pentru tine (Filip. 2,7) şi întrupat (În. 1, 14), Şi nespunând ceva mai mult, înomenit (Mt. 15, 3, 39; Filip. 2, 7) [144], apoi şi înălţat (Filip. 2, 9), pentru ca tu, desfiinţând ceea ce este carnal şi foarte coborât în dogmele tale, să înveţi că eşti mai înalt şi a te înălţa cu dumnezeirea şi să nu rămâi în cele văzute, ci să te ridici în cele spirituale şi să cunoşti care este raţiunea fiinţei şi care este raţiunea iconomiei (ce se spune despre fiinţă şi ce despre iconomie) [145].

Căci era şi o dată când Acesta, care e acum dispreţuit de tine, era deasupra ta. Omul de acum era necompus. Ceea ce era, a rămas, iar ceea ce nu era, a asumat.

---

[144] *Dar şi prin pătimirile umilite, indusiv prin moarte, înalţă firea persoanelor umane prin răbdare, în putere, până la înviere. Iar puterea răbdării nu ar putea-o avea dacă Hristos n-ar fi şj ipostasul fiinţei dumnezeieşti.*

[145] *Prin pătimirile suportate de Hristos şi biruite, am aflat că ele se datorau, pe de o parte, fiinţei umane, dar pe de altă parte, acelei fiinţe asumate, prin iconomie (prin întrupare), de Fiul lui Dumnezeu, făcut ipostas al ei, şi ca atare, putându-le învinge prin răbdare. Am mai învăţat că EI era, pe de o parte, purtător al fiinţei dumnezeieşti, pe de alta devenit, prin iconomie şi purtător al firii omeneşti ca s-o ridice pe aceasta prin firea dumnezeiască la o viaţă curată, transfigurată, îndumnezeită. Smerirea Celui de sus pentru cel de jos e un mijloc de înălţare a acestuia. El coboară la cel de jos cu o formă a puterii Lui.*

Era la început fără de cauză – căci care este cauza lui Dumnezeu [146]? Dar şi mai târziu, El S-a născut pentru o cauză. Iar aceasta a fost: ca să te mântuieşti tu [147], care-L jigneşti, care pentru aceasta dispreţuieşti dumnezeirea, fiindcă a primit grosimea ta. Căci însoţindu-Se cu trupul prin mijlocirea minţii, s-a făcut omul de jos Dumnezeu, fiindcă s-a îmbibat cu Dumnezeu şi s-a făcut unul, cel superior biruind, ca să mă fac atâta Dumnezeu, cât Acela S-a făcut om [148].

⇒ *El S-a născut (Mt. 1, 16), dar era şi născut (Ps. 2, 7; Fapte 3, 33; Evr. 1, 5; 5, 5) [149]. Se naşte din femeie (Gal. 4, 4), dar dintr-o fecioară (Lc. 1, 34-36; Mt. 1, 20).*

---

[146] *Era necauzat la începutul celor din lume, care sunt cauzate. Şi în aceasta se vede că era Dumnezeu. Căci Dumnezeu este fără de cauză. Şi fiind la începutul tuturor celor cauzate, era din eternitate, era, deci fără de început. Din aceasta se vede că are pe Tatăl drept cauză, şi nu-L are în sensul în care sunt toate cauzate. Căci acestea au prin cauză un început. Însă EI este din Tatăl din eternitate, căci Tatăl este Tată din eternitate. Este din fiinţa Tatălui, sau din fiinţa dumnezeiască şi aceasta nu are o devenire în ea. Este însă din fiinţa Lui existentă din eternitate ca Tată, deci primind şi EI fiinţă ca Fiu din Tatăl din eternitate. Fiinţa divină există din veci în Persoana Tatălui şi a Fiului şi a Sfântului Duh, primul având-o, cei doi primind-o de la El.*

[147] *Cel ce "era la început" ca Dumnezeu fără de cauză din eternitate a primit a-Şi da Fiul ca om, pentru cauza pentru care S-a întrupat şi a stat în puterea Lui. Acesta a fost un motiv de care a binevoit să ţină El seama. Şi această dependenţă a acestui motiv de voia Lui s-a arătat în faptul că nu S-a născut prin legea naturală a naşterii oamenilor după păcat, ci prin lucrarea lui şi a Tatălui şi a Duhului Sfânt, dintr-o fecioară. Sfânta Treime s-a făcut astfel o nouă cauză a aducerii Lui ca om la existenţă. Sfânta Treime, Care a creat pe primul Adam şi a dat putere să se nască urmaşii lui după aceea, deşi aceasta a fost supusă şi unei legi naturale, neferită de păcat, a "creat" într-un mod superior acestei legi şi fără de păcat, dar printr-o încadrare în şirul umanităţii, un nou Adam, din care să se nască, prin Duhul Sfânt, din nou oamenii care vor vrea să se unească cu El prin credinţă.*

[148] *Dumnezeu, făcându-Se ipostas al umanităţii, fără să o desfiinţeze pe aceasta, prin strânsa îmbinare cu dumnezeirea în El, nu numai Dumnezeu S-a făcut om, ci şi omul s-a făcut Dumnezeu, căci ceea ce este superior înalţă la calitatea Sa ceea ce este inferior. Aceasta este îndumnezeirea umanului în El. Iar unindu-mă cu El prin credinţă, sau EI devenind într-un fel şi în mine, Subiectul (ipostasul) principal, mă fac şi eu atât de mult Dumnezeu, cât de mult Se face El în mine om; sau pe cât Se umanizează El mai mult în mine în sensul înnobilării mele, sau al desăvârşirii mele ca om, pe atât mă fac eu mai mult Dumnezeu. Umanul urcând la înălţimea lui prin dumnezeire, se face Dumnezeu nu prin fiinţă, ci prin har, deci numai prin unire cu Dumnezeu făcut omul desăvârşit în El, sau pentru că l-a făcut pe om, omul desăvârşit. Aceasta înseamnă că omul a fost creat cu virtualitatea de-a se îndumnezei prin conlucrarea cu Dumnezeu, deci a fost creat de Dumnezeu ca, în omul care se deschide lucrării lui Dumnezeu, să se arate şi El.*

[149] *S-a născut din Fecioară ca om, dar era născut din veci ca Dumnezeu. Cel ce Se naşte din Fecioară ca om există din eternitate ca Dumnezeu.*

Una dintre acestea îl arată om, cealaltă, Dumnezeu [150]. El Se arată aici fără Tată (Mt. 1, 20), dar acolo fără mamă (Ps. 2, 7). Amândouă sunt proprii dumnezeirii.

- ⇒ *A fost luat în pântece (Lc. 1, 31), dar a fost cunoscut de prooroc, care era purtat şi el în pântece şi a săltat (Lc. 1, 41), în prezenţa Cuvântului pentru care a fost făcut.*
- ⇒ *A fost învelit în giulgiuri (În. 19, 40), dar leapădă giulgiurile, sculându-Se din mormânt (În. 20, 5-6).*
- ⇒ *A fost pus în iesle (Lc. 2, 7-16), dar a fost slăvit de îngeri (Lc. 2, 13-14) şi vestit de o stea (Mt. 2, 2-9-10) şi închinat de magi (Mt. 2, 11)* [151].

Cum nu eşti uimit de ceea ce vezi, nevăzând ceea ce e spiritual în aceea?

- ⇒ *A fugit în Egipt (Mt. 2, 13-14), dar fugăreşte pe egipteni (Ieş.14, 27).*
- ⇒ *"Nu avea nici chip, nici frumuseţe" (Îs. 53, 2), la iudei, dar pentru David avea o frumuseţe mai mare ca cea a oamenilor (Ps. 43, 3).*
- ⇒ *Şi străluceşte pe munte şi se face mai luminos ca soarele, arătând în chip tainic viitorul.*
- ⇒ *S-a botezat (Mt. 3, 16; Lc. 3, 21) ca om, dar a desfiinţat păcatele ca Dumnezeu (În. 1, 29), deci ca să sfinţească apele* [152].
- ⇒ *A fost ispitit ca om (Mt. 4, 1; Mc 1, 13; Lc. 4, 2), dar a biruit ca Dumnezeu (Mt. 4, 11; Lc. 4, 13)* [153].
- ⇒ *A flămânzit (Mt. 4, 2; Lc. 4, 2), dar a săturat mii (Mt. 14, 20-21), căci El este pâinea de viaţă dătătoare şi cerească (În. 8, 11)* [154].

---

[150] *Se naşte din femeie, arătându-Se ca om. Dar Se naşte din Femeia-Fecioară, arătând că e şi Dumnezeu. Se arată ca Dumnezeu născându-Se din veci fără mamă, dar Se confirmă ca Dumnezeu, chiar de Se face şi om, născându-se pe pământ fără tată.*

[151] *În toate aceste îmbinări se vede omenescul unit cu dumnezeiescul. Fiul lui Dumnezeu primeşte cele mai smerite semne ale umanităţii asumate, unite prin semnele dumnezeirii Sale.A fost purtat în pântece ca om, dar S-a făcut cunoscut lui Ioan Botezătorul, aflat de asemenea în pântece, ca Dumnezeu; a fost pus în pântece, dar era slăvit de îngeri şi a fost vestit magilor de o stea.*

[152] *Coborând în apa Iordanului şi făcând auzită vocea Tatălui şi arătând deasupra Lui pe Duhul Sfânt, a sfinţit apele, ca toţi cei ce se vor uni cu El prin credinţă să primească pe Duhul Sfânt curăţitor de păcate. Natura devine prin aceasta un mijloc prin care lucrează Dumnezeu sfinţind pe oameni. Nu a luat Fiul lui Dumnezeu trupul degeaba, ci pentru ca prin legătura Lui ca natură materială, să o facă şi pe aceasta mediu al lucrării Lui sfinţitoare.*

[153] *A primit să fie ispitit într-un fel oarecare, ca om, prin unele greutăţi (foame, sete, oboseală), ca să Se arate biruitor al lor prin puterea dumnezeiască. Aceasta, ca să comunice şi oamenilor ce au credinţă, deci se unesc cu El, puterea dumnezeiască biruitoare a ispitelor, putere de care S-a întipărit firea Lui omenească.*

- ⇒ *A însetat (În. 19, 29), dar a strigat: "De însetează cineva, să vină la Mine şi să bea" (În. 7, 27). Căci a şi făgăduit că cei ce vor crede în EI, vor fi şi ei izvoare (În. 7, 38).*
- ⇒ *A obosit (În. 4, 6), dar este odihna celor obosiţi şi împovăraţi (Mt. 11, 28).*
- ⇒ *Era îngreuiat de somn (Mt. 8, 24; Mc. 4, 38), dar calcă uşor pe mare (Mt. 14, 25; Mc 6, 48; În. 6, 19) şi ceartă vânturile (Mt. 8, 26; Mc. 4, 39; Lc. 8, 24) şi uşurează pe Petru, care se scufundă (Mt. 14, 31).*
- ⇒ *El dădea un ban, dar aflat într-un peşte (Mt. 17, 27) şi este împăratul celor ce i-L cer (În. 18, 37).*
- ⇒ *El aude că e numit samaritean şi că e îndrăcit (În. 8, 48) dar scapă pe cel ce coboară din Ierusalim şi a căzut între tâlhari (Lc. 10, 30); şi e recunoscut de demoni (Mt. 1, 24; Lc. 4, 34) şi alungă pe demoni (Mt. 8, 16) şi scufundă în mare legiune de demoni (Mt. 6, 9-13; Lc. 8, 30) şi vede "căzând ca un fulger" pe căpetenia demonilor (Lc. 10,18).*
- ⇒ *Se aruncă în El cu pietre, dar el scapă (În. 10, 31, 39).*
- ⇒ *Se roagă (Mt. 1, 35), dar şi împlineşte rugăciunea (Mt. 8, 13).*
- ⇒ *Lăcrimează (În. 11, 35), dar opreşte plânsul (Lc. 7, 13; 8, 52; 23, 28).*
- ⇒ *Întreabă unde a fost pus Lazăr (Iru ÎL 34), căci era om, dar învie pe Lazăr (În 11, 43-44), căci era Dumnezeu.*
- ⇒ *E vândut şi foarte ieftin, cu treizeci de arginţi (Mt. 26, 15), dar răscumpără lumea şi cu mare preţ, cu sângele Lui (I Cor. 6, 20; I Pt. 1,19)* [155].
- ⇒ *Ca o oaie e dus la junghiere (Îs. 53, 7; Fapte 8, 32), dar păstoreşte pe Israel (Ps. 79, 2)* [156]*, iar acum şi lumea întreagă (In-10, 11-16).*
- ⇒ *Se face ca un miel fără de glas (Îs. 53, 7), dar este Cuvântul (În. 1,1) vestit de glasul celui ce strigă în pustie (În. 1, 28).*
- ⇒ *S-a făcut slăbit şi rănit (Îs. 53, 4, 5), dar "vindecă toată boala şi toată neputinţa" (Mt. 9, 35).*
- ⇒ *E urcat pe lemn (I Pt. 2, 24), e pironit pe el (Mc. 15, 24; Lc. 23, 33; Mt. 27, 36; În. 19, 17), dar ne reface "prin lemnul vieţii" (Fac. 2, 9; 3, 2, 2; Apoc. 2, 7)* [157].

---

[154] *A flămânzit real ca om, pentru că a voit aceasta, ca să o învingă prin răbdare, din puterea dumnezeiască şi să Se facă astfel şi prin umanitatea Lui pâinea de viaţă dătătoare şi cerească. Dacă n-ar fi fost aceasta, n-ar fi biruit nici foamea trupească.*

[155] *Cu ce mare preţ a cumpărat lumea: cu sângele Său! Arată ce valoare mare a dat omului. Aceasta ca să-1 impresioneze pe om, ca să-i răspundă cu iubire, iubirii Lui.*

[156] *Păstorul suprem se lasă junghiat ca o oaie pentru oi. Dar în amândouă calităţile îşi arată iubirea. Păstorul nu se socoteşte mai presus de oi, ci chiar mai puţin decât ele. "Păstorul cel bun îşi pune viaţa pentru oile sale" (În. 10, 11). Răscumpărarea nu e un simplu târg echivalent, ci act de supremă iubire. Cât de înalt este Păstorul! Şi totuşi îşi dă viaţa pentru oile Sale.*

⇒ *Mântuieşte chiar pe tâlharul împreună răstignit, dar întunecă toate cele văzute (Mt. 27, 15; Mc 15, 33; Lc. 23, 44)* [158].

⇒ *E adăpat cu oţet, e hrănit cu fiere (Mt. 27, 48, 34) cine? Cel ce a prefăcut apa în vin (În 2, 7-9), Cel ce a făcut să înceteze gustul amar al ei (Ieş. 15, 23-25), Cel ce este "dulceaţă şi întreg dorinţă" (Cânt. 5, 16).*

⇒ *Îşi pune viaţa (În. 10, 17), dar are putere să o ia iarăşi (În. 10,18).*

⇒ *Se sfâşie catapeteasma (Mt 27, 51) căci arată cele de sus* [159]*. Pietrele se despică, morţii învie (Mt. 27, 52), ca anticiparea învierii de obşte* [160].

⇒ *Moare (Mt. 27,50), dar "dă viaţă" (În 5, 21) şi desfiinţează moartea prin moarte* [161].

⇒ *E înmormântat, dar învie. Pogoară în iad, dar scoate sufletele de acolo (Ef. 4, 8), pentru că S-a suit la ceruri (Mc. 16, 19; Lc. 24, 51; Fapte 1,10-11; Evr. 9, 9, 24; I Pt. 3, 22)* [162]*. Dar va veni să judece viii şi morţii (II Tim. 4,1; I Pt 4, 5) şi să cerceteze cuvintele ca ale tale. Dacă ele îţi sunt ţie prilej de rătăcire, acelea, cele contrare lor, înlătură rătăcirea ta.*

Acestea fie spuse de noi celor producători de enigme. N-am voit să ne împotrivim lor, căci nu e plăcută celor credincioşi multă vorbire şi contrazicerea în cuvinte. Căci ne ajunge un singur potrivnic (Pt. 5, 8). Dar era de trebuinţă aceasta din pricina celor ce ne atacă, pentru că bolile cer leacuri. Trebuia să afle că nu sunt în toate înţelepţi, nici de nebiruit în afirmaţii de prisos şi contrare Evangheliei (I Cor. 1,17). ***De fapt, când preţuim mai mult puterea raţiunii, părăsind credinţa şi nesocotind autoritatea Duhului prin iscodirile noastre, raţiunea se arată învinsă***

---

[157] *Hristos este "pomul vieţii". Adam şi Eva au fost scoşi din legătura cu Dumnezeu-Cuvântul, prin păcatul lor. "Pomul vieţii" a biruit cu rana Lui, fiind pironit pe lemnul uscat al morţii; prin neputinţa acceptată şi biruită de El prin răbdare, prin moartea cumplită şi învinsă, ne trece dincolo de ea, ne comunică puterea Lui dumnezeiască.*

[158] *Toate se simt fără lumină când intră în moarte "lumina lumii". Pentru cei ce nu cred că Hristos a înviat, toate rămân absurde (Eugen Ionescu), ambianţă a disperării (Emil Cioran).*

[159] *Catapeteasma care ţinea acoperit pe Dumnezeu cu toate bunătăţile Lui se sfâşie. Moartea e biruită. Vine puterea învierii, se arată viaţa veşnică.*

[160] *Pietrele sunt un simbol al morţilor rămaşi definitiv în ea. Moartea lui Hristos are puterea să învingă moartea, dar şi să despice pietrele ca simbol al morţii.*

[161] *Murind fără să fi păcătuit, duce până la ultimul grad tăria sufletului, răbdându-i fără păcat, de aceea moartea Lui învinge moartea. Căci această tărie a sufletului e şi o deplină umplere a Lui de puterea dumnezeiască. Prin moarte, Iisus omul ajunge deplin la Dumnezeu, Căci moare din iubire faţă de oameni şi faţă de Dumnezeu. Şi aceasta înseamnă să Se umple de puterea învierii trupului în forma transfigurată.*

[162] *A scos din iad "robime". Căci suindu-Se după aceea la cer, nu a voit să fie singur acolo, ci cu cei care au crezut în El. I-a făcut robi ai Lui, în loc să mai fie robi ai morţii. Pentru aceea, "suindu-Se la înălţime, a robit robime şi a dat daruri oamenilor" (Ef. 4, 9).*

de puterea realităţii – şi va fi învinsă numaidecât, odată ce e susţinută de unealta slabă a înţelegerii noastre. Şi atunci la ce se ajunge? Slăbiciunea raţiunii apare ca slăbiciunea tainei. Astfel, subţirimea raţionamentului pune în evidenţă "kenoza crucii" (I Cor. 1, 17), cum socoteşte Pavel. Căci credinţa este împlinirea raţiunii noastre [163].

Deci fie ca cel ce vesteşte legăturile şi dezleagă enigmele (Dan. 5, 12) [164], El care ne-a adus în minte puterea de a deznoda nodurile dogmelor forţate, să prefacă şi pe aceştia, din meşteri ai falselor raţionamente, în credincioşi şi creştini, în loc de ceea ce se numesc acum [165]. Aceasta o urmărim şi noi. Vă rugăm deci pentru Hristos: "Împăcaţi-vă cu Dumnezeu" (I Cor. 5, 20) şi Duhul nu-l stingeţi" (1 Tes. 5, 19). Mai bine zis, să se împace Hristos cu voi şi Duhul să vă lumineze, fie şi mai târziu. Iar de rămâneţi mult iubitori de ceartă, noi să păstrăm pentru noi Treimea şi să fim mântuiţi de Treime, rămânând curaţi şi mântuiţi (Fapte 24,16) până la arătarea mai desăvârşită a celor dorite în Însuşi Hristos, Domnul nostru, Căruia fie slava în vecii vecilor". Amin.

---

[163] *Din cugetarea slabă apare lumina tainei. O cugetare serioasă vede slăbiciunea ei în marea prezenţă a misterului. O cugetare subtilă pune în evidenţă importanţa crucii, pentru că vede ce putere mântuitoare este în kenoza sau în smerirea Demnului, arătată în primirea ei.*

[164] *Acesta este Hristos, Căci El ne arată în El legătura celor opuse şi ne dezleagă marile enigme aflate în ele.*

[165] *Să-i facă pe eunomieni să-şi schimbe numele în creştini.*

Cuvântarea a patra despre Fiul

Am clătinat destul, cu puterea Duhului, suciturile şi împletiturile raţionamentelor tale; am nimicit obiecţiile şi împotrivirile luate din dumnezeieştile Scripturi, prin care cei ce întinează litera şi sensul celor scrise, atrag la ei pe cei mulţi şi întunecă drumul adevărului, pe care noi l-am curăţit în întregime de orice ceaţă, precum sper, celor mai dispuşi să o recunoască. În scopul acesta am atribuit faptele mai înalte şi mai demne de Dumnezeu, dumnezeirii, iar faptele şi pătimirile mai umile şi mai omeneşti, Celui ce S-a făcut pentru noi noul Adam şi lui Dumnezeu, Cel ce a pătimit pentru a birui păcatul [166].

Nu ne-am ocupat însă cu de-amănuntul de fiecare, cuvântul cerându-ne să ne grăbim. Iar întrucât tu ceri şi nişte dezlegări pe scurt ale acestora, pentru a nu fi atras prin vreun raţionament amăgitor, vom recapitula aceste greutăţi numerotându-le, spre a le ţine uşor minte.

Între ele este acel text care le convine foarte mult: ***“Domnul M-a zidit pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Sale” (Prov. 8, 22).*** Cum vom răspunde la aceasta? Nu vom învinui pe Solomon. Nu vom desfiinţa cele spuse de el înainte, pentru căderea din urmă (III Regi 14, 1-8). Nu vom spune că ea este înţelepciunea, Ştiinţa şi Raţiunea meşterului (I Regi. 7, 71), potrivit căreia au luat fiinţă toate? (Eccl. 1, 17). Dar Scriptura obişnuieşte să personifice multe din cele neînsufleţite, de pildă: “A spus marea” (Iov 28, 14) acestea şi acestea; şi: “Adâncul a spus: Nu este în mine” (ibid.) şi: “cerurile povestesc slava lui Dumnezeu” (Ps. 18, 1). Şi iarăşi: “Porunceşte săbiei” (Zah. 17, 7); şi: munţii şi dealurile sunt întrebaţi de motivele clătinării lor (Ps. 117, 4). Nu vom spune nimic despre acestea, deşi unii dintre cei dinaintea noastră au văzut înţelesuri puternice în ele. Dar cuvântul se referă la Mântuitorul, adevărata înţelepciune (I Cor. 1, 24). Deci să cugetăm puţin împreună chestiunea: ce este fără cauză din cele existente? Dumnezeirea. Căci nimeni nu va arăta cauza lui Dumnezeu, sau ceva mai vechi ca Dumnezeu [167].

---

[166] *Sfântul Grigorie foloseşte cu îndrăzneală expresia “Dumnezeu pătimitor” pentru răbdarea pătimirilor omeneşti, întrucât însuşi ipostasul Cuvântului S-a făcut şi ipostas al firii omeneşti şi al tuturor celor răbdate prin ea, spre a le birui în favoarea noastră.*

[167] *N-a fost cândva când n-a existat nimic. Este o existenţă din eternitate, deci fără de început şi deci fără cauză. Aceasta trebuie să fie în ea existenţa perfectă* sau Dumnezeu.

Dar care este cauza umanităţii, pe care Dumnezeu Şi-a alcătuit-o pentru noi? Neîndoielnic, mântuirea noastră. Căci care ar putea fi alta [168]? Fiindcă deci aflăm aci: "M-a zidit" şi: "Mă naşte pe Mine" [169], cuvântul e simplu. Ceea ce aflăm unit cu cauza atribuim umanităţii. Iar ceea ce e simplu şi fără cauză referim la dumnezeire. Deci când a spus: "M-a zidit", nu s-a unit ceea ce e unit cu cauza? Deci: "M-a creat, zice, început al căilor Sale spre lucrurile Sale", iar "lucrurile mâinilor Sale sunt adevărul şi judecata" (Ps. 110, 7). Pentru aceasta El a fost uns cu dumnezeirea. Căci pentru acestea are loc ungerea umanităţii. Dimpotrivă: "Mă naşte pe Mine", fără cauză. Sau arată-mi pentru ce a avut loc aceasta [170]. Deci ce motiv se va opune să se numească înţelepciunea "zidire" după naşterea de jos, dar născută după cea dintâi şi cu mult mai mult de neînţeles?

Acestui fapt îi urmează şi numele de "rob", "pentru că slujeşte multora spre binele lor" (Îs. 53,11), pentru că e lucru mare pentru el să se numească "sluga lui Dumnezeu" (Îs. 49, 6) [171]. Căci de fapt, a slujit trupului, naşteri şi patimilor noastre pentru libertatea noastră şi a tuturor prin care a mântuit pe cei ţinuţi sub păcat [172].

---

[168] *Dacă nu umanitatea ar avea nevoie de Dumnezeu, pentru mântuirea ei, ci Dumnezeu pentru a se împlini sau îndrepta pe El, EI ar fi inferior ei. În acest caz nu s-ar putea spune că El este existenţa din veci, fără cauză. Dar dacă umanitatea are nevoie pentru mântuirea ei de apropierea lui Dumnezeu, ea nu e propriu-zis cauză a întrupării Lui, ci motiv. Numai în sensul că nu o poate mântui fără să Se facă El însuşi om, se poate vorbi de mântuirea umanităţii drept cauză a întrupării Lui. Dumnezeu nu vrea să creeze altă umanitate, ci s-o scape pe cea existentă de păcatul şi de nefericirea despărţirii libere de El. De aceea e nevoie pentru aceasta de întruparea Lui. Se arată şi în aceasta valoarea acordată de Dumnezeu omului. Vrea să-i câştige libertatea iubirii, prin iubirea ce i-a arătat-o întrupându-Se.*

[169] *E vorba de înţelepciunea ce arată că e trimisă să Se facă om; iar când spune "mă naşte", nu-i dă nici o cauză, arătând dumnezeirea Sa.*

[170] *Când înţelepciunea a spus "M-a creat început al căilor Sale spre lucrurile Sale, adevărate şi drepte", a arătat că va primi umanitatea ca început al operelor lui Dumnezeu, în adevăr şi dreptate.*

[171] *Fiul Iui Dumnezeu ia chip de "rob" (Filip. 2, 7) nu numai pentru că Se face om, iar omul e "rob" al lui Dumnezeu, ci şi pentru că Se face slujitor chiar al oamenilor. O arată aceasta concentrat, când spală picioarele ucenicilor. Şi oare nu e cea mai mare slujire a oamenilor să moară pentru ei, pentru a învinge moartea lor? Iar aceasta o socoteşte El lucru mare pentru El. O "slugă" care poate scăpa de moarte pe cei ce-i slujeşte, nu e în acelaşi timp mare în calitatea lui de "slugă", sau de "rob"? Aceasta arată iarăşi marea onoare ce le-o dă oamenilor; odată ce însuşi Fiul lui Dumnezeu Se face sluga lor.*

[172] *A slujit nu numai oamenilor, ci şi pătimirilor Lui ireproşabile, supunându-Se lor, ca să facă pe om liber de ele, prin biruirea lor asemeni Lui. A slujit foamei, oboselii, durerilor premergătoare morţii, morţii însăşi. Le-a slujit însă ca să le învingă. S-a supus lor ca să desfiinţeze puterea lor. Acesta-i paradoxul tăriei spirituale: Cel ce vrea să-şi arate tăria, evitând suferinţa, nu e tare de fapt. Numai Dumnezeu are o astfel de bunătate sau de tărie spirituală, care nu evită suferinţa, ci primeşte suferinţa. Oamenii suportau pătimirile din pricina păcatului*

Iar ceea ce e lucrul cel mai mare al omului este să se împletească umilinţa sa cu Dumnezeu [173] şi să devină Dumnezeu prin îmbinare şi "să fie vizitat de răsăritul cel de sus" (Lc. 1. 8), încât şi Sfântul să se numească: "Fiul Celui prea Înalt" (Lc. 1, 32); şi să se dăruiască Lui "Numele mai presus de toate numele" (Filip. 2, 9) [174]. Iar Acesta cine este altcineva decât Dumnezeu, "Căruia se cuvine ca tot genunchiul să se plece" (Filip. 2, 10), Celui "golit" (Filip. 2, 7) pentru noi şi care a unit "chipul dumnezeiesc" (II Cor. 4, 4) cu "forma robului" (Filip. 2, 7); şi "să cunoască toată casa lui Israel, că Dumnezeu L-a făcut pe El şi Domn şi Hristos" (Fapte 2, 36). Şi s-au făcut acestea prin lucrarea Celui ce S-a născut dar din bunăvoinţa Celui ce L-a născut.

Dar care este al doilea text, cel mai mare şi de nebiruit al lor? "Căci El trebuie să se împărăţească" (I Cor. 15, 25), până cândva şi să fie primit în cer până la timpurile restabilirii voite (Fapte 3, 21) şi să aibă şederea de-a dreapta, până ce se va pune stăpânire peste vrăjmaş (Ps. 109, 1). Iar după aceea, ce va fi? Va înceta împărăţia şi va fi alungat din ceruri? Cine îl va face să înceteze? Sau pentru care cauză? Ce îndrăzneţ interpret eşti tu şi ce mare adversar al împărăţiei? Dar nu auzi că împărăţia Lui nu va avea sfârşit? (Lc. 1, 33). Iar aceasta o suferi pentru că nu

---

sau a despărţirii de bunătatea lui Dumnezeu. De aceea nu puteau scăpa de ele decât însuşindu-şi prin suportarea lor bunătatea lui Dumnezeu, printr-o umanitate fără de păcat. Aceasta a făcut-o Hristos. Chiar naşterea Lui din Fecioară a fost şi un act al puterii Lui, dar S-a şi supus ei.

[173] *În textul francez se traduce: "iar ceea ce e mai mare pentru micimea omului, e să se împletească cu Dumnezeu". De fapt, mărimea omului se arată în însuşi faptul că dumnezeirea binevoieşte să se împletească cu firea lui. Micimea lui se arată preţuită de Dumnezeu, e făcută deci mare. Sau de abia în împletirea cu Dumnezeu, omenescul îşi cunoaşte, pe de o parte, toată micimea, pe de alta, că Dumnezeu îi arată o negrăită preţuire. Dumnezeu a făcut omenescul cel mai potrivit pentru a-Şi arăta mărimea prin el, pentru ca el să se manifeste în cele mai sesizabile fapte dumnezeieşti. Cât e de mic, omul e înzestrat cu o conştiinţă care ştie de Dumnezeu; cât e de mic cuvântul omenesc, Dumnezeu găseşte un mijloc de a se exprima prin el cel mai clar; de a porunci prin el mării să se liniştească; cât de mici sunt mâinile omeneşti, pot vindeca boli incurabile prin atingerea puterii dumnezeieşti de cei bolnavi prin ele. Pe de o parte se face atât de mic, că suportă toate neputinţele omenescului, pe de alta atât de mare, că prin el îşi manifestă atotputernicia. E sluga omului şi împărat al tuturor. Totul depinde de voia Lui. Cu cât am conştiinţa că sunt mai mic, mai gol de puteri proprii, cu atât El ocupă un loc mai mare în mine; şi cu cât mi se pare că sunt mai plin de puteri proprii, cu atât îi dau loc mai mic în mine, sau am conştiinţa că e mai puţin în mine.*

[174] *Fiului lui Dumnezeu făcut om s-a dat numele mai presus de orice nume, adică numele de Dumnezeu. Nu mai sunt doi purtători de nume deosebite în Hristos, ci unul şi acelaşi se numeşte şi Dumnezeu şi om, pentru că nu este nici numai Dumnezeu, nici numai om, ci pentru că sunt unul şi acelaşi amândouă, fără vreo scădere în vreuna. Iisus Hristos e un nume care cuprinde totul suprem.*

cunoşti că cuvântul "până", nu se opune numaidecât viitorului, ci arată ceea ce va fi până atunci, fără să nege că aceasta va fi şi după aceea [175]. Sau cum vei înţelege, ca să nu spun altele, cuvântul: "voi fi cu voi până la sfârşitul veacului" (Mt. 28, 20)? Oare după aceea nu va mai fi? Şi care ar fi motivul [176]? Dar urmarea nu e numai aceasta. Ci şi că prin aceasta nu se mai disting înţelesurile (unite în calitatea de împărat). Căci se spune că împărăţeşte într-un înţeles, ca Atotţiitor şi împărat şi al celor ce voiesc şi al celor ce nu voiesc. Iar în al doilea înţeles, ca Cel ce produce în noi supunerea şi ne pune sub împărăţia Lui pe noi, care primim să fim împărăţiţi de El. Împărăţia Lui, înţeleasă astfel, nu va avea sfârşit. Căci al celei în al doilea înţeles, care îi va fi sfârşitul? Că ne va lua sub mâna Sa când vom fi mântuiţi. Căci de ce mai trebuie să producă supunerea celor ce sunt odată supuşi? După aceasta, El se scoală să judece pământul şi să despartă pe cei mântuiţi de cei pierduţi (Mt. 25, 32). După aceasta, "stă Dumnezeu în mijlocul dumnezeilor" (Ps. 81, 1), a celor mântuiţi, distingând şi împărţind fiecare din acestea după cinstea şi locaşul (În. 14,2) de care este vrednic [177].

Uneşte cu aceasta şi supunerea cu care vei supune pe Fiul Tatălui. Dar de ce spui că acum încă nu este supus? Oare are nevoie să se supună, peste tot, lui Dumnezeu, fiind Dumnezeu? [178] Vorbeşti despre El ca de un tâlhar oarecare sau de un vrăjmaş

---

[175] *Când Domnul spune că după ce vor învia toţi va preda Tatălui împărăţia lui Dumnezeu (I Cor. 15, 24), nu spune că după aceea va înceta să fie împărat împreună cu Tatăl. O spune Biserica mereu prin cuvintele: "Binecuvântată este Împărăţia Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor". Atunci va înceta deci să mai aducă şi pe alţii la recunoaşterea Tatălui ca împărat, prin recunoaşterea Sa ca împărat, în calitate de Fiu al Tatălui. Căci altfel ar trebui să cugetăm că nu este Dumnezeu veşnic, deci singura Persoană Tatălui. Dar un împărat monopersonal mai este el un Dumnezeu al iubirii? Şi împărăţia Lui ar mai fi o împărăţie a iubirii?*

[176] *Ce-ar fi Hristos, dacă ar înceta după învierea de obşte să mai fie împărat şi deci Dumnezeu? Cum a fost făcut numai pentru un timp împărat şi deci şi Dumnezeu? Oare nu vom mai avea pe Hristos ca centru al nostru, în calitate de Fiul Tatălui, care S-a făcut şi Frate al nostru şi în această calitate ne-a făcut şi pe noi fii ai Tatălui pentru veci? Dacă nu mai este Hristos Fiu din veci al Tatălui, nu vom putea fi nici noi fii ai Tatălui în veci.*

[177] *La judecata din urmă se vor cunoaşte cei asupra cărora nu se va mai exercita lucrarea lui Hristos pentru a-i aduce în împărăţia Lui şi cei care vor deveni membri eterni ai împărăţiei Lui. Atunci cei ce s-au făcut vrednici se vor arăta deveniţi în veci fii ai Tatălui şi fraţi ai Fiului Lui făcut om, deci membri ai fericitei împărăţii a Sfintei Treimi.*

[178] *Fiul ce a lucrat pentru supunerea celor ce au voit Tatălui, a făcut şi El ca om-model acest drum. Atunci, terminând acest drum de deplină supunere a celor ce au voit Tatălui, înseamnă că a terminat şi El acest drum în sine ca model. El a coborât la oameni făcându-Se cale nu numai până la cruce şi înviere, ci şi după aceea, fiind coborât cu fiecare la nivelul la care se află el, pentru a-l ajuta spre a se înălţa mai sus. Dar aceasta nu înseamnă că El nu este totodată la suprema înălţime, ca Fiu al lui Dumnezeu. Altfel nu ne-ar putea înălţa mereu mai sus, spre*

al lui Dumnezeu? Dar cugetă astfel: precum a fost numit "blestem" (Gal. 3, 13) pentru mine, Cel ce desfiinţează blestemul meu şi "păcat" (II Cor. 5, 21), "Cel ce ridică păcatul lumii" (În 1, 29) şi Se face noul Adam în locul vechiului Adam, aşa îşi însuşeşte şi nesupunerea mea, ca Cel ce e capul întregului trup (I Cor. 15, 15). Deci câtă vreme eu sunt nesupus şi răzvrătit prin negarea lui Dumnezeu şi prin patimi, se spune că este nesupus şi El din pricina mea [179]. "Dar când se vor supune Lui toate" (I Cor. 15, 28) şi ele se vor supune prin cunoaştere şi prin prefacere – atunci şi El a împlinit supunerea, aducându-mă pe mine mântuit [180]. Căci aceasta e

---

Tatăl. El este la înălţimea supremă ca Dumnezeu, dar şi coborât la nivelul fiecăruia, ca om, într-un fel cum săvârşeşte şi fapte dumnezeieşti şi omeneşti, şi cât mai este pe pământ, dă din înălţimea la care Se află cât poate da la un moment dat, puterea spre aceasta. Eunomienii deduceau de aici că Iisus încă nu S-a supus deplin Tatălui, pentru că încă nu a avut puterea unei depline unităţi cu Tatăl. De aceea are şi El nevoie mereu de a Se înălţa în supunere faţă de Tatăl. De fapt, Iisus e coborât încă pentru oameni la nivelul fiecăruia, din iubire faţă de fiecare şi din voinţă. Nu pentru că e prin fire mai jos decât Tatăl şi urcă spre El dintr-o necesitate pentru Sine şi nu va ajunge niciodată la egalitate cu Tatăl. Sau ajungând la un anumit grad de supunere, va rămâne în ea, recunoscând pe Tatăl la treapta de împărat suprem la care El nu se poate ridica, rămânând cu oamenii la treapta până la care i-a putut ridica El, la treapta de făptura cea mai înaltă.

[179] *Fiul lui Dumnezeu nu S-a făcut om pentru Sine, un om despărţit, ci pentru noi. De aceea Şi-a însuşit tot ce era propriu întregii umanităţi. A făcut aceasta tocmai întrucât nu a avut păcatul şi blestemul nostru. Tocmai prin aceasta a depăşit egoismul ce ne este propriu, putând lua tot ce este propriu nouă, afară de păcat. E o altă formă a paradoxului. Tocmai pentru că nu e acelaşi, îşi însuşeşte vina păcatului nostru, suferind pentru el.*

[180] *O interpretare cu totul unică şi remarcabilă a expresiei lui Pavel: "Când se vor supune Lui toate, atunci şi Fiul Omului Se va supune Celui ce I-a supus Lui toate, ca să fie Dumnezeu totul în toate" (I Cor. 15, 28). Fiul a coborât ca om la starea celui vinovat, deci nesupus pentru noi şi împreună cu noi, ca să ne urce împreună cu Sine prin pilda şi jertfa Sa la starea de totală supunere. Atunci nu vom mai fi despărţiţi de Dumnezeu, ci împreună cu Hristos-omul, vom fi şi noi pe deplin cu Dumnezeu. El urcă în noi şi cu noi, de la vina pentru noi la scăparea de vină. Cel ce-şi însuşeşte vina altuia este cel mai nevinovat. De aceea ne scapă de păcat, pentru că n-a plătit pentru ceea ce ar fi fost El dator. El îşi însuşeşte vina nesupunerii noastre, nefiind nesupus. Plătind pentru ea, ne scapă pe noi de nesupunerea noastră, netrebuind să plătească pentru ea ca pentru a Lui. În aceasta se vede iarăşi un paradox: Se prezintă Tatălui ca un nesupus, suferind pentru nesupunerea noastră, o copleşeşte din iubire faţă de Tatăl. Şi umanitatea întreagă cu care Se uneşte apare în El scăpată de pedeapsa nesupunerii. Un om care e şi Dumnezeu copleşeşte suferind prin cele bune ale Lui, toate cele rele ale noastre. Pentru noi a luat deci Fiul lui Dumnezeu ascultarea supunerii în faţa lui Dumnezeu, ca şi când ar fi fost un om simplu. Fără să-şi însuşească vina păcatului şi nesupunerea noastră, pentru că Se simte atât de mult cu noi. Le simte toate acestea ca fiind şi ale Lui. Dacă o mamă care suferă de la toate vinile reproşate copilului, ca şi cum ea ar fi săvârşit relele pentru care e învinovăţit, cu atât mai mult nu suferă Hristos pentru cele rele ale noastre? Dar cu cât urcă mai mult spre Tatăl, prin plata pentru aceste rele pentru noi, vine şi asupra noastră mila Tatălui pe care o vede în Fiu, pentru noi.*

supunerea lui Hristos, după înţelegerea mea: împlinirea voii Tatălui. Dar atât Fiul supune toate Tatălui, cât şi Tatăl, Fiului, întâiul lucrând, iar Celălalt binevoind [181]. Ceea ce am spus şi mai înainte [182]. Şi astfel Cel ce S-a supus prezintă lui Dumnezeu ceea ce I s-a supus (I Cor. 15, 28), făcându-Şi al Său ceea ce este al nostru.

Aceasta mi se pare că o spune şi textul: "Dumnezeule, Dumnezeule, ia aminte la Mine, pentru ce M-ai părăsit" (Ps. 21, 1). N-a fost părăsit fie de Tatăl, fie de dumnezeirea Sa, cum pare unora, ca de una ce s-ar teme de patimă (de moarte) şi de aceea s-ar retrage de la Cel ce pătimeşte [183]. Căci cine L-a silit să Se nască sus (începutul), fie să Se nască aici jos, fie să Se urce pe cruce? Iar, El înfăţişează în Sine ceea ce e al nostru. Căci noi eram mai înainte părăsiţi şi dispreţuiţi (Îs. 58, 6), apoi primiţi şi mântuiţi prin Patimile Celui fără patimă (nepătimitor); El Şi-a însuşit greşelile şi păcătoşenia noastră, cum spune în continuare Psalmul (21, 2-3). Căci este vădit că Psalmul 21 se referă Ia Hristos.

Acelaşi înţeles îl are şi spusa că El "a învăţat ascultarea din cele ce Le-a pătimit" (Evr. 5, 8). La fel, "strigarea, lacrimile, rugăciunea şi auzirea Lui pentru evlavie" (Evr. 5, 7). El îşi ia acest rol şi-Şi însuşeşte în chip minunat aceste fapte şi stări pentru noi. În calitatea de Cuvântul nu era nici ascultător, nici neascultător. Căci acestea arată dependenţă şi sunt din al doilea plan, cele dintâi aduc o mulţumire, cele de-al doilea, o pedeapsă [184]. Dar ca "chip de rob" (Filip. 2, 7), coboară cu cei împreună-robi, sau la robi şi îşi ia un chip străin, purtându-mă în Sine pe mine întreg cu cele ale mele, ca să consume (să topească) în Sine, ceea ce e rău, ca focul

---

[181] *Sfântul Grigorie aduce şi o altă precizare a faptului că Fiul nu e mai mic decât Tatăl, cum spunea arianul Eunomie. Nu numai Fiul supune – supunându-Se ca om – Tatălui toate, ca să le urce la înălţimea unirii cu Sfânta Treime, ci şi Tatăl conlucrează cu Fiul la această lucrare a Lui. Fiul face lucrurile Tatălui, care este în El (În. 10, 37-38). S-ar putea spune că chiar faptele omeneşti ale lui Hristos, inclusiv pătimirea, având ca ipostas sau ca Subiect pe Fiul lui Dumnezeu, sunt şi ale Tatălui, care sunt în Fiul Său. Are loc deci un fel de coborâre a Tatălui la aceste fapte. Căci ele au o putere în ele şi de aceea sunt mântuitoare. Când Fiul suferă pentru oameni, Tatăl nu e insensibil la această suferinţă. Deci şi Tatăl şi Fiul lucrează împreună la înălţarea oamenilor.*

[182] *A se vedea sfârşitul capitolului 3.*

[183] *Se afirmă ceea ce am spus la nota 181.*

[184] *Hristos era ascultător şi supus ca om, nu ca Dumnezeu. Căci atât ascultarea cât şi neascultarea arată o dependenţă, o existenţă cauzată; ele nu sunt proprii lui Dumnezeu, Care nu are pe cineva superior, faţă de care poate fi fie ascultător, fie neascultător, în cazul dintâi primind o răsplată bună, în al doilea o pedeapsă.*

ceara, sau ca soarele umezeala pământului şi eu să mă împărtăşesc de ale Lui, datorită îmbinării. De aceea cinsteşte cu fapta ascultarea şi face experienţa ei, pătimind-o. Căci nu ajunge dispoziţia pentru ea, precum nu ne ajunge nici nouă, dacă nu o trăim prin fapte. Fiindcă fapta este dovada dispoziţiei pentru ea [185]. Şi nu e rău, poate, să cugetăm la aceea, că voieşte să experieze ascultarea noastră şi toate le măsoară prin patimile Sale, folosindu-Se de iubirea Sa, încât să se cunoască, din toate încercate de El, cele ce ne încearcă pe noi, sau cât ne este cerut şi cât ne este iertat, făcând cunoscută odată cu pătimirea noastră, slăbiciunea noastră [186]. Căci dacă lumina strălucind în întunericul acestei vieţi (În. 1, 5) a fost prigonită de alt întuneric, al celui rău, din pricina învelişului ce-l purta (Lc. 22, 53), adică al ispititorului (Mt. 4, 3), cu cât mai multe ispitiri (încercări) nu va suferi întunericul însuşi (cei ce sunt întuneric) odată ce e mai slab [187]?

Şi ce e de mirare dacă, scăpând Acela cu totul de aceste ispitiri, noi suntem în oarecare măsură biruiţi de ele? Este un mare lucru pentru Acela de a fi ispitit, decât pentru noi de a fi biruiţi, după părerea celor cu dreaptă judecată [188]. Noi mai adăugăm la cele spuse următorul text ce-mi vine în minte: "Căci prin ceea ce a pătimit fiind El însuşi ispitit, poate celor ispitiţi să le ajute" (Evr. 2, 18), care ne duce spre acelaşi înţeles [189]. Astfel, "Dumnezeu va fi totul în toate" (I Cor. 15, 28), la vremea restabilirii (Fapte 3, 31) [190]. Şi nu e vorba numai de Tatăl, Fiul fiind

---

[185] *Numai trăind ascultarea deplină de Dumnezeu, uneşte Hristos umanitatea Sa cu Sine ca Dumnezeu, deci şi pe a noastră, când ne unim cu El. A fi om deplin realizat înseamnă a fi deplin unit cu Dumnezeu prin ascultarea cu fapta, având unită voinţa de om cu voinţa lui Dumnezeu.*

[186] *Când Iisus cere "să treacă acest pahar de la Mine", sau 'Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?"arată şi până unde putem noi suporta anumite încercări, ca Dumnezeu să nu ne lase în încercări mai grele decât cele ce le putem suporta, ca să ne aducă iertarea şi prin suportarea unor încercări mai mici.*

[187] *Iisus suferea de foame, de frica morţii etc. Dar cu cât mai mult nu suferă de acestea oamenii de rând, pentru slăbiciunea lor morală? Deci dacă Iisus are mai multă putere pentru a Le învinge, omul de rând se va bucura de o iertare milostivă pentru clătinarea şi chiar pentru căderile lui. Dar aceasta nu trebuie să ne îndemne la mai puţină luptă cu încercările.*

[188] *E un mai mare lucru că Hristos Se lasă ispitit coborând la nivelul omenesc decât acela că noi suntem în oarecare măsură biruiţi de ele, adică cel puţin clătinaţi de ispite sau căzând în oarecare măsură sub puterea lor. E un mare lucru că ipostasul dumnezeiesc S-a făcut om, atât de autentic, încât a putut şi simţi ispitele trăite de omul obişnuit.*

[189] *Lăsându-Se ispitit în mod real, dar biruind ispita, dă şi oamenilor de rând ispitiţi un ajutor, poate într-o oarecare măsură să reziste ispitelor, iar în altă măsură pricinuindu-le iertări, cunoscând din proprie experienţă cât de grea este ispita.*

[190] *La sfârşit vor fi aduşi la Dumnezeu toţi cei ce au crezut în El, atât prin faptul că au rezistat în oarecare măsură ispitelor ca şi Hristos, cât şi prin faptul că vor fi iertaţi fiindcă n-au putut rămâne tot atât de neclintiţi de ispite, ca şi Hristos. Căci trăind şi el aceste ispite şi biruindu-le, pe de o parte le-a dat şi oamenilor puterea să reziste, pe de alta le-a iertat neputinţa de a nu le fi*

absorbit total în El, ca o lumină de un mare foc, desfăcută pentru un timp, apoi topită – căci nici aderenţii lui Sabelie n-au fost stăpâniţi de acest cuvânt [191]. Ci e vorba de Dumnezeu întreg, când nu vom mai fi multipli, prin mişcare şi patimi, ca acum când nu avem nimic al lui Dumnezeu, sau foarte puţin, ci vom fi întregi, asemenea lui Dumnezeu (I În. 3,2), încăpând în noi pe Dumnezeu întreg şi numai pe El. Aceasta este desăvârşirea spre care tindem. Şi Pavel însuşi ne dă dovada cea mai sigură. Căci ceea ce spune aici despre Dumnezeu în mod nedefinit, în altă parte o referă clar la Hristos. Căci zice: "Acolo nu mai este nici elin, nici iudeu, tăiere împrejur sau netăiere, barbar sau scit, rob sau liber" (Gal. 3, 28), ci toate şi în toate Hristos.

Să cugetăm în al treilea rând la termenul: "Mai mare" (În. 14, 7) şi în al patrulea rând la: "Dumnezeul meu şi Dumnezeul vostru" (În. 20,17). Dacă s-ar fi spus: „mai mare", dar nu "egal" poate ar fi avut ceva conform părerii lor în aceasta. Dar dacă le aflăm clar pe amândouă, ce vor spune vitejii? Ce tărie vor avea din aceasta? Cum se vor împăca cele de neîmpăcat? Căci odată ce este asemenea Lui Însuşi, e cu neputinţă a spune că e şi mai mare şi egal. Nu este evident că "mai mare" priveşte cauza iar "egal" se referă la fire? [192] Şi aceasta o mărturisim noi cu multă recunoştinţă. Iar vreun altul ar zice, poate îndemnat de explicarea noastră, că nu poate fi mai mic decât Cel necauzat, odată ce este dintr-o astfel de cauză. Căci participă la slava Celui fără de început (Celui fără cauză), adăugându-I-se naşterea, act atât de măreţ şi atât de vrednic de veneraţie pentru cei ce au minte. Iar a spune că (Tatăl) este mai mare decât Fiul înţeles ca om, este adevărat, dar nu e un lucru mare. Căci ce e de mirare în a spune că Dumnezeu e mai mare ca omul? Acestea fie spuse de noi către cei ce dau importanţă termenului "mai mare".

Pe de altă parte, I se spune nu Dumnezeu [193] al Cuvântului, ci al cuiva ce e văzut. Căci cum ar fi Dumnezeu al celui ce este Dumnezeu în sens propriu? La fel I se

---

rezistat cu totul, cunoscând puterea ispitelor; sau nu va restabili Dumnezeu numai pe cei ce au putut rezista pe deplin ispitelor, ci şi pe cei ce n-au reuşit aceasta, cu toată silinţa lor, iertându-le aceste neputinţe.

[191] *Nu se va topi în Tatăl şi Fiul, socotit că desprinzându-Se pentru o vreme din El, ca să le adune în Sine pe toate celelalte, ca apoi să le topească pe toate împreună cu Sine în Tatăl. Nici chiar sabelienii nu afirmau acest panteism.*

[192] *Arienii (în vremea Sfântului Grigorie, prin Eunomie) socoteau că expresia lui Hristos că Tatăl e mai mare, arată că El chiar neîntrupat este creatură (prima creatură) a Tatălui, deci nu e Dumnezeu. Dar întrucât Hristos se declară de multe ori "una" cu Tatăl, deci "egal" cu El, cum mai poate fi Acelaşi şi "mai mare" şi "egal"? Sfântul Grigorie împacă aceste două expresii ce par contradictorii, arătând că Tatăl este "mai mare" în calitate de Născător, sau de cauză a Fiului; dar ei sunt egali prin identitatea firii.*

[193] *Se trece la explicarea celui de al doilea text: 'Dumnezeul Meu şi al vostru" (În. 20,17).*

spune Tată, nu altcuiva văzut, ci al Cuvântului. Căci era dublu. Deci unul din termeni e propriu ambilor, celălalt nu e propriu ambilor, contrar cu ceea ce are loc la noi. Dumnezeu este de fapt, Dumnezeul nostru în sens propriu, dar nu ne este în sens propriu Tată. Şi ceea ce constituie greşeala ereticilor este identificarea celor două numiri, câtă vreme numirile se schimbă din pricina unirii. Şi iată proba: când firile se disting în cugetarea noastră, se separă şi numirile. Ascultă pe Pavel, care zice: "Ca Dumnezeul Domnului nostru Iisus Hristos, Tatăl slavei" (Ef. 1, 17). Este Dumnezeu al lui Hristos şi Tată al slavei, Căci deşi Cei Doi sunt Unul, dar nu sunt prin fire, ci prin unirea lor [194]. Şi ce poate fi mai uşor de înţeles?

În al cincilea rând, să cugetăm la cuvintele că primeşte viaţa (În. 5,26), sau judecata (În. 5, 27), sau moştenirea neamurilor (Ps. 2, 8), sau stăpânirea peste tot trupul (În. 17, 2), sau slava (Apoc. 5, 12), sau ucenicii (În. 17, 6), sau câte se mai spun. Acestea sunt şi ele ale umanităţii (lui Hristos). Iar de le dai şi dumnezeirii, nu e greşit. Căci nu i le dai ca dobândite, ci ca existente împreună cu El de la început şi prin raţiunea firii, nu a harului [195].

În al şaselea rând, să cugetăm la cuvintele: "Fiul nu poate face de la El nimic, dacă nu vede pe Tatăl făcând" (În. 5, 19). Ele trebuie înţelese astfel: a putea sau a nu putea nu sunt cuvinte cu un singur înţeles, ci au mai multe înţelesuri. Într-un înţeles, în termenul "nu se poate" e vorba de lipsa puterii fie la un moment dat, fie pentru anumită lucrare: astfel copilul nu poate lupta, sau un căţel nu poate distinge obiectele, sau nu se poate bate cu un alt câine. Dar într-un viitor poate va vedea sau se va bate cu vreunul, chiar dacă cu altul nu va putea. În alt înţeles se arată în ceea ce se întâmplă de cele mai multe ori: "Nu se poate ascunde o cetate aşezată deasupra muntelui" (Mt. 5. 14). Dar s-ar putea ascunde dacă s-ar ridica în faţa ei un munte mai mare. Şi iarăşi se afirmă într-un înţeles echivalent "Ceea ce nu se cuvine". Sau: "Nu pot prietenii mirelui să postească, atâta vreme cât e de faţă

---

[194] *Dumnezeu şi Tatăl sunt Unul. Dar Dumnezeu, fiind Dumnezeu prin fire, nu e şi Tată prin fire, ci prin relaţia sau unirea dintre două Persoane în aceeaşi fire. Ci în Fiul întrupat S-a arătat Dumnezeu ca Tată al slavei. Cum s-ar cunoaşte că Dumnezeu e un Tată al slavei, dacă nu S-ar fi întrupat Fiul Lui?*

[195] *Pe de o parte se spune că Hristos le primeşte acestea ca om. Dar le primeşte ca om de la Sine ca Dumnezeu, deci le are şi ca om, întrucât le are ca Dumnezeu prin fire, nu prin har, nu ca dobândită de o persoană omenească de la o Persoană dumnezeiască deosebită. Prin aceasta Sfântul Grigorie le arată iarăşi arienilor că Hristos nu e numai om (creatură), ci şi Dumnezeu. Deci primeşte cele dumnezeieşti de la Sine însuşi. Şi că Dumnezeu le are şi prin fire. Arienii (Eunomie), socotind că le primeşte acestea ca o persoană creată (prima creatură) nu cunoşteau în Hristos Persoana dumnezeiască ce a luat şi firea omenească, dându-i El însuşi ca Dumnezeu, aceste puteri, firii omeneşti.*

mirele" (Mt. 9, 15; Mc. 2, 19; Lc. 5, 34), fie că e vorba de mirele văzut trupeşte, căci timpul prezenţei nu e un timp de tristeţe, ci de bucurie – fie că e vorba de Cuvântul cugetat spiritual – căci de ce trebuie să postească trupeşte cei purificaţi de Cuvântul?

Un alt înţeles al expresiei constă în a nu voi ceva: "Nu se puteau face semne acolo, pentru necredinţa celor ce-L primeau" (Mc. 6, 5; Mt. 15, 58). Căci deoarece era trebuinţă de amândouă pentru vindecări, adică atât de credinţa celor de vindecat, cât şi de puterea celui ce putea înfăptui vindecarea, nu are loc una când lipseşte însoţitoarea ei. Şi nu ştiu dacă nu trebuie echivalat înţelesul acestei expresii cu: "Ceea ce nu se cuvine". Căci nu e cuvenită vindecarea celor ce vor fi păgubiţi prin aceasta din pricina necredinţei [196]. Acelaşi înţeles poate avea cuvântul "a nu putea" şi în expresia: "Nu poate lumea să nu vă urască pe voi" (În. 7,7) şi: "Cum puteţi grăi cele bune, fiind răi" (Mt. 12, 34). Căci cum sunt acestea cu neputinţă altfel decât pentru că nu sunt voite? Un astfel de înţeles este şi în expresiile: "Ceea ce naturii îi este cu neputinţă, este cu putinţă lui Dumnezeu, dacă voieşte", încât se poate naşte acelaşi a doua oară (În. 3, 4); sau: "Nu trece cămila prin urechile acului" (Mt. 19, 24). De fapt, ce ar împiedica să se producă şi acestea dacă ar voi Dumnezeu?

În afara tuturor acestora există ceea ce e absolut imposibil şi de neacceptat. Aceasta o voi cerceta acum. Precum zicem că este imposibil ca Dumnezeu să fie rău [197], sau să nu fie [198] - căci aceasta ar însemna mai mult o neputinţă a lui Dumnezeu, decât o putere - sau să existe nimicul sau ca doi ori doi să fie şi patru şi zece – aşa e cu neputinţă şi de neacceptat să facă Fiul ceva ce nu face Tatăl [199]. Căci toate câte le are Tatăl, sunt ale Fiului (În. 16, 15); precum şi invers, cele ale Fiului sunt ale Tatălui. Nimic nu e deci propriu unuia singur, pentru că toate sunt comune. Fiindcă

---

[196] *Dacă Hristos ar fi vindecat oamenii care nu credeau în dumnezeirea Lui, aceştia ar fi fost întăriţi în necredinţa lor şi ar fi întărit în necredinţă şi pe alţii. Ar fi socotit că vindecarea lor se datoreşte cine ştie cărui proces necunoscut al naturii.*

[197] *Răul înseamnă împuţinare a existenţei şi distrugere a ei. Dacă există existenţa fără început, ea trebuie să dureze etern, deci nu se poate împuţina şi distruge. Un "Sein zum Tode" nu e Sein cel adevărat, care e Dumnezeu. Nu poate fi o existenţă din veci care să fie mişcare spre neexistenţă. Căci din ce ar răsări un Sein suprem care ar fi în sine mişcarea spre nimic? Şi dacă existenţa e binele, nu poate fi aceeaşi existenţă eternă izvor al binelui şi al răului, cum afirmă sistemele dualiste.*

[198] *Nu se poate să fie din eternitate o existenţă, care ar avea înainte de ea nimicul. Căci cum s-ar ivi existenţa? Ea trebuie să aibă din eternitate în ea totul: şi conştiinţă personală, şi iubire, deci Treime de Persoane desăvârşit unite prin iubire sau de o fiinţă.*

[199] *Tatăl ca Dumnezeu nu poate face decât binele, ca ceea ce promovează existenţa (creată). Fiul născut din El nu poate să facă ceva contrar Tatălui.*

şi existenţa însăşi este comună şi de aceeaşi valoare, deşi Fiul o are de la Tatăl. De aceea se şi spune: "Eu viez pentru Tatăl" (În. 6, 58), nu pentru că viaţa şi existenţa Lui sunt susţinute de Tatăl [200], ci pentru că există fără început şi necauzat de la Tatăl [201]. Dar vede pe Tatăl făcând şi face la fel. Cum? Oare aşa, ca cei ce desenează forme şi scriu litere, care nu pot ajunge altfel la adevăr, decât privind la modelul, şi fiind călăuziţi de el? Dar cum are înţelepciunea nevoie de Cineva care să o înveţe sau nu va face ceva, fără să fie învăţată? Şi cum a făcut ceva sau va face Tatăl? Oare a dat existenţă mai înainte altei lumi, decât celei prezente şi va da existenţă uneia viitoare şi privind la ele, Fiul a produs-o pe una şi o va produce pe alta? În acest caz vor fi patru lumi, unele făpturi ale Tatălui, altele ale Fiului. Ce nebunie!

Fiul curăţeşte de lepră (Mt. 8, 3; Mc. 1, 40; Lc. 5, 13; 17, 18), izbăveşte de demoni (Mc. 1, 34 etc.) şi de boli (Mt 8,16 etc), învie morţii (Mt. 9,25; Mc. 5, 42; Lc. 8, 55; 7, 14-15; În. 11, 44), umblă pe mare (Mt. 14, 25; Mc. 8, 48; În. 6,19), şi le-a făcut toate câte le-a făcut. Care din ele şi când le-a făcut Tatăl mai înainte? Nu e vădit că în Tatăl sunt modelele lor, iar Fiul le înfăptuieşte, nu ca un rob, nici ca un neştiutor, ci ca un ştiutor şi Stăpân şi, spunând mai propriu, ca Tatăl [202]?

Aşa înţeleg eu textul: "Cele ce le face Tatăl, şi Fiul le face întocmai" (În. 5, 19), nu după asemănarea celor ce sunt făcute, ci după egala demnitate a puterii. Şi acesta este cazul şi pentru textul: "Până acum Tatăl lucrează şi Fiul lucrează" (În. 5, 17). Şi nu numai aceasta, ci şi guvernarea şi conservarea celor create, cum arată textul: "Face pe îngerii Săi duhuri" (Ps. 103, 5) şi: "întemeiază pământul pe temelia Lui" (Ps. 103, 6) [203]. Aceasta se spune pentru toate cele odată stabilite şi făcute: "Şi dă tăria tunetului" (Iov. 38, 25) şi: "Produce vântul" (Amos 4, 13). Raţiunea acestora a primit fiinţa odată pentru totdeauna, dar lucrarea lor continuă şi acum.

---

[200] *În cazul că Fiul ar fi o creatură, existenţa creaturilor ar fi un produs necesar al lui Dumnezeu.*

[201] *Fiul nu e cauzat de Tatăl, cum sunt cauzate creaturile de Dumnezeu.*

[202] *Când Hristos produce, printr-o mişcare spre un bolnav sau spre ceva material (la umblatul pe mare), o faptă cu puterea Lui dumnezeiască, El nu e singur, ci şi Tatăl este în El. Deci şi Tatăl Se mişcă spiritual în acea faptă, îndreptându-Şi atenţia spre bolnav, spre acel lucru material. Întreaga Sfânta Treime se mişcă în acea faptă. Căci şi Duhul Sfânt vine prin umanitatea Lui de la Tatăl, în simţirile duhovniceşti şi în faptele de putere ale oamenilor. Chiar în crearea lumii şi în conservarea şi în guvernarea ei este angajată prin Fiul întreaga Sfântă Treime. Lumea nu e prin sine şi nu se mişcă în toate ale ei exclusiv prin sine. Dumnezeu Cel în Treime e prezent în toate în mod activ, cum se spune mai departe.*

[203] *Cred că termenul grec "pe siguranţa Lui" se referă la puterea susţinătoare a lui Dumnezeu Cel în Treime. Lumea e susţinută şi guvernată şi toate cele bune ale ei sunt făcute de Dumnezeul comuniunii iubitoare, nu de o Persoană divină singulară.*

Să se spună, în al şaptelea rând şi că Fiul S-a pogorât din cer nu ca să facă voia Lui, ci a Celui ce L-a trimis (În. 6, 38). Aceste cuvinte au fost spuse de Însuşi Cel ce S-a pogorât. Căci ele poartă întipărirea omului, înţeles una cu Mântuitorul – căci voia Lui nu e contrară lui Dumnezeu, ea venindu-I întreagă de la Dumnezeu. ***Ele nu poartă întipărirea omului ca noi, căci voinţa omenească nu urmează în mod deplin celei dumnezeieşti, ci de multe ori i se opune şi luptă împotriva ei.***

Aşa am înţeles şi textul: "Părinte, de este cu putinţă, treacă de la Mine acest pahar, dar nu precum voiesc Eu" (Mt. 26, 39) şi să fie voia Ta mai tare. Căci nu e de cugetat că el nu ştia de este cu putinţă aceasta, sau nu, căci El opunea o voinţă voinţei. Ci deoarece acest cuvânt este al Celui ce a asumat (natura noastră) – căci El S-a pogorât – şi nu e propriu naturii asumate, voi răspunde astfel: acest cuvânt nu arată că este o voinţă a Fiului deosebită de a Tatălui, ci, dimpotrivă, că nu este. Astfel întregul cuvânt are înţelesul: (M-am pogorât) "nu ca să fac voia Mea" (În. 6, 38), căci voia Mea nu e separată de a Ta, ci este a Mea şi a Ta, este comună. Căci precum avem o unică dumnezeire, aşa avem şi o unică voire. De fapt, multe din cele spuse astfel se spun în comun şi nu afirmativ, ci negativ. De exemplu: "Dumnezeu nu dă Duhul cu măsură" (În. 3, 34). De fapt, nici nu îl dă singur, nici măsurat, căci nu e măsurat Dumnezeu de către Dumnezeu [204]. Iar expresia: "Nici păcatul nici fărădelegea Mea" (nu sunt pricină) (Ps. 58, 5) nu indică ceea ce este, ci ceea ce nu este. Şi iarăşi: "Nu pentru dreptăţile noastre, pe care le-am făcut" (Dan. 9,18). Căci nu le-am făcut.

E vădită aceasta şi în cele următoare: "Ce este, zice, voinţa Tatălui? "Ca tot cel ce crede în Fiul să se mântuiască şi să dobândească" (În. 6, 40) învierea din urmă, apoi restaurarea. Dar oare această voie este a Tatălui, iar a Fiului nicidecum? Sau Fiul a fost evanghelizat şi a crezut fără voia Lui? Însă cine ar crede aşa ceva? Dar şi expresia: "Cuvântul auzit nu este al Fiului, ci al Tatălui" (În. 14, 24), are acelaşi înţeles. Căci cum ceea ce este comun ar fi propriu unuia singur, sau numai lui, nu pot înţelege, oricât aş cugeta. Şi socotesc că nici altul nu poate avea singur ceea ce e comun [205]. Dacă cugeţi astfel despre voinţă, vei cugeta drept şi foarte evlavios. Acesta este gândul meu şi al oricărui om înţelegător.

---

[204] *Nu dă Tatăl singur pe Duhul lui Hristos ca om, nici măsurat; ci-L dă şi Iisus Sieşi ca om şi nemăsurat.*

[205] *În tot capitolul acesta se accentuează că tot ce este al Tatălui este şi al Fiului. Se accentuează comuniunea Lor. Dar şi în cazul oamenilor, ceea ce este comun nu e al unuia singur. Cu atât mai mult are aceasta loc în Dumnezeu. Vârful suprem al existenţei nu poate fi decât o existenţă a comuniunii sau iubirii interpersonale.*

În al optulea rând, ei aduc textul: “Ca să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat şi pe Cel pe care L-ai trimis, Iisus Hristos” (În 17, 3) şi: “Nimeni nu e bun fără numai Dumnezeu” (Lc. 18, 19) [206]. Acestea mi se pare că pot primi o dezlegare foarte uşoară. Dacă referi însă expresia: “singurul adevărat” la Tatăl, cum vei înţelege Adevărul însuşi (Duhul Adevărului)? (În. 14, 16). De fapt, de vei înţelege astfel: “Dumnezeului singur înţelept”, sau: “Cel ce singur are nemurirea şi locuieşte într-o lumină neapropiată” (I Tim. 6, 16), sau: “Împăratului veacurilor, Celui nestricăcios, Nevăzutului, singurului Dumnezeu înţelept” (I Tim. 1,17), Fiul va dispărea pentru tine, osândit la moarte, va dispărea în întuneric, nemaifiind înţelept, nici împărat, nici nevăzut, nici peste tot Dumnezeu, ceea ce e conţinutul principal al celor spuse de noi. Şi cum nu va pierde împreună cu altele şi bunătatea, care e mai ales numai a lui Dumnezeu?

Dar socotesc că expresia: “Ca să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat” s-a spus spre desfiinţarea celor ce nu sunt dumnezei, ci numiţi doar aşa. Căci nu s-ar fi adăugat “Şi pe care L-ai trimis, Iisus Hristos”, dacă cuvântul “singurul adevărat” L-ar fi exclus pe Acesta şi dacă n-ar fi fost vorba de dumnezeirea lor comună [207].

Iar expresia: “Nimeni nu e bun” este un răspuns către un cărturar al Legii care-L ispitea, recunoscându-i bunătatea doar ca a unui om [208]. De aceea spune că binele în gradul deplin aparţine numai lui Dumnezeu, chiar dacă se numeşte într-un anumit grad şi el bun, ca de exemplu “omul bun scoate binele din visteria Lui” (Mt. 12, 35); şi: “Va da împărăţia celui mai bun ca tine” (I Regi 15, 28) – cuvântul spus de Dumnezeu lui Saul despre David; şi: “Fă bine, Doamne, celor buni” (Ps. 124, 4). Şi câte se mai spun de felul acesta despre cei vrednici de laudă dintre noi, asupra cărora a ajuns curgerea primului Bine în înţelesul al doilea. Dacă te laşi

---

[206] *E răspunsul dat de Hristos celui ce I-a spus: “învăţătorule bun”. După arieni, prin acest răspuns ar fi declarat că El nu este Dumnezeu.*

[207] *Numai ca un singur Dumnezeu adevărat, el a putut trimite pe Iisus Hristos cu atâta autoritate. Dacă L-ar fi trimis unul din mulţii zei, ce autoritate deosebită ar fi avut Hristos? Numai un singur Dumnezeu adevărat, mai presus de forţele naturii, ne poate mântui de coruperea definitivă la care ne condamnă acestea. Numai un unic Dumnezeu adevărat poate trimite unul egal cu Sine, care ne poate mântui de moarte. Dacă nu e un astfel de trimis, nu este nici Dumnezeu Cel adevărat. Iisus Hristos este singurul argument viu că există un Dumnezeu adevărat.*

[208] *Cărturarul, socotind pe Hristos simplu om, credea, conform Legii, că şi omul de rând poate fi atât de bun cât să împlinească tot ce cerea Dumnezeu prin Legea dată prin Moise. Dar Hristos, chiar cugetând la Lege, ştia că omul nu poate face tot binele cerut de Dumnezeu prin ea. De aceea S-a făcut El însuşi, Cel ce era Fiul lui Dumnezeu, om, ca să dea putere omului să împlinească tot binele.*

convins de acestea, e foarte bine. Iar dacă nu, ce vei răspunde, după judecata ta, celor ce spun în alte părţi că Fiul singur a fost declarat bun?

În care cuvinte? În următoarele: "Acesta este Dumnezeu; nu se va socoti un altul pe lângă EI" (Baruh 3, 36); şi după puţin: "După aceasta S-a făcut văzut pe pământ şi împreună cu oamenii a locuit" (Baruh 3, 38). Că acestea nu s-au spus despre Tatăl, ci despre Fiul o arată limpede propoziţia adăugată. Căci Acesta a conlocuit trupeşte cu noi şi S-a aflat cu cei de jos. Iar dacă s-ar afirma opinia că cele de mai sus s-au spus împotriva Tatălui, nu împotriva celor socotiţi dumnezei (zei), vom pierde pe Tatăl în urma râvnei pe care am arătat-o pentru Fiul. Şi ce ar reprezenta o mai nebună şi o mai mare păgubire decât această bănuială?

În al nouălea rând, ei vor spune: "(Hristos este) totdeauna viu ca să mijlocească (să intervină) pentru noi" (Evr. 7, 25). Iar în aceasta e o mare taină şi iubire de oameni. Căci intervenţia aceasta nu e ca cea obişnuită multora pentru a cere răzbunare – căci în aceasta e ceva inferior – ci o cerere de împăcare (II Cor. 5, 20; Ef. 6, 20) cu înţeles de mijlocire (I Tim. 2, 5). E aşa cum se spune că şi Duhul mijloceşte pentru noi (Rom. 8, 26). "Căci Unul este Dumnezeu, unul şi Mijlocitorul între Dumnezeu şi oameni, omul Iisus Hristos" (I Tim. 2, 5). El mijloceşte şi acum, ca om, pentru mântuirea Mea, pentru că este cu trupul pe care l-a asumat, până ce mă va face pe mine Dumnezeu, prin puterea înomenirii, chiar dacă nu se mai cunoaşte după trup, înţeleg după pătimirile trupeşti şi care sunt cele ale noastre, afară de păcat. Astfel avem: "Mângâietor (apărător) pe Iisus" (I În. 2, 1), nu în sensul că se prosternă pentru noi înaintea Tatălui şi cade pentru noi la picioarele Lui ca un rob. Alungă această bănuială de rob, nevrednică de Duhul. Nici Tatăl nu o cere aceasta, nici Fiul nu o pătimeşte. Căci oare e drept să cugetăm aceasta despre Dumnezeu? ***Ci prin cele ce a pătimit ca om mă convinge că stăruie (pentru mine), el fiind Cuvântul şi Cel ce mă încurajează. Aşa trebuie înţeleasă şi mângâierea.***

Al zecelea loc îl are pentru ei neştiinţa şi faptul că nimeni nu cunoaşte ziua sau ceasul din urmă, nici Fiul Însuşi, decât Tatăl (Mc. 13, 32) [209]. Dar cum ignoră ceva, din cele ce există, înţelepciunea, (I Cor. 1, 30) sau făcătorul veacurilor (Evr. 1, 2), Cel ce aduce desăvârşirea (Mt. 28, 20), prefacerea (Apoc. 21, 5) sfârşitul (Apoc. 1, 8; 23,13) celor ce au fost făcute, Cel ce cunoaşte astfel cele ale lui Dumnezeu, ca duhul omului cele din el? (I Cor. 2, 11). Căci ce este mai desăvârşit ca această cunoaştere? Şi cum ştie exact cele dinainte de acel ceas şi cele ce se petrec, aşa zicând, în vremea de la sfârşit, dar ceasul însuşi nu-l ştie?

---

[209] *Al zecelea argument adus de arieni, că Fiul nu e Dumnezeu, nu e egal cu Tatăl.*

Lucrul este o enigmă; e ca şi când ar spune cineva că cunoaşte cele dinaintea unui perete, dar peretele însuşi nu-l cunoaşte, sau cunoaşte bine sfârşitul zilei, dar începutul nopţii nu-l cunoaşte. Cunoştinţa unei părţi aduce în mod necesar cunoştinţa celeilalte. Nu e deci tuturor evident că El cunoaşte ca Dumnezeu, dar nu cunoaşte ca om, dacă se separă ceea ce se vede de ceea ce este spiritual? În textul citat, numele de Fiul este dat în mod absolut şi fără indicarea relaţiei, sau fără a se adăuga Cel al cărui Fiu este. Aceasta ne face să primim îndemnul de a înţelege neştiinţa în mod evlavios, atribuind-o aceasta omului, nu lui Dumnezeu.

Dacă această explicare îţi pare suficientă ne vom opri aci şi să nu se mai ceară nimic mai mult. Dacă nu, vom spune un al doilea lucru. Precum în cazul tuturor celorlalte, aşa şi aici cunoştinţa celor mai mari se atribuie cauzei, pentru cinstea Născătorului. Şi socotesc că citind textul ca un om studios din timpul nostru [210], nu s-ar arăta o înţelegere meschină, spunând că nici Fiul nu ştie altfel ziua şi ceasul, decât pentru că le ştie (sau cum le ştie) Tatăl. Şi concluzia este: fiindcă le cunoaşte Tatăl, pentru aceea le ştie şi Fiul, fiind vădit că nimănui nu-i sunt cunoscute sau pătrunse acestea, decât primei Firi 211[211]. Ne rămâne să ne mai ocupăm de faptul că Fiul a primit porunci (În. 10, 18) şi a păzit poruncile (În. 15, 10) şi a făcut totdeauna cele plăcute Tatălui (În. 8, 29). Şi pe lângă acestea, de faptul că se săvârşeşte (În. 19, 30), se vindecă, înalţă învăţarea ascultării din cele ce le-a pătimit (Evr. 5, 8), că este Arhiereu (Evr. 7, 1), că Se aduce (Rom. 4, 25) şi Se predă pe Sine (Gal. 2, 20) şi Se roagă Celui ce-L poate mântui din moarte (Evr. 5, 7), suferă de frica morţii (Lc 22, 44), se roagă să fie ferit de ea (ibid.) şi trăieşte toate celelalte stări asemănătoare. Oare nu este vădit tuturor că cuvintele despre acestea se referă la firea Lui pătimitoare şi nu la firea neschimbată şi mai presus de pătimire?

Ceea ce am spus despre obiecţiile lor este o rădăcină şi un ajutor celor ce voiesc să facă o cercetare mai deplină. Dar poate părea de interes, ca urmare a celor spuse până aici, să nu se treacă cu vederea şi neexplicate nici multele numiri care se

---

[210] *E vorba de Sfântul Vasile cel Mare (Ep. 236; P. G. 37, 877C-880C; după P. Gallay, op. dt., p. 59, nota 2).*

[211] *Nu ştie Fiul ziua şi ceasul sfârşitului, fără Tatăl. Dar nu voieşte să le spună, pentru că nici Tatăl nu voieşte, că oamenilor nu le-ar folosi aflându-le înainte. I-ar face pe cei mai depărtaţi de acel sfârşit nepăsători, iar pe cei apropiaţi i-ar cuprinde panica. Pe de altă parte, Dumnezeu ţine seama în aducerea sfârşitului şi de dezvoltarea voită a vieţuirii umanităţii, cum se arată în Scriptură, ţinând seama Dumnezeu în alte ocazii de purtarea oamenilor, nu nesocoteşte libertatea oamenilor. Dar hotărăşte dnd, datorită şi comportării oamenilor, va aduce sfârşitul.*

referă la Fiul şi au o însemnătate în cele cugetate despre El. Trebuie să se înfăţişeze ceea ce voieşte să exprime fiecare, arătându-se taina ascunsă în aceste numiri.

Să începem de aici. Dumnezeirea nu poate fi definită prin nici un nume [212]. Şi aceasta o arată nu numai raţionamentele, ci şi cei mai înţelepţi şi mai vechi dintre evrei ne-au dat s-o înţelegem. Căci cinstim dumnezeirea prin caractere proprii, nesuportând să vadă exprimându-se prin aceleaşi cuvinte scrise şi pe Dumnezeu, prin ceva din cele de după Dumnezeu, socotind că dumnezeirea nu poate fi comunicată prin cele ale noastre, cum oare ar fi voit să exprime printr-un cuvânt ce se descompune, firea unică şi de nedescompus? Nici aerul nu l-a putut inspira cineva întreg, nici fiinţa lui Dumnezeu nu a încăput-o mintea în întregime, precum nici glasul (cuvântul) nu a cuprins-o [213]. Ci schiţând din cele din jurul Lui cele privitoare la El, alcătuim o oarecare imagine obscură şi slabă şi o închipuire după alta a Lui. Şi cel mai bun teolog pentru noi nu este cel care a descoperit Totul [214], căci închisoarea în care ne aflăm [215] nu primeşte Totul, ci acela care şi l-a imaginat mai mult ca altul şi a adunat în sine mai mult chipul adevărului sau umbra Lui sau orice alt nume i-am da [216].

În tot cazul, dintre cele ce ne sunt accesibile, termenii "Cel ce este" şi "Dumnezeu" sunt, într-un anumit fel, mai mult nume ale fiinţei. Şi mai mult, "Cel ce este", nu numai fiindcă arătându-Se prezent El lui Moise pe munte (Ieş. 3,14) şi cerându-I-se numele, sau cine este, S-a numit El Însuşi aşa, şi a poruncit aceluia să spună poporului: "Cel ce este m-a trimis la voi" (ibid.), ci şi pentru că îl aflăm noi înşine

---

[212] *Aceasta o spune Sfântul Grigorie referindu-se la arianul Eunomie, care declara că termenul "nenăscut" defineşte dumnezeirea, deci, dacă Fiul este născut. El nu este Dumnezeu.*

[213] *Dacă nici aerul creat nu-1 putem inspira în întregime, nici apa n-o putem bea toată, cum am putea cuprinde în vocea noastră sau în cuvintele noastre mărginite dumnezeirea nemărginită? Dacă şi cele create de El au dimensiuni pe care omul nu le poate cuprinde în întregime, cum L-am cuprinde pe Cel nemărginit în cuvintele noastre, care exprimă înţelesuri mărginite?*

[214] *P. Gallay, traducătorul francez al acestei lucrări, (op. dt p. 263, nota 3) apropie această expresie de cea a lui Pindan "Ce este Dumnezeu? Ceea ce este Totul".*

[215] *P. Gallay (op. cât, p. c nota 4) citează dintr-un autor: "Locul nostru nu e Totul". Corpul leagă şi ţine în prinsoare sufletul, idee scumpă lui Platon.*

[216] *"Totul" e un nume potrivit pentru Dumnezeu numai întrucât Lui nu-1 poate lipsi nimic din tot ce există. Deci din puterea Lui pot să şi provină toate. De aceea, un alt nume potrivit pentru Dumnezeu este "Cel ce este", dar sunt potrivite şi "Desăvârşitul" sau "Atotbiruitorul" sau "Atotfericitul. Dar numele din urmă implică Persoana în unirea comuniunii depline cu alte Persoane, deci Treimea Persoanelor de o fiinţă.*

mai propriu [217]. Iar, termenul Theos (Dumnezeu) are, după oamenii învăţaţi, rădăcina etimologică, fie în theïn (a alerga), fie în aitheïn (a arde), pentru că pururea este în mişcare şi pentru că mistuie deprinderile urâte [218]. De aceea I se spune şi "foc mistuitor" (Deuter. 4, 24). Dar acesta e un nume arătând o relaţie cu ceva, nu e un nume în sine, dezlegat de orice. La fel şi numele "Domnul", care se dă şi el lui Dumnezeu. Căci zice: ***"Eu sunt Domnul Dumnezeul tău, acesta este numele meu" (În. 42, 8).*** Şi: ***"Domnul este numele Lui" (Amos 9, 6). Dar noi căutăm firea, căreia aparţine existenţa în sine şi nu e legată de altceva [219]. Căci propriu cu adevărat lui Dumnezeu şi în întregime este că e "Cel ce este", fără ca aceasta să aparţină cuiva înainte de El, sau cuiva de după El. Căci n-a fost şi nu va fi ceva care să-L mărginească, sau micşoreze [220].***

Din celelalte numiri, unele se referă, evident, la puterea Lui, altele la iconomie. Iar aceasta e dublă, căci se referă fie la ceea ce e mai presus de trup, fie la ceea ce este în trup.

Numirile ce se referă la putere sunt:

- ✓ *"Atotţiitorul" (Ieş. 15, 3) şi*
- ✓ *"Împăratul", fie "al slavei" (Ps. 23, 10), fie "al veacurilor" (I Tim. 1, 17), fie "al puterilor" (Ps. 58, 5), fie "al celui iubit", fie "al împărăţiilor" (I Tim. 6, 15); şi*
- ✓ *"Domnul", sau "Savaot" (Îs. 1, 19; Rom. 9, 29), adică al oştirilor, sau "al puterilor" (Ps. 23,10), sau "al domnilor" (Deuter. 10, 17).*

---

217 *Dumnezeu Şi-a descoperit că numele cel mai potrivit şi cel ce îl cugetăm şi noi astfel, cugetând cu credinţă la El. EXISTENŢA e ceea ce e prin excelenţă pozitiv. Dumnezeu nu poate fi decât existenţa deplină, prin Sine, prin excelenţă. Nedeplinătatea existenţei trăite de noi în mod conştient presupune ea însăşi, pentru explicarea ei, o existenţă prin sine desăvârşită.*

218 *P. Gallay (op. dt, p. 265, nota 1) citează învăţaţi care socotesc că etimologia cuvântului Oeos este necunoscută. S-ar putea ca atât termenul grec, cât şi cel latin, Oeus, să aibă legătură cu "a vedea", de unde şi cuvântul "ziuă". Deci nu e străin nici de înţelesul "lumină".*

219 *Deci şi numele de Dumnezeu – cu înţelesul de foc mistuitor - şi cel de "Domn", exprimă o relaţie a lui Dumnezeu cu cele inferioare, nu ceea ce este El în sine. Deci exprimă o lucrare a Lui, din bogăţia Lui nemărginită. Dar aceasta e o cunoaştere a lui Dumnezeu de către făpturile conştiente printr-o anumită, în orice caz parţială, experienţă a unora din lucrurile în care se simte puterea şi dragostea Lui.*

220 *Dumnezeu fiind "Cel ce este", este o existenţă totală prin Sine. N-a fost cineva înainte de El, sau nu va fi ceva după ce ar putea înceta El. Fiind Cel ce este, este prin Sine, deci fără să aibă pe altcineva drept cauză sau succesor. El este fără început şi fără sfârşit. Nu e limitat nici de ceva anterior sau de ceva posterior Lui, nici nu e împuţinat în existenţă, sau ceva posterior existenţei, prin faptul că ar avea o existenţă care se sfârşeşte.*

Iar numirile ce se referă la iconomie sunt:

- ✓ *"Dumnezeu", fie "al mântuirii" (Ps. 67, 81), fie "al răzbunărilor" (Ps. 93, 1), fie "al păcii" (Rom. 15, 33), fie "al dreptăţii" (Ps. 4, 2), fie "al lui Avraam şi Isaac şi Iacov" (Ieş. 3, 6) şi al întregului Israel cel duhovnicesc (Gal. 6, 16) şi "Dumnezeul Celui ce vede" (Fac. 32, 30).*

Căci deoarece noi suntem îndrumaţi prin aceste trei: prin frica de pedeapsă, prin nădejdea mântuirii şi deci şi a slavei şi prin nevoinţa virtuţilor, din care vin mântuirea şi slava, ***în numirea de Dumnezeu al răzbunărilor se arată iconomia care foloseşte frica, cel de Dumnezeu al mântuirii se foloseşte de iconomia nădejdii, iar Dumnezeul virtuţilor se foloseşte de iconomia nevoinţelor.***

Astfel, cel ce poartă pe Dumnezeu în sine (I Cor. 6, 20), înfăptuind ceva din acestea, înaintează spre desăvârşire şi spre familiaritatea cu Dumnezeu, prin virtuţi [221]. Acestea sunt încă numiri comune ale dumnezeirii. Dar ***numele propriu al Celui fără (început) este Tatăl; al Celui născut fără început este Fiul [222], iar al Celui provenit sau purces în mod nenăscut este Duhul Sfânt.***

---

[221] *Nu cunoaştem pe Dumnezeu în Sine, ca existenţă nemărginită şi fără început prin Sine, sau în firea Sa. Dar îi cunoaştem faptele iconomiei Sale, adică ale atenţiei Sale faţă de noi, îndreptate din iubire spre mântuirea noastră de moarte şi spre pregătirea pentru viaţa noastră veşnică în bucuria comuniunii cu El. Iar în aceste fapte simţim puterea Lui lucrătoare în ele. Puterea lui Dumnezeu se arată însă şi în menţinerea lumii create şi a armoniei, orânduită spre a susţine pe oameni în existenţă şi într-o legătură reciprocă. Şi chiar când aceştia nu folosesc lumea altfel. Dumnezeu totuşi menţine lumea ca o condiţie a existenţei oamenilor şi îi menţine şi pe ei, într-o legătură, chiar când nu se iubesc şi nu-L iubesc pe El, aşa cum voieşte El, spre fericirea lor. Aceasta ne face să cugetăm că Dumnezeu, chiar ca Treime în Sine, este un Dumnezeu al comuniunii iubitoare. Dacă îl experiem ca Dumnezeu al relaţiei, datorită iconomiei Lui, aceasta ne ajută să înţelegem şi că este în Sine un Dumnezeu al comuniunii iubitoare interpersonale.*

[222] *Dumnezeu nu este numai existenţă fără de început, ci şi existenţă iubitoare fără de început. Numai aşa este existenţă desăvârşită. Ca atare. El este din eternitate comuniunea iubitoare, mai bine zis tripersonală. Numai o Persoană poate iubi şi numai o altă Persoană poate fi iubită. De aceea, Dumnezeu trebuie să fie din eternitate existenţă bi sau tripersonală. Dumnezeu este existenţa perfectă, este existenţa tripersonală, dar de o unitate desăvârşită în fiinţă din eternitate. Nu se poate închipui că odată n-a fost nimic. Dar nu se poate închipui nici să fie mereu altă şi altă cauză imperfectă a existenţei. Este din eternitate o existenţă egală cu comuniunea iubitoare. O Persoană este din eternitate Tată şi alta Fiu, în iubirea cea mai deplină şi în Duh Sfânt, care să mărească iubirea fiecărei Persoane de cealaltă. Există din veci iubirea. De aceea simţim şi noi, persoanele create, atâta bucurie şi atâta nevoie una de alta. De aici durerea sufletească a unei persoane pentru suferinţa alteia. Orice păcat este simţire şi faptă împotriva iubirii şi de aceea şi împotriva lui Dumnezeu.*

Socotesc că se spune (unei Persoane dumnezeieşti) Fiu, pentru că este acelaşi după fiinţă cu Tatăl. Şi nu numai aceasta, ci şi că este de la El. Şi “Unul Născut”, nu numai fiindcă e Unul singur din Unul Singur, ci şi fiindcă este aceasta într-un mod singular, nu precum corpurile. Iar “Cuvântul”, pentru că este în raport cu Tatăl cum e cuvântul cu mintea, nu numai pentru naşterea fără patimă, ci şi pentru unirea lor şi însuşirea revelatoare a Tatălui de către El (Mt 11, 27; Lc. 10, 22).

Dar poate ar mai putea spune cineva că El este ca o definiţie în raport cu ceea ce e definit, fiindcă şi aceasta se spune despre cuvânt. Căci zice: “Cel ce a cunoscut pe Fiul – aceasta înseamnă «Cel ce a văzut» – a cunoscut pe Tatăl” (În. 14, 9) şi Fiul este o dovedire scurtă şi uşoară a firii Tatălui. Căci orice existenţă născută este un cuvânt tăcut (o dovadă tăcută) al Celui ce L-a născut [223]. Iar dacă ar spune cineva că şi prin faptul de a fi în cele existente, nu va greşi. Căci ce este ce nu a luat fiinţă prin Cuvântul [224]?

- ⇒ *Dar I se spune şi **“Înţelepciunea”** (I Cor. 1, 29), drept cunoştinţă a faptelor dumnezeieşti şi lucrurilor omeneşti. Căci cum n-ar cunoaşte Cel ce le-a făcut (Col. 1, 16; În. 1, 3) raţiunile (cuvintele) celor ce le-a făcut [225]?*
- ⇒ *Dar şi **“Putere”** (Ef. 5, 9), ca Celui ce conservă “cele făcute” (În. 1, 3) şi putere să se menţină laolaltă.*
- ⇒ *Şi **“Adevăr”** (În. 14, 6), ca Celui Ce este Unul şi nu multe prin fire. Căci adevărul este unul, iar minciuna e o mulţime sfâşiată. Iar El ca “pecete” curată a Tatălui (În 6, 27) şi ca întipărire a Lui (Evr. 1, 3), este cel mai nemincinos [226]*

---

[223] *Oricine e născut, este un cuvânt substanţial al celui ce l-a născut, o rostire a fiinţei lui. La oameni, fiul nu e o definiţie atotcuprinzătoare a tatălui, Căci la ei tatăl are mai mulţi fii. Dar la Dumnezeu, fiind un unic Fiu, El este o definiţie integrală a Tatălui său o rostire integrală a fiinţei Lui. Dumnezeu fiind persoană, nu poate să nu vorbească, să nu Se exprime, comunicându-Se ca Persoană. Şi fiind din eternitate, din eternitate Se rosteşte, din eternitate naşte din fiinţa Lui Cuvântul. Dar fiind un Cuvânt fiinţial, e şi un Cuvânt personal, care şi El simte pe Tatăl ca pe Cel ce L-a născut cu iubire şi poate răspunde şi El Tatălui cu iubirea Lui, comunicându-1 fiinţa Sa, la rândul Său, dar ca Fiu care a primit-o de la Tatăl. Prin minunile şi învierea Sa, a dovedit Apostolilor şi, prin ei, nouă tuturor, nu prin speculaţii, ci prin vedere simplă şi direct, dar deplin convingător, că este cu adevărat Fiul unui Tată fără de început şi fără de sfârşit şi ca atare ne va asigura şi nouă viaţa veşnică.*

[224] *Dar chiar în faptul că în toate cele ce sunt există o raţiune şi deci un cuvânt prin care se defineşte, arată că ele sunt ale Cuvântului creator, deci ale Cuvântului dumnezeiesc.*

[225] *Raţiunile lucrurilor, exprimându-se prin cuvinte, pot fi numite şi cuvinte. Prin cuvintele Sale, exprimând nişte raţiuni, a dat fiinţă tuturor lucrurilor.*

[226] *Cine nu crede într-un Dumnezeu care le-a făcut toate prin Cuvântul Său, construieşte fel de fel de teorii mincinoase, contrazicătoare pentru explicarea lumii. Ba vede chiar în forţele lumii*

⇒ *I se mai spune şi **"Chip"** (Col. 1, 15), ca Celui de o fiinţă şi fiindcă El este din Tatăl, dar nu Tatăl din El. Căci aceasta este firea "chipului": este imitarea modelului al cărui chip e numit.*

Dar este aici şi ceva mai mult. În alte cazuri este chipul nemişcat al unei existenţe ce se mişcă; aici este Chipul viu al Celui viu, având o mai mare asemănare cu Acesta decât cu Adam (Fac. 4, 25) şi orice născut, cu cel ce-l naşte. Căci aceasta este firea celor simple, că nu au o asemănare parţială, ci întreg este chipul întregului şi este între ele mai degrabă o identitate, mai degrabă decât o asemănare.

⇒ *I se mai spune **"Lumină"** (În. 8, 12; 9, 5), ca iluminare a sufletelor curăţite şi în cuvântul şi în viaţa lor. Căci dacă neştiinţa şi păcatul sunt întuneric, cunoştinţa şi viaţa în Dumnezeu sunt lumină [227].*

⇒ *I se mai spune **"Viaţă"** (În. 14, 6), pentru că este lumină şi dă temei şi subzistenţă oricărei firi raţionale. De aceea "în El vieţuim şi ne mişcăm şi suntem" (Fapte 17, 28) [228], prin îndoita putere a insuflării şi suflării noastre (Fac. 2, 7; În. 20, 22), fiind insuflaţi toţi de la El şi primind Duhul Sfânt şi anume atâta cât "deschidem gura" (Ps. 118, 131) înţelegerii [229].*

⇒ *Şi **"dreptate"** (I Cor. 1, 30) i se spune, pentru că El împarte după vrednicie (Mt 16, 27; Rom. 2, 6) şi rânduieşte în chip drept celor "de sub lege" şi "de sub har" (Rom. 6, 14), anume sufletului şi trupului lor, puterea ca unul să conducă, celălalt să fie condus şi ca aceea ce e mai bun să stăpânească asupra a ceea ce e rău, ca răul să nu se răscoale împotriva binelui (celui bun).*

⇒ *Iar **"sfinţire"** (I Cor. 1, 30) ca Celui ce e puritate, ca Cel curat să primească pe Cel curat.*

---

tot felul de contraziceri. Toate îşi au unitatea numai în Cuvântul cel Unul al Tatălui. El este unicul Adevăr al tuturor, unica Raţiune a lor.

[227] *Cunoştinţa ştie care e sensul vieţii. Şi acest sens e pozitiv şi reprezintă viaţa, deci şi bucuria. Neştiinţa e ruptă de realitatea adevărată; cel neştiutor nu ştie pentru ce trăieşte sau nu ştie că va trăi în veci, pentru că nu ştie de Dumnezeu. El este întuneric şi înaintează în nefericire.*

[228] *"Lumina" şi "viaţa" au un conţinut identic, pentru că întunericul acoperă viaţa, acoperă existenţa, o împuţinează. Siguranţa vieţii veşnice şi bogăţia, puteri şi daruri nesfârşite dau lumina existenţei. Şi viaţa bucuroasă este numai în comuniunea interpersonală iubitoare. Aceasta o are suprema existenţă şi aceasta ne-o asigură şi nouă. Trăirea în izolare nu aduce bucurie, ci îngustare şi întuneric. Dar viaţa veşnică, veşnic îmbogăţită şi plină de bucurie nu o avem decât în Dumnezeu cel în Treime, existenţa fără început fără sfârşit, existenţa comuniunii în iubirea neîmpuţinată.*

[229] *Primind însuflarea Duhului lui Dumnezeu, îl putem sufla şi noi, deci trăi duhovniceşte. În general însă, suflăm chiar biologic, pentru că ne insuflă viaţă puterea Lui. Nici o vietate nu trăieşte fără Dumnezeu, dar nici fără să sufle şi ea din puterea lui Dumnezeu.*

⇒ ***“Răscumpărare”*** *(ibid.), ca Celui ce ne eliberează pe noi, cei aflaţi sub stăpânirea păcatului şi S-a dat pe Sine preţ de răscumpărare pentru noi, spre curăţirea lumii.*
⇒ *În sfârşit **“Înviere”** (În. 11, 25) ca Celui ce ne înalţă de aici şi ne readuce la viaţă pe noi, cei omorâţi pentru a fi gustat (din fructul oprit).*

Aceste cuvinte sunt însă comune pentru ceea ce este mai presus de noi şi pentru ceea ce este pentru noi [230].

Dăm acum pe cele ce sunt proprii ale noastre şi luate de la noi.

- Astfel ***El este “om”*** *(În. 9, 11), nu ca să fie numai accesibil prin trup trupurilor – altfel ar fi inaccesibil pentru necuprinderea firii Lui – ci ca să şi sfinţească prin Sine pe om, ca Unul ce a devenit un aluat pentru toată frământătura şi ca Unul ce a unit cu El tot ce era osândit, ca să-l elibereze de osândă, făcându-Se totuşi pentru toţi toate câte suntem, afară de păcat: trup, suflet, minte prin care a venit moartea. Toate acestea în comun sunt omul, sau Dumnezeu cel văzut, cunoscut ca atare de înţelegerea noastră.*
- ***El este “Fiul Omului”*** (Mt. 9, 6) *pentru Adam şi pentru Fecioara din care a venit, din acela ca din protopărintele, iar din ea ca dintr-o Maică, întrucât S-a supus legii de a avea o maică, dar nu legii naşterii.*
- Dar ***El este “Hristos”*** (Unsul), *(Mt. 1, 16), din cauza “dumnezeirii”. Căci aceasta este ungerea umanităţii, nesfinţindu-L prin lucrare, ca pe ceilalţi “Hristoşi” (unşi), (Iez. 30, 31), ci prin prezenţa întreagă a Celui ce unge, prezenţă care face să fie numit om Cel ce unge şi să facă Dumnezeu pe Cel uns [231].*
- *E numit şi **“cale”** (În. 14, 6), ca Cel ce ne conduce prin Sine.*
- *Şi **“Uşă”** (În. 10, 9), ca Cel ce ne introduce [232].*
- *Se numeşte şi **“Păstor”** (În. 10, 11), ca Cel ce ne păstoreşte la loc de verdeaţă (Ps. 22, 2) şi ne hrăneşte cu apa odihnei (ibid.) şi ne călăuzeşte de aici (În. 10,4) şi ne apără de fiarele sălbatice (Iez. 34, 25); întoarce pe cel rătăcit (Iez. 34,16) şi readuce pe cel pierdut (ibid.), leagă pe cel rănit (ibid.),*

---

[230] *Ele exprimă fapte ale lui Hristos ca Dumnezeu, dar fapte în favoarea noastră, care ne-am ridicat la viaţa în Dumnezeu.*

[231] *Cel ce unge, sau Dumnezeu, Se face Persoană a firii omeneşti, deci om, şi Cel uns e nu numai om, ci şi Dumnezeu. Dumnezeu Se face om, fără să înceteze a fi Dumnezeu. Căci îşi însuşeşte cele omeneşti, putând aceasta ca Cel ce a creat pe om “după chipul” Lui; şi devenit om fără a înceta să fie şi Dumnezeu, face şi cele dumnezeieşti.*

[232] *Dacă nu ar fi şi Dumnezeu şi om, nu ar putea fi “cale* şi “uşă”. Fiind om, a coborât până la noi; fiind şi Dumnezeu, ne poate duce prin Sine la Dumnezeu şi ne ajută să intrăm în comuniunea cu El.*

întăreşte pe cel slab (ibid.), adună în turmă pe cei risipiţi cu cuvintele conştiinţei de păstor (În. 40, 11).

- *E numit şi **"Oaie"** (În. 53, 7), pentru că a fost junghiat (ibid.);*
- *şi **"Miel"** (Îs. 53, 7; În. 1, 20), pentru că este desăvârşit (Ieş. 12, 5)*
- *şi **"Arhiereu"** (Evr. 6, 20), ca Cel ce aduce jertfă (Evr. 8, 3).*
- *Este **"Melhisedec"** (Evr. 6, 20; 7, 1), ca Cel ce este fără mamă (Evr. 7, 3), în ceea ce e mai presus de noi şi fără tată în ceea ce este ca noi* [233] *şi fără genealogie (ibid.) prin ceea ce este de sus (ibid.)* [234]. *"Căci neamul Lui cine îl va spune?" (Îs. 53, 8).*
- *E numit şi **"Împăratul Salemului"** (Evr. 7,1), ceea ce înseamnă "pace" (Evr. 7, 2) şi **"Împăratul dreptăţii"** (ibid.) şi **Cel ce primeşte zeciuială** (Fac. 14, 2; Evr. 7, 2) de la Patriarhii care biruiesc puterile rele (Fac 14, 17; Evr. 7, 1).*

Acestea sunt numirile Fiului. Urcă şi tu printre ele în mod dumnezeiesc prin cele înalte şi cu compătimire prin cele trupeşti (Evr. 5, 2) sau mai bine zis, într-un mod deplin dumnezeiesc, ca să ajungi Dumnezeu urcând de jos pentru Cel ce a coborât pentru noi de sus. În toate şi înainte de toate, păzeşte aceasta şi nu vei greşi în privinţa numirilor mai înalte şi mai umile.

"Iisus Hristos, ieri şi azi" trupeşte "este acelaşi" duhovniceşte "şi în vecii vecilor" (Evr. 13, 8). Amin (234a).

---

[233] *Este fără mamă ca Dumnezeu şi fără tată, ca om.*

[234] *Nu are înaintea Lui o genealogie, ca Fiu al lui Dumnezeu. 234a. Putem urca la îndumnezeirea noastră şi prin cele umilite sau omeneşti ale lui Hristos, pentru că nu sunt lipsite de prezenţa în ele a puterilor dumnezeieşti. Şi cele dumnezeieşti ale Lui nu sunt despărţite de cele omeneşti.*

Cuvântarea a cincea despre Sfântul Duh

Atâta a fost cuvântul nostru despre Fiul. Şi trecând printre cei ce aruncau pietre în El, a scăpat de ei.Căci cuvântul nu se lasă lovit de pietre, ci se face el însuşi, la vreme, piatră ce loveşte fiarele sălbatice ce se apropie fără ruşine de munte (Iez. 19, 12).

Dar ce poţi tu, zic ei, să spui despre Sfântul Duh? De unde ne aduci un Dumnezeu străin şi neaflat în Scripturi? Aceasta o spun chiar şi unii din cei ce vorbesc cu măsură despre Hristos. Căci cum se pot vedea drumuri şi râuri că se despart unele de altele, apoi se reunesc, se întâmplă şi aici - din pricina mărimii necredinţei: cei ce se despart se reunesc apoi, încât nu se mai poate cunoaşte clar ceea ce îi uneşte şi-i face să se lupte.

A vorbi despre Duhul este în mod special dificil, nu numai pentru că cei ce s-au avântat în discuţiile despre Fiul se aruncă cu ardoare şi luptă împotriva Duhului - căci trebuie să-şi arate în ceva lipsa evlaviei, altfel viaţa nu li se pare vrednică de trăit - ci şi pentru că noi înşine, obosiţi de mulţimea discuţiilor, suferim asemenea celor ce prea săturaţi de un aliment, simt o repulsie pentru orice fel de mâncăruri; avem o neplăcere pentru orice discuţie, ca aceea pentru orice hrană. Totuşi să ne ajute Duhul, şi cuvântul nostru va curge (Ps. 147, 7) şi Dumnezeu Se va slăvi.

În ce priveşte cercetarea cu atenţie a felului cum dumnezeiasca Scriptură distinge expresia şi înţelege termenii: Duhul şi Sfântul, prin mărturiile ce însoţesc înţelesul lor şi pe lângă acestea, ceea ce le uneşte pe amândouă în mod special în numele Duhului Sfânt, vom lăsa altora, care au ascultat despre ei acestea şi pentru ei şi pentru noi, precum şi noi am făcut acestea pentru ei. Noi ne vom întoarce acum spre cele următoareale cuvântului.

Aceia deci, supărându-se că noi introducem pe Duhul Sfânt ca pe un Dumnezeu străin şi fals şi luptând cu tărie pentru apărarea “literei” (I Cor. 3,1126), “să ştie că se tem de frică” (Ps. 113, 5) unde nu este frică şi că vor cunoaşte limpede că iubirea literei le este o îmbrăcăminte a lipsei de evlavie, cum se arată puţin mai încolo, când vom respinge obiecţiile pe cât vom putea.

Din partea noastră, noi avem atâta siguranţă în dumnezeirea Duhului, pe care îl propovăduim, încât noi începem şi teologia (învăţătura despre Dumnezeu) de aici, aplicând Treimii (Celor Trei Persoane) aceleaşi expresii, chiar dacă unora li se par îndrăzneţe. “Era lumina adevărată care luminează pe tot omul care vine în lume” (În. 1, 8), este Tatăl. “Era lumina adevărată care luminează pe tot omul care vine în

lume", este totodată Fiul. "Era lumina adevărată care luminează pe tot omul care vine în lume", este "celălaltMîngâietor" (În. 14, 16, 24). Era şi era şi era. Dar era unul. Era lumină şi lumină şi lumină. Ci o unică lumină şi un unic Dumnezeu. Aceasta era ceea ce a cugetat şi David mai înainte zicând: "Întru lumina Ta vom vedea lumină"(Ps. 35, 10). Şi acum noi am văzut şi propovăduim, cunoscând pe Fiul ca lumină din lumina Tatălui (În. 1, 5) şi în lumina Duhului.

Iată teologia scurtă şi simplă a Treimii [235]. Cel ce o respinge, să o respingă, celui ce alege fărădelegea, să o aleagă (Apoc. 22, 11). Noi propovăduim ceea ce am cunoscut "Vom urca pe munte înalt şi vom striga", chiar de nu vom fi auziţi de cei de jos. "Vom înălţa" pe Duhul, "nu ne vom teme" (Îs. 40, 9). Iar de ne vom teme, aceasta va însemna să rămânem neactivi şi să nu propovăduim.

Dacă era cândva, când nu era Tatăl, era cândva când nu era Fiul. Iar de era cândva când nu era Fiul, era cândva când nu era nici Duhul [236]. Dacă Unul exista "de la început" (În. 1, 1), erau şi Cei Trei [237]. Dacă arunci pe Unul jos, îndrăznesc să spun că nici pe Ceilalţi doi nu-i pui sus. Căci care e folosul unei dumnezeiri nedesăvârşite [238]? Mai bine zis, ce dumnezeire este aceea care nu e desăvârşită? Şi cum e desăvîrşită (completă) dacă-i lipseşte ceva pentru a fi desăvârşită

---

[235] *O persoană singulară nu e lumină, chiar în cazul oamenilor. Nu se vede un sens, un rost, o bucurie în sine. Aceasta e o dovadă că aşa este în mod deplin în Dumnezeu. Lumina nu e condiţionată nici de eu-tu. Ci de eu-tu şi el. Noi doi ne iubim deplin, uniţi de iubirea comună faţă de un al treilea. Al treilea măreşte bucuria mea de al doilea şi a celui de al doilea de mine. Lumina întreagă nu o avem decât în trei. Când eşti şi tu, ştiu pentru ce trăiesc, am un sens al vieţii, dar când e şi un al treilea, ştim amândoi pentru ce trăim. Lumina în trei este o lumină întreagă şi unitară.*

[236] *Se afirmă aici şi o legătură a Duhului cu Fiul, nu numai cu Tatăl. Aceasta i-a făcut pe catolici să adopte formula "Filioque" (şi de la Fiul). Dar prin aceasta au văzut incorect legătura Duhului cu Fiul. Pentru Fiul, Duhul nu poate fi decât Duh de Fiu, care-L primeşte de la Tatăl, nu Duh de Tată care-L purcede. Aceasta stabileşte diferenţa între Tatăl şi Fiul, deci iubirea între ei. Aceasta transformă Treimea iubitoare între cele trei Persoane, într-o esenţă care le slăbeşte ca Persoane. Duhul nu e fără Fiul, în sensul că dacă nu e un Fiu care să răspundă prin Duhul primit de la Tatăl, ca semn al iubirii Lui de Tată, n-ar avea cine să răspundă prin Duhul iubirii ca Fiu, Tatălui.*

[237] *Dacă (Cuvântul) Fiul era la începutul tuturor celor ce au un început, adică înainte de orice început, sau din eternitate, erau toţi Trei de la început. Căci Cuvântul trebuie să fi fost al cuiva şi adresat Cuiva, sau Tatăl sau Fiul trebuie să se fi iubit ca Tată şi Fiu în Duhul, iar Duhul, iubindu-I şi El ca persoană iubitoare.*

[238] *Cum ar fi desăvârşită o dumnezeire care nu e unită şi prin iubirea comună faţă de al treilea? Ar fi dumnezeirea unui egoism al perechii închisă într-o îngustime.*

(completă)? Căci îi lipseşte ceva, dacă nu are sfinţenia [239]. Dar cum ar avea-o pe aceasta, dacă nu ar avea pe Duhul Sfânt? Sau să ne spună cineva dacă sfinţenia este altceva decât Acesta şi cum se înţelege? Sau dacă este aceeaşi, cum nu este Duhul Sfânt "de la început"? Aceasta ar însemna că este mai bine pentru Dumnezeu să fi fost cândva nedesăvârşit (în complet) şi fără Duhul. Dacă nu era "de la început", este pus în acelaşi rând cu mine, chiar dacă a fost cu puţin timp înainte de mine. În acest caz suntem separaţi de Dumnezeu prin timp [240] . Dacă este din acelaşi plan cu mine, cum mă face pe mine dumnezeu (I Cor.3, 16), sau cum mă uneşte cu dumnezeirea? (I Cor. 3, 16) [241].

Dar voi discuta cu tine despre această temă, pornind puţin de mai sus. Căci despre Treime am vorbit şi mai înainte. Saducheii socoteau că Duhul Sfânt nici nu există în nici un fel, ba ei nu credeau nici în îngeri, nici în înviere. Şi nu ştiu cum au putut ei respinge atâtea mărturii ale Vechiului Testament, referitoare la acest subiect. Dintre elini, cei mai buni "teologi", şi mai ales cei ce s-au apropiat de noi, L-au întrevăzut, precum mi se pare. Dar nu s-au pus de acord în privinţa numelui. L-au numit "Mintea universului" şi "Mintea exterioară", sau I-au dat alte denumiri asemănătoare. Cât despre înţelepţii de la noi, unii L-au cugetat lucrare (energie), alţii creatură, alţii Dumnezeu. Alţii nu s-au hotărât pentru nici una din acestea, din respect pentru Scriptură, care, zic ei, nu arată clar ce este. Şi de aceea, nici nu-L venerează, nici nu-L dispreţuiesc, rămânând într-o dispoziţie de mijloc, sau mai degrabă cu totul condamnabilă. Şi printre cei ce Îl admit ca Dumnezeu, unii Îl cinstesc cu gândul, alţii îndrăznesc să-I arate cinstirea şi cu buzele.

Dar am auzit de alţii ce se cred mai înţelepţi, care măsoară dumnezeirea. Ei mărturisesc ca noi că sunt trei cele ce le cunoaştem, dar văd între ele o deosebire aşa de mare, încât prezintă pe primul infinit în fiinţă şi în putere, pe al doilea ca infinit înputere, dar nu în fiinţă, iar pe al treilea ca mărginit în amândouă. Ei imită în alt fel pe cei ce îl numesc pe Unul creator, pe Altul colaborator şi pe Celălalt slujitor şi văd în treptele şi calitatea acestor numiri o subordonare reală.

---

[239] *Sfinţenia e iubirea desăvârşită. Dar o iubire îngustată între doi nu e o iubire desăvârşită.*

[240] *Deci "la început era Cuvântul", precum şi Duhul; aceasta înseamnă că sunt înainte de cele ce au un început, care sunt încă date în timp. Înseamnă că Dumnezeu Cuvântul şi Duhul Sfânt sunt din eternitate, nu sunt separaţi de Dumnezeu, Cel mai presus de timp ca fără de început.*

[241] *Dacă Duhul nu e Dumnezeu, nu putem fi îndumnezeiţi, căci pe Duhul îl trimite Fiul lui Dumnezeu.În acest caz nici Fiul lui Dumnezeu nu are ca om pe Duhul îndumnezeitor în El. Ba nici relaţia întreTatăl şi Fiul nu are pe Duhul ca cel în care se desăvârşeşte iubirea lor.*

Dar cuvântul nostru nu e către cei ce socotesc că Duhul Sfânt nici nu există, sau către cei ce aiurează dintre elini. Nici "nu ungem cu untdelemnul păcătoşilor" cuvântul nostru (Ps. 140, 5).

Iar către ceilalţi vom grăi astfel: Duhul Sfânt este sau dintre existenţele ce subzistă în ele însele, sau dintre cele ce sunt cunoscute în altul. Pe cele dintâi, cei pricepuţi le numesc fiinţe (substanţe), pe cele de al doilea, accidente. Dacă El este accident, este poate o lucrare (o energie) a lui Dumnezeu. Căci ce-ar putea fi altceva, sau a cui?Aceasta, spun, i se potriveşte mai mult şi scapă de compoziţie. Şi dacă e lucrare, e vădit că va fi lucrată şi că nu va lucra şi încetează îndată ce nu mai e lucrată. Aşa e lucrarea. Deci cum lucrează (I Cor. 12, 11) şi spune acestea (Mt. 19, 20; În. 14, 26): osebeşte (Fapte13, 2) se întristează (Ef. 4, 35) şi se mânie (Iov 4, 9) şi face toate câte arată pe cineva care se mişcă şi nu o mişcare (în sine)? Iar de are o fiinţă (o substanţă) oarecare şi nu ceva din jurul fiinţei, va fi sau creatură, sau Dumnezeu. Căci ca ceva la mijloc între acestea, sau nepărtaş la nici una, sau compus din amândouă, nu l-ar putea cugeta nici chiar cei ce născocesc compuşi din boi şi cerbi. Dar de este creatură, cum putem crede în El sau cum ajungem desăvârşiţi în El? Fiindcă nu este acelaşi lucru a crede în cineva şi a crede despre ceva. Căci primul se referă la dumnezeire, al doilea la orice lucru [242].

Acum ai cuvântul. Atacurile tale să se pună în mişcare, silogismele tale să se împletească. El este, zici tu, sau cu totul nenăscut sau născut. Dacă este nenăscut, sunt două cele fără de început. Iar de este născut, faci iarăşi o distincţie. El vine sau din Tatăl sau din Fiul. Şi dacă este din Tatăl, sunt doi fii şi fraţi. Mai născoceşte şi nişte gemeni, dacă voieşti, sau arată pe unul mai în vârstă şi pe altul mai tânăr, fiindcă ţii mult la cele corporale.

Dar, adaugă el, dacă El vine din Fiul, ne apare şi un Dumnezeu nepot. Şi ce-ar fi mai absurd ca aceasta? Acestea sunt spuse de cei "înţelepţi în a face rău" (Iez. 4,22), dar nu voiesc să scrie cele bune. Însă dacă aş fi socotit necesară distincţia, aş fi primit lucrurile, fără să mă tem de nume. Dar, fiindcă Fiul este Fiu după o relaţie mai înaltă, neputând noi să indicăm altfel decât aşa pe Cel din Dumnezeu şi de o fiinţă, nu trebuie să socotim necesar ca toate numirile de jos şi ale rudeniei noastre să le strămutăm la dumnezeire? Sau poate tu socoteşti pe Dumnezeu bărbat, fiindcă e numit Dumnezeu şi Tată şi dumnezeirea femeie, potrivit acestei numiri şi pe Duhul nici bărbat, nici femeie, fiindcă nu naşte? Iar dacă continui aceste copilării,

---

[242] *A crede în Dumnezeu se referă la existenţa Lui, a crede despre El înseamnă a crede despre El că a făcut un lucru sau altul, deci a crede într-un singur lucru sau altul ca făcut de Dumnezeu.*

cugetând pe Dumnezeu cu voia ta, potrivit vechilor aiureli şi mituri după care Dumnezeu a născut pe Fiul unindu-Se cu voia Sa, ne introduci pe Dumnezeul lui Marcion, care e bărbat şi femeie, care născoceşte eonii noi [243].

Deoarece nu acceptăm cea dintâi distincţie a ta, care nu admite nimic la mijloc, între născut şi nenăscut, vor dispărea îndată, împreună cu ea, fraţii şi nepoţii, cu distincţia lor, desfăcându-se primul principiu ca un nod multiplu, ceea ce va produce descompunerea, trebuind să se retragă din teologi [244]. De fapt, spune-mi,

---

[243] *P. Gallay spune (în op. cât., nota 2 de la pag. 288) că "eonii" de care e vorba aici sunt existenţe de care gnosticul Valentin afirmă că ies în cupluri de câte doi din Dumnezeu. Sfântul Grigorie numeşte aici în mod greşit în loc de Valentin, pe Mardacion. Valentin, după ucenicii lui, ar fi avut ca învăţător pe Theodas, un ucenic al Sfântului Apostol Pavel. El ar fi răspândit ideile lui în Roma, între 135-160 (Otto Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur, I Band, p. 358). Este aici un panteism evoluţionist. Un Dumnezeu care trebuie să emane din el eoni tot mai inferiori, e supus şi el unei cauze (legi). Oare poate el însuşi să fie considerat lipsit de o cauză? Nu e totul o evoluţie fără început, care înaintează prin noi şi noi cauze? Şi dacă înaintează în eoni tot mai inferiori, nu merge spre un sfârşit? Dar atunci cum ar fi fără început? Nu e deci în această doctrină evoluţionistă o contradicţie? Şi cum poate înainta o existenţă infinită şi desăvârşită în eoni tot mai inferiori? Contradicţia aceasta e implicată în toate filosofiile, în general evoluţioniste (din care cea mai spectaculoasă e cea a lui Hegel). Valentin a predicat întâi în Egipt, apoi la Roma şi la urmă în Cipru. Marcion (care a murit pe la 170), fiul unui episcop din Pont, a fost excomunicat chiar de tatăl său, din pricina aberaţiilor lui şi a predicat teoria la Roma (spre 144). El vedea în Creatorul lumii şi în Dumnezeul din Vechiul Testament şi chiar în Hristos un Dumnezeu inferior. Acesta era un Dumnezeu al dreptăţii, opus celui al harului, un Dumnezeu al iudaismului, opus celui al creştinismului. Pavel era predicatorul lui Dumnezeu al harului.*

[244] *Un tată care are mai mulţi fii sau fii şi nepoţi la nesfârşit, nu e nici El Dumnezeu adevărat, Căci e supus unei legi care-l face să decadă în urmaşii lui. Un Dumnezeu desăvârşit nu evoluează în urmaşi, ci are un singur Fiu, din eternitate, Dumnezeu al iubirii. Lumea în care este o evoluţie şi generaţii de născuţi, nu e o lume ieşită din Dumnezeu, ci creată din nimic, ale cărei componente mărginite tind spre o tot mai deplină întregire şi sunt create de Dumnezeu cel desăvârşit pentru a o ajuta să se unească cu El tot mai mult. Cei ce vorbesc altfel de Dumnezeu, nu mai prezintă o învăţătură despre Dumnezeu propriu-zis. Căci un dumnezeu din care ies mereu alţi fii sau fii şi nepoţi, e un dumnezeu al evoluţiei, deci n-are din Sine din veci desăvârşirea şi o plinătate de iubire, ci înaintează din lipsa plinătăţii prin cauze succesive, spre o părută plinătate, dar în fond mai degrabă rămânând în neplinătate. O lume a cauzelor succesive nu e o lume şi nu devine niciodată o lume perfectă. Ea este inexplicabilă prin sine şi nu ne mulţumeşte niciodată. Ea nu este explicabilă decât dintr-o existenţă din eternitate, fără cauză şi deci perfectă, ceea ce înseamnă o existenţă care are şi fericirea perfectei bucurii a iubirii inter-personale, sau a unui Dumnezeu în Treime. Lumea aceasta a noastră nu poate fi decât din nimic, creată de existenţa aceea desăvârşită, care este de aceea prin Sine. Ea este creată ca existenţă ce poate evolua în timp, dar existenţa care a creat-o e deasupra timpului. E o taină faptul că, aceea fiind din eternitate, face lumea aceasta în timp. Alege un moment când o crează? E un lucru de neînţeles. Oricând o crează, dă naştere odată cu ea, timpului. Deci îi*

unde vei pune tu pe Cel purces, care apare la mijlocul celor deosebiţi de tine şi Cel ce-L introduce acolo e un teolog superior ţie: Mântuitorul nostru. Aceasta dacă nu elimini cuvântul acesta din Evangheliile tale, pentru un al treilea Testament al tău [245]. El, "Duhul Sfânt, Care de la Tatăl purcede" (În. 15, 26), şi întrucât purcede de acolo, nu este creatură. Iar întrucât nu e născut, nu e nici Fiu? Dar fiind intermediar între Cel Nenăscut şi Cel Născut, este Dumnezeu. Şi aşa, scăpând din ţesătura silogismelor tale, apare ca Dumnezeu, mai tare ca despărţirile tale.

Dar ce este purcederea? Spune-mi tu, ce este nenaşterea Tatălui şi eu îţi voi explica ce este naşterea Fiului şi purcederea Duhului. Şi vom delira amândoi, aplecându-ne spre a străbate tainele dumnezeieşti (În.20, 11). Şi ce suntem noi pentru acestea? Cei ce "nu putem vedea nici cele de la picioare şi nu putem număra nici nisipul mărilor, nici picăturile ploii, nici zilele veacului" (Înţ. Sir. 1, 2). De aceea nu putem pătrunde nici "adâncurile lui Dumnezeu" (I Cor. 2, 10) şi înţelege raţiunea firii negrăite şi mai presus de raţiune.

Ce lipseşte deci, zice el, Duhului, pentru a fi Fiu? Căci dacă nu I-ar fi lipsit ceva, ar fi fost Fiu. Noi spunem că nu-I lipseşte. Căci Dumnezeu nu are lipsuri. Dar este o deosebire de arătare, ca să spunem aşa, sau de relaţie întreolaltă. Şi aceasta a produs şi o deosebire de nume. Căci nici Fiului nu-I lipseşte ceva ca să fie Tată - fiindcă fiimea nu e o lipsă; dar aceasta nu-L face Tată. Fiindcă altfel I-ar lipsi şiTatălui ceva, ca să fie Fiu. Dar Tatăl nu e Fiu.

Aceste nume nu exprimă vreo lipsă, nici o subordonare după fiinţă. Însuşi faptul de a nu Se fi născut şi de a Se fi născut şi de a purcede îi dă unuia numirea de Tată, altuia de Fiu şi iarăşi altuia denumirea de Duhul Sfânt, ca să se salveze distincţia celor trei ipostasuri într-o unică fire şi demnitate a dumnezeirii. Căci nici Fiul nu e Tată, fiindcă Unul e Tatăl, nici Duhul nu e Fiu, fiindcă e din Dumnezeu. Dar unul e Unul-Născut, căci este ceea ce e Fiul (după fiinţă). Cele trei sunt Una prin dumnezeire şi ceea ce e una sunt trei prin proprietăţi (prin proprietăţile ipostatice),

---

putem număra anii sau miile sau milioanele de ani de când există. Cu ea apare şi spaţiul, care până nu o crează Dumnezeu cel nespaţial, nu există. Mai e de notat aici că Sfântul Grigorie respinge ideea adversarilor că nu există nimic la mijloc, sau între nenăscut şi născut, sau între Tatăl şi Fiul. El socoteşte deci pe Duhul ca fiind Persoana de legătură între Tatăl şi Fiul.

[245] *Marcion şi-a făcut o "Evanghelie" proprie cu unele fragmente din Noul Testament (Bardenhewer,op. cât., p. 371).*

ca să nu fie nici unul al lui Sabelie [246], nici cele trei ale unei despărţiri necuvenite [247].

Deci cum? Duhul e Dumnezeu? Desigur! Deci e de o fiinţă? Desigur, odată ce e Dumnezeu. Dă-mi, deci, zice el, pe Fiul venind din Acela (din Tatăl), dar şi pe Cel ce nu e Fiu, însă e de o fiinţă şi voi primi pe amândoi ca Dumnezeu. Dă-mi şi tu un alt Dumnezeu şi o altă fire a lui Dumnezeu şi-ţi voi da, zice el, aceeaşi Treime cu aceleaşi numiri şi realităţi. Iar dacă este un singur Dumnezeu şi o singură fire, cea supremă, cum îţi voi arăta o asemănare (o comparaţie)?

Mai cauţi iarăşi o explicare din cele de jos şi dimprejurul tău [248] ? Dar e un lucru urât şi nu numai urât, ci şi o prostie deşartă a bănui un chip al celor de sus din cele de jos şi a celor imutabile, din cele de o fire curgătoare şi cum zice Isaia, "a căuta cele vii în cele moarte" (Îs. 8, 19) [249]. Totuşi, voi încerca, din pricina ta, să dau şi în privinţa aceasta cuvântului meu un temei din acestea. Deşi pot folosi multe exemple din existenţa vieţuitoarelor, socotesc să le trec cu vederea pe unele, dintre care unele ne sunt familiare şi altele cunoscute de puţine persoane, anume cele pe care firea le are ca aptitudine în privinţa însoţirilor vieţuitoarelor. Căci se zice că se nasc nu numai aceleaşi din aceleaşi, nici altele din altele, ci şi aceleaşi din altele şi altele din aceleaşi. Şi dacă e demn de crezare ceea ce spun unii, există şi un alt mod de naştere: aceeaşi vieţuitoare se şi nimiceşte şi se şi naşte de la sine. Mai sunt şi unele animale ce ies într-un fel oarecare din ele însele, strămutându-se şi prefăcându-se din unele în altele, prin generozitatea firii [250]. În plus, fiind de aceeaşi fire, unul nu e născut, iar altul e născut şi totuşi sunt de aceeaşi fiinţă. E ceea ce seamănă cel mai mult cu ceea ce discutăm.

Voi lua un exemplu pe care îl cunoaşte toată lumea despre strămutarea de la una la alta.

---

[246] *Pentru Sabelie, aceeaşi Persoană ia în cursul istoriei lumii, pe rând, cele trei roluri. Deci cugetă la un fel de evoluţie în Dumnezeu.*

[247] *Există un triteism care cugetă la trei fiinţe dumnezeieşti după trei persoane.*

[248] *După ce adversarul cere Sfântului Grigorie să-i explice că pot fi doi din Acelaşi, dar unul e Fiu (altul nu, deşi sunt de o fiinţă), ca să admită Treimea, Sfântul Grigorie cere şi el aceluia să-i arate că există un alt Dumnezeu şi o altă fire, pe lângă cel unul şi cea una, ca să-i poată explica, din acest alt exemplu. Treimea. Neexistând un astfel de exemplu, nu-i poate explica taina Treimii.*

[249] *Cele ce se strică mor definitiv dacă nu se unesc cu Dumnezeu sau sunt ca şi moarte. Cele ce au o viaţă finită, fiind aduse la existenţă din nimic, nu au viaţă propriu-zis, cum are Dumnezeu Cel fără de început, deci şi fără de sfârşit.*

[250] *Cum sunt fluturii sau pasărea Phoenix.*

Ce era Adam? O făptură a lui Dumnezeu. Şi ce era Eva? O parte luată din Adam. Dar ce era Set? Născutul ambilor. Nu socoteşti că sunt aceeaşi creatură luată din ea şi cel născut? Cum n-ar fi? Sunt acestea de o fiinţă sau nu? Cum n-ar fi? Deci s-ar mărturisi că şi cele ce au venit la existenţă în mod diferit pot fi de aceeaşi fiinţă. Spun acestea nu aplicând dumnezeirii crearea sau tăierea sau altceva din cele ale trupului - să nu-mi atribuie cineva vreuna din aceste greşeli - ci privind în acestea, ca într-o scenă de teatru, cele spirituale. Căci nu e cu putinţă ca ceva din cele comparate să prezinte în mod curat adevărul. Şi ce sunt bune în acestea, zici? Nu se spune de acelaşi că unul e născut din el, iar altul vine în alt mod la existenţă [251] ? Dar cum? Eva şi Set nu vin din acelaşi Adam? Din care altul? Şi sunt amândoi născuţi? Nicidecum! Dar ce sunt ei? Eva e luată din Adam, iar celălalt e născut. Şi totuşi amândoi sunt oameni identici întreolaltă. Căci sunt oameni. Nimeni nu va nega.

Vei înceta deci să lupţi împotriva Duhului, afirmând sau că e numai decât născut, sau că nu e de o fiinţă, nici Dumnezeu? Şi vei admite că opinia noastră e posibilă, văzând-o aceasta în cele omeneşti? Eu socotesc că tu poţi să vezi acum drept, dacă nu eşti hotărât să te sfădeşti şi să te lupţi împotriva lucrurilor evidente.

Dar cine s-a închinat, zice Duhului? Cine dintre cei din Vechiul Testament sau dintre cei din cel Nou? Cine I-a adresat rugăciuni? Şi unde s-a scris că trebuie să I se aducă închinare sau să-I adreseze rugăciuni? De unde ai luat tu această opinie? Vom da o explicare mai deplină mai încolo, când vom vorbi despre învăţătura nescrisă. Acum va ajunge să spunem acestea: Duhul este Cel întru Care ne închinăm şi prin Care ne rugăm [252] . Căci zice Scriptura: “Duh este Dumnezeu şi cel ce se închină Lui se cade să se închine în Duh şi în Adevăr” (În. 4, 24). Şi iarăşi: “Nu ştim să ne închinăm, cum trebuie, ci însuşi Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite” (Rom. 8,26); şi: “Mă voi ruga şi cu duhul, dar mă voi ruga şi cu mintea” (I Cor. 14, 15), adică în minte şi întru Duhul. Deci a se închina şi a se ruga întru Duhul socotesc că nu e altceva decât că El Însuşi îşi aduce lui închinare

---

[251] *Nu se spune că tot din Adam unul se naşte şi altul vine în alt mod la existenţă, cum se spune de Dumnezeu că Fiul Se naşte, iar Duhul Sfânt purcede. Era obiecţia adversarilor. Eva se ia numai din Adam, iar Set şi din Adam şi din Eva.*

[252] *O foarte bună definire a rolului Duhului în viaţa celor credincioşi. El ne dă şi iubirea lui Dumnezeu şi a trebuinţei de a ne închina Lui şi de a ne ruga. El Se uneşte cu subiectul omului în aşa fel, că nu mai poate vedea un hotar între subiectul Său şi Duhul. E o asemănare cu curajul ce ni-l dă o persoană iubitoare, de parcă îl simţim al nostru, cât şi venit de la ea. Dar fiind în Duhul sau având pe Duhul în noi, ne simţim ridicaţi în planul transcendent al lui Dumnezeu şi trăim pornirea de-a ne închina şi de-a ne ruga Lui.*

şi rugăciune [253]. Faptul acesta nu e aprobat de cei ce trăiesc în Dumnezeu şi care ştiu că închinarea Unuia e închinarea Celor trei, pentru demnitatea egală a Celor Trei în dumnezeire [254]. Şi nu mă voi teme nici de textul: “Toate s-au făcut prin Fiul” (În. 1, 3), ca şi când unul dintre toate este Sfântul Duh. Căci s-au spus: “Toate câte s-au făcut”, nu simplu “toate”. Nu e vorba nici de Tatăl, nici de câte nu s-au făcut.

Arată-mi deci că Duhul Sfânt a fost făcut şi atunci dă-I pe Fiul ca Făcător şi numără-L pe Duhul între făpturi. Până nu o arăţi aceasta, n-ai nici un ajutor spre impietate prin această universalitate. Dacă a fost făcut, fără îndoială a fost făcut prin Hristos. Nu voi nega aceasta nici eu. Iar dacă nu a fost făcut, cum ar fi unul dintre toate sau făcut prin Hristos? Deci încetează să dispreţuieştişi pe Tatăl, dispreţuind şi pe Unul-Născut, căci Fiul nu e Făcătorul unui împreună-rob, ci e împreună slăvit cu Cel de aceeaşi demnitate [255]. Nu socoti nimic din Treime comparabil cu tine, ca să nu cazi dinTreime [256]. Nu amputa prin nimic firea cea una şi vrednică de aceeaşi evlavie. Dacă elimini ceva al celor trei, vei distruge totul, mai bine zis vei cădea din totul. E mai bine să accepţi o înţelegere redusă a unirii, decât să mergi până la lipsa totală de evlavie.

---

[253] *Duhul pătrunde subiectul nostru la înălţimea rugăciunii corespunzătoare calităţii lui Dumnezeu.Sunt încadrat prin Duhul în relaţie cu Tatăl şi cu Fiul, sunt introdus în Treime. Dar nu uit de mine. “Ştiu” că nu eu fac această rugăciune, ci Duhul o face în mine. Dar simt mulţumire faţă de El pentru aceasta. Mă simt unit cu El.*

[254] *Când Se roagă Duhul în mine Sieşi pentru mine, în El sunt toate cele trei Persoane ale Treimii.Treimea însăşi se roagă Sie pentru mine, sau îmi dă puterea să mă rog Ei. Cei ce trăiesc dulceaţa comuniunii simt trebuinţa să şi o lărgească cu alţii. Cu atât mai mult ţine la aceasta Treimea sau desăvîrşita comuniune şi izvorul comuniunii.*

[255] *A socoti că Tatăl nu poate naşte un egal cu Sine, ci face doar lucruri minore, înseamnă a necinsti nu numai pe Fiul, ci şi pe Tatăl. La fel, a socoti că Fiul nu poate fi împreună slăvit cu Duhul ca persoană dumnezeiască, ci a-L socoti pe Duhul împreună-rob cu El. Prin fiecare Persoană dumnezeiască se arată slava dumnezeiască a Celorlalte două. Mândria de a fi singur mare ar însemna pentru o persoană dumnezeiască neputinţa de a naşte sau de a avea pe Alta împreună slăvită cu Ea. Un Dumnezeu monopersonal înseamnă un Dumnezeu care nu poate avea bucuria unei comuniuni între Persoanele egale, ci a cărui putere e redusă la facerea unor făpturi minore. Observăm că Sfântul Grigorie leagă slava Tatălui de a Fiului, şi a Fiului de a Duhului. Se observă că slava fiecărei persoane e unită cu a Celorlalte.*

[256] *Dacă socoteşti Persoanele treimice egale cu tine, unde poţi fi înălţat? Fără Dumnezeu în Treime, suntem condamnaţi să rămânem în ceea ce suntem, mai precis, să murim definitiv. Numai un Dumnezeu cu totul superior, cu viaţă iubitoare neîncepută şi nesfârşită, ne poate ridica şi pe noi în comuniunea veşnică cu Sine.*

Cuvântarea noastră a ajuns la punctul principal. Şi suspin să văd că o dificultate moartă odinioară şi care a cedat credinţei se reînnoieşte. Este necesar însă să ne ţinem tari faţă de cei ce flecăresc şi să nu ne lăsăm biruiţi prin slăbiciune, odată ce avem pe Cuvântul şi suntem apărători ai Duhului.

Dacă este, zic ei, un Dumnezeu, şi un Dumnezeu al unui Dumnezeu, cum nu sunt trei Dumnezei? Sau cum nu este o mulţime de începuturi (o poliarhie) ceea ce slăviţi? Cine sunt cei ce spun acestea? Cei mai deplini în lipsa de evlavie sau cei ce ocupă treapta a doua în lipsa de evlavie, adică cei cu o opinie bună despre Fiul. Răspunsul meu va fi, în parte, pentru toţi, iar de altă parte, va fi special pentru cei de al doilea. Celor din urmă le spun: pentru ce ne numiţi "triteişti", voi, care cinstiţi pe Fiul, dar respingeţi pe Duhul? Voi nu sunteţi "diteişti"? Dacă refuzaţi închinarea Unuia-Născut, nu vă aflaţi în mod clar în rândul adversarilor noştri? Şi atunci de ce vă tratăm cu omenie, ca şi când nu aţi fi cu totul morţi [257] ? Iar de cinstiţi pe Fiul şi mergeţi până la aceasta cu simţirea care vă aduce mântuirea, vă întrebăm: Ce argument aveţi contra diteismului vostru, când vi se reproşează? Dacă aveţi un argument convingător, răspundeţi, şi daţi-ne şi nouă modul de a răspunde. Căci motivele prin care respingeţi voi diteismul ne vor ajunge şi nouă, ca să ne apărăm de triteism. Şi aşa învingem, folosindu-vă ca apărători pe voi, care ne sunteţi acuzatori. Şi ce lucru poate fi mai generos ca acesta?

Dar care este lupta şi argumentul nostru împotriva celor două părţi împreună? Pentru noi nu este decât un unic Dumnezeu, pentru că una este dumnezeirea. Şi cei ce sunt din ea rămân în ea, deşi credem că sunt Trei. Căci nu este Unul mai mult Dumnezeu, iar altul mai puţin Dumnezeu [258]. Nici Unul mai înainte, iar Altul mai târziu. Nici nu Se scindează în voinţă, nici nu se împarte în putere. Nimic din ceea ce este în cele împărţite nu se află aici (în fiinţă cea Una). Ci dumnezeirea e neîmpărţită în cei ce Se disting, dacă trebuie să vorbim pe scurt. E ca o unică lumină în trei sori ce se penetrează reciproc, fără să se contopească. Când privim la dumnezeire, la cauza primă şi la principiul unic (la monarhie),apare în cugetarea noastră unitatea ei. Iar când privim la Cei în care este dumnezeirea, la Cei care ies din cauza primă în mod netemporal, fiind din ea şi de aceeaşi slavă, cei închinaţi sunt Trei.

---

[257] *Cei ce nu cred că în Dumnezeu e un Tată şi un Fiu sunt morţi, pentru că nu au pe Cel ce S-a făcut om şi le-a dat viaţa prin înviere.*

[258] *Fiecare Persoană are dumnezeirea întreagă, fără să Se repete. Căci fiecare este în Celelalte şi Celelalte în fiecare.*

Dar ce se va spune: oare nu e o unică dumnezeire şi la elini, cum afirmă cei mai buni filosofi ai lor? Şi la noi nu este tot neamul omenesc o unică umanitate? Dar totuşi nu sunt mulţi zei şi nu unul, ca şi mulţi oameni? Dar comunul uman posedă o unitate care este cunoscută numai prin gândire.

Indivizii sunt foarte despărţiţi prin timp, prin cele suferite şi prin putere. Noi trăim nu numai o compoziţie în noi, ci şi o opoziţie între noi şi în noi înşine. Nu rămânem nici într-o singură zi curat aceiaşi, cu atât mai puţin toată viaţa, ci în trupurile şi în sufletele noastre este un flux continuu şi o schimbare neîncetată. Nu ştiu dacă nu sunt aşa şi îngerii şi toată firea de sus şi de după Treime, deşi sunt simpli şi mai întăriţi în bine, prin apropierea de Binele suprem .

Zeii şi demonii cinstiţi de elini, cum zic ei, n-au nevoie de acuzarea noastră, ci sunt umiliţi de înşişi teologii lor, ca supuşi patimilor şi dezbinării între ei, supuşi relelor şi prefacerilor. Ei luptă nu numai între ei, ci se opun şi primelor cauze, celor numite de elini Ocean, Tetis şi Fanes şi nu mai ştiu cum. Apoi împotriva unui zeu, pe care iubirea de arginţi îl face să-şi urască copiii. Şi împotriva celui ce vrea să-i nimicească pe toţi ceilalţi din setea de putere, pentru a deveni tatăl tuturor oamenilor şi zeilor, mâncaţi şi vomitaţi în chip mizerabil. Dacă acestea sunt mituri şi fantezii, cum spun ei înşişi, căutând să scape de ruşinea susţinerii lor, ce vor spune faţă de teoria că lumea a fost împărţită în trei părţi, că câte unul din trei patronează altă parte, fiind divizaţi prin substanţe şi prin demnităţi?

Dar nu aceasta este învăţătura noastră. “Nu este aceasta partea lui Iacov” (Ier. 10,16), zice teologul meu. Ci fiecare din Cei trei are cu Cel cu care este unul nu mai puţin decât ceea ce are în Sine Însuşi, prin identitatea fiinţei şi puterii. Iată înţelesul unirii lor, aşa cum l-am învăţat noi. Dacă această explicare este sigură, mulţumim lui Dumnezeu pentru ea. Iar dacă nu, vom căuta una mai fermă.

Nu ştiu de vom spune că argumentele tale, prin care voieşti să distrugi unitatea pe care o susţinem sunt ale unui om care glumeşte, sau care vorbeşte serios. Căci care este raţionamentul tău? Cele de o fiinţă se numără împreună, zici tu, numind împreuna numărare adunarea într-un singur număr. Dar cele ce nu sunt de o gintă nu se numără împreună. Deci nu vă feriţi de a spune trei Dumnezei, după raţiunea aceasta. Dar pentru noi nu este nici un pericol, pentru că noi le socotim de o fiinţă. Tu, deci, ai scăpat de dificultăţi printr-un singur termen şi ai câştigat o biruinţă rea. Ai făcut ceva asemănător celor ce se spânzură de frica morţii. Căci ca să nu te osteneşti susţinând monarhia (un singur principiu), ai negat dumnezeirea şi ai predat duşmanilor ceea ce caută. Eu însă, chiar dacă trebuie să mă odihnesc, nu voi

preda ceea ce este vrednic de închinare. De altfel, nici nu văd în aceasta o osteneală.

Spui că cele de o fiinţă se numără împreună. Iar cele ce nu sunt aşa, sunt indicate separat. De unde ai luat aceasta, de la ce dogmatişti sau povestitori de mituri? Sau nu ştii că orice număr este indicator al cantităţii celor indicate, nu al firii lucrurilor? Sau sunt eu aşa de învechit, mai bine zis ignorant, că numesc trei pe cele ce sunt atâta la număr, chiar dacă sunt de fire deosebită şi din contră, unu şi unul, adică atâtea unităţi, chiar dacă sunt unite în aceeaşi fiinţă, căci nu privesc mai mult la lucruri decât la cantitatea lucrurilor, la care se referă numărarea. Iar fiindcă ţii aşa de mult la literă, deşi te lupţi cu ea - primeşte argumentele mele, luate chiar din ea.

În Proverbe se spune: "Trei sunt cei ce umblă cu mândrie: leul, ţapul şi cocoşul" (Prov. 30, 29-30); şi al patrulea: "împăratul care grăieşte în neam" (ibid.). Şi nu spun celelalte grupuri de patru numărate acolo, dar despărţite prin fire. Şi aflu doi Heruvimi număraţi singular (Ieş. 37, 8) [259]. Cum deci primele sunt numărate ca trei, după regula ta, fiind atât de despărţite între ele prin firi, sau cum celelalte două pot fi numărate separat, fiind atât de asemănătoare prin fire şi de unite între ele? Căci dacă aş zice că Dumnezeu şi Mamona, "doi stăpâni",pot fi număraţi ca unul, fiind atât de depărtaţi între ei, m-aş face de fapt de râs prin împreuna lor numărare [260].

Dar pentru mine, zice, se numără împreună şi se spun de aceeaşi fiinţă acelea - care sunt şi indicate împreună prin acelaşi nume. De exemplu: trei oameni, trei dumnezei, dar nu grupuri de trei, alcătuite din componente diferite. Ce înseamnă

---

[259] *Îngerii sunt o mulţime greu de numărat, căci creaţia lui Dumnezeu, creaţia puterii Lui trebuie să urce până la cea mai mare apropiere de El. În această mulţime se arată puterea Lui creatoare şi gândirea Lui indefinită. Dar ei sunt făcuţi şi ca să urce la nesfârşit în bogăţia nemărginită a lui Dumnezeu, în gândirea şi bunătatea Lui. Deci e o mişcare în ei. Dar, pe de altă parte, sunt nemişcaţi în bunătatea lor şi în iubirea de Dumnezeu şi cu toată deosebirea de trepte, sunt apropiaţi între ei prin iubirea dintre ei şi faţă de Dumnezeu. Când ne deschidem lor prin credinţă în Dumnezeu şi în bunătate, sunt apropiaţi şi ei de noi. Tocmai pentru că sunt mărginiţi, sunt variaţi şi ei şi oamenii, ca să se întregească apropiindu-se de gândirea lui Dumnezeu de nesfârşita bogăţie. Şi ei sunt în mişcare variată de Dumnezeu, pentru că fiind mărginiţi, tind spre nemărginire. De aceea nu se poate vorbi de un unicom sau de un unic înger, cum se vorbeşte de un unic Dumnezeu, deşi sunt trei Persoane. Aceasta pentru că toate Cele Trei sunt în absolută unitate în bunătate şi putere.*

[260] *Pentru adversarii arieni şi pneumatomahi, nu trebuia să se dea numele comun de Dumnezeu Celor trei Persoane, care aveau ceva particular, exprimat şi prin numele Lor particulare, de Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh. Sfântul Grigorie răspunde că pentru o astfel de cugetare, Petru, Pavel şi Ioan nu pot primi fiecare numele de om, numai pe baza fiinţei comune, odată ce au ceva particular în ei, exprimat prin nume deosebite.*

această replică? Ea este a cuiva care legiferează prin nume, nu ţine seama de adevăr. Dar în acest caz, Petru şi Pavel şi Ioan nu ar fi fost trei, nici de o fiinţă, până ce nu s-ar numi ei trei Petri, trei Paveli şi trei Ioani. Ceea ce tu păstrezi pentru cei cu nume mai generale, acestea noi le cerem şi pentru cei cu nume mai particulare, ceea ce pentru tine este o ficţiune [261]. Dar prin aceasta nu faci ceva nedrept, refuzând ceea ce ai afirmat [262] . Dar ce spune Ioan? EI spune în Epistola sobornicească: "Trei sunt cei ce mărturisesc: Duhul, apa şi sângele" [263]. Oare îţi pare aceasta o aiureală? Întâi, el a îndrăznit să numere împreună cele ce nu sunt de o fiinţă, ceea ce tu nu admiţi decât pentru cele de o fiinţă - căci cine ar spune că acestea sunt de o fiinţă? Al doilea, el a folosit cele împreună numărate nu într-un mod consecvent, ci, după ce le-a spus trei la masculin (Treis), a continuat spunându-le trei la neutru (Tria), contrar regulilor şi legilor gramaticii tale. Şi totuşi, ce diferenţe se produc punând mai întâi cele trei la masculin, apoi a continuat indicîndu-le la neutru, sau a le spune unul şi unul şi unul la masculin şi de a le numi apoi nu trei la masculin ci trei la neutru? Ceea ce tu refuzi în privinţa dumnezeirii.

Ce înseamnă apoi pentru tine cuvântul rac? Nu în seamnă deodată un animal, o boală şi o constelaţie?Şi ce-ţi spune cuvântul câine? Nu e câinele care trăieşte pe pământ, câinele din mare şi constelaţia Câinelui? Nu socoteşti că se spun trei raci şi trei câini? Da, desigur. Sunt ele pentru aceasta de o fiinţă? Ce om sănătos la minte va spune aceasta? Vezi cum a căzut argumentul tău despre împreuna-numărare, datorită atâtor exemple contrare? Dacă nici cele de o fiinţă nu se numără numaidecât împreună, dar se numără împreună uneori şi cele ce sunt de o fiinţă şi în amândouă cazurile se folosesc aceleaşi nume, oare ce mai rămâne din cele dogmatizate de tine?

Mai observ şi aceasta - şi cred că nu fără temei. Unul şi unul nu fac prin adunare doi? Iar cei doi nu se disting în unul şi unul? Evident. Atunci dacă, după judecata ta, cele compuse sunt de o fiinţă, ce rezultă? Aceleaşi sunt şi de o fiinţă şi de o altă fiinţă [264] .

---

[261] *Înainte adversarii confirmaseră că Fiul şi Duhul nu Se pot numi fiecare Dumnezeu, pentru că nu sunt de o fiinţă cu Tatăl.*

[262] *Un alt exemplu de numărare a timpului, a unor lucruri neidentice, dar necontrazicătoare între ele.*

[263] *Pot fi împreună număraţi nu numai cei de aceeaşi fiinţă, dar deosebiţi prin ceva, ci şi cei de fiinţe diferite. Dar nu pot fi cei într-o contradicţie totală.*

[264] *Dacă nu se poate zice de un om şi de altul că sunt doi, ei sunt de o fiinţă, după* adversari, *pentru că ei s-au compus în doi. Dar dacă cei doi pot fi în acelaşi timp distinşi în unul şi unul, atunci cei doi sunt, după judecata adversarilor, de altă fiinţă. Astfel, doi oameni sunt, după*

Râd de tine când văd spuse aceste lucruri întâi într-un fel, apoi în altul, fapt de care eşti atât de mândru, ca şi când lucrurile ar depinde de felul cum sunt folosite numele. Dacă e aşa, întrucât dumnezeiasca Scriptură numeşte aceleaşi lucruri întâi într-o ordine, apoi în alta, din cauza egalei demnităţi a firii, ce ne împiedică să socotim că cele numite sunt mai vrednice de cinstire şi mai puţin vrednice în raport cu ele însele [265]?

Aceeaşi observaţie trebuie să o fac şi referitor la termenii "Dumnezeu" şi "Domnul" [266]. La fel şi despre prepoziţiile "din care", "prin care" şi "în care", datorită cărora tu pretinzi să supui dumnezeirea speculaţiilor tale, atribuind-o pe prima Tatălui, pe a doua Fiului şi pe a treia Sfântului Duh [267]. Ce ai fi făcut, deci, dacă fiecare din ele ar fi fost atribuită fiecăruia în mod rigid, odată fiind atribuite toate tuturor, cum e clar celor înţelegători? De ce introduci prin ele atâta inegalitate de demnitate şi de fire [268]. Ajung acestea celor ce nu sunt foarte contrari (credinţei adevărate). Dar deoarece tu ataci pe Duhul, este greu să frânăm această pornire a ta până la capăt, ca să nu recurgi la sabie; până ce vei simţi în tine toată rana, să cercetăm care este argumentul care-ţi rămâne.

Tu revii iarăşi şi spunând mereu: aceasta nu este în Scriptură. Că Duhul nu este străin, nici introdus în chip mincinos, ci cunoscut şi dezvăluit şi celor de odinioară şi celor de acum, s-a dovedit prin mulţi din cei ce s-au ocupat cu această temă şi nu au citit dumnezeieştile Scripturi fără sârguinţă şi superficial, ci au despicat literă şi au pătruns în ea şi de aceea s-au învrednicit să vadă frumuseţea ascunsă înlăuntrul ei şi s-au luminat de lumina cunoştinţei.

Să arătăm aceasta şi noi pe scurt, pe cât se poate, spre a nu părea că suntem inutili şi iubitori de slava care nu se cuvine, "zidind ca pe o temelie străină" (Rom. 15,

---

judecata adversarilor, şi de o fiinţă, şi de fiinţă diferită. Aceasta trebuiau să o aplice şi la Sfânta Treime. Numindu-Se Unul (Tatăl) şi Unul (Fiul) şi Unul (Duhul), Ei trei sunt compuşi, deci, de o fiinţă; dar Cei trei putându-Se şi distinge sunt de fiinţe deosebite.

[265] *Ce ne împiedică, vorbind de Tatăl, de Fiul şi de Duhul Sfânt în mod distinct, să-I socotim mai puţin Persoane dumnezeieşti, ca atunci când vorbim simplu de Trei ca de o unitate?*

[266] *După adversarii antitrinitari, când spun de Tatăl că e "Dumnezeu" sau "Domn", dar spun şi despre Fiul aceasta, nu-I mai văd de o fiinţă, ca atunci când spun deodată de amândoi că sunt "Dumnezeu" şi "Domnul".*

[267] *Aceiaşi antitrinitari, pentru că văd în cele trei prepoziţii o distincţie între Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt,nu-I mai văd de o fiinţă.*

[268] *Arienii şi pneumatomahii introduc inegalitatea de fire şi de demnitate a celor trei Persoane, chiar când îl recunosc pe Tatăl ca Născător şi purcezător şi pe Fiul ca Născut iar pe Duhul ca purces.*

20). Fiindcă nu s-a scris foarte clar, nici de multe ori, că Duhul Sfânt e Dumnezeu, precum s-a scris mai întâi de Tatăl, iar mai târziu de Fiul, aceasta ţi s-a făcut ţie pricină de blasfemie şi a acestei inutile vorbării bolnave şi lipse de evlavie, te vom dezlega de această boală, explicând pe scurt lucrurile şi numele, după obiceiul Scripturii.

Sunt lucruri care nu există, dar despre care se vorbeşte; după cum, unele care există şi nu sunt numite. Şi iarăşi altele care şi există şi sunt numite. Îmi ceri exemple despre acestea? Sunt gata să-ţi dau. După Scriptură, Dumnezeu doarme (Ps. 77, 71), Se trezeşte (Dan. 9, 14), Se mânie (Îs. 5, 25),umblă (Fac. 3), şi are ca tron pe heruvimi (Îs. 37,16; Ps. 79, 2).

Dar oare e supus Dumnezeu acestor pătimiri? Ai auzit vreodată că Dumnezeu are trup? Acesta s-a închipuit fără să existe. Căci am numit pe cât este cu putinţă, din cele ale noastre, cele ale lui Dumnezeu. Când Dumnezeu stă departe de noi şi într-un fel nu ne ia în seamă, pentru pricini pe care El le ştie, el doarme. Căci pentru noi somnul este lipsă de lucrare şi de orice activitate. Iar când, schimbându-Se dintr-o dată, ne face bine, El Se trezeşte. Căci trezirea este părăsirea somnului, precum privirea la cineva înseamnă a nu mai fi întors de la EI. Când ne pedepseşte, înseamnă că L-am făcut să Se mânie. Şi aşa ne vine pedeapsa din mânia Lui. Iar a face acum aceea, înseamnă a umbla de la una la alta, este umblare. Şi fiindcă Se odihneşte în sfintele puteri şi Se află în ele, zicem că le are ca tron şi şade în ele. Acesta este iarăşi un chip propus de noi. Căci nicăieri nu Se odihneşte Dumnezeu aşa ca în sfinţi. Când Se mişcă repede, se zice că zboară (Ps. 17,124). Când e atent la noi, ne arată faţa (Ps. 10, 7). Iar când dă şi primeşte, ne dă mâna (9, 34). Şi orice altceva din puterile şi lucrările lui Dumnezeu e zugrăvit de altceva din cele trupeşti ale noastre [269].

Tu, la rândul tău, de unde ai luat termenii de "ne născut" sau "fără început", care sunt pentru tine fortăreţe de culme? Şi noi, de unde avem termenii de "nemuritor"?

---

[269] *În mădularele şi în mişcările noastre trupeşti se manifestă stările şi mişcările noastre sufleteşti, îndreptate spre cei şi spre cele din afară. Dumnezeu, deşi Spirit pur, nu e imobil, ci e plin de atenţie faţă de cele ale lumii, bucurându-Se când îi răspundem iubirii Lui cu iubirea noastră, sau cu dezaprobare când Îi răspundem cu nepăsarea noastră. El binevoieşte să nu fie nepăsător faţă de noi.Şi aceasta în favoarea noastră. Atitudinile Lui faţă de noi nu sunt doar o socotire a atitudinilor noastre ca fiind ale Lui. Iar deoarece El a creat şi susţine şi ordinea materială a lumii, atitudinile Lui faţă de ea se arată şi într-o eficienţă reală în ele a atitudinilor Lui spirituale. Într-un fel are şi El o legătură cu cele materiale, cum are sufletul nostru cu trupul şi cu lucrurile din lume.*

Arată-le pe acestea cu numele lor proprii. Şi noi le vom declara neadevărate, pentru că nu sunt în Scriptură, sau le vom desfiinţa. Şi ai murit chiar pe temeiul afirma ţiilor tale [270]. Căci ţi s-au nimicit chiar termenii şi zidul de apărare, în care te încredeai. Sau nu crezi că nădejdile tale sunt întemeiate în alţi termeni, chiar dacă nu sunt exprimate direct? Şi care sunt acele alte exprimări? Iată-le: "Eu sunt întâiul şi tu după acesta" (Îs. 11, 4) şi: "Înainte de Mine nu este alt dumnezeu şi nici după Mine nu va fi" (Îs. 43, 10) [271]. Căci întregul "este" al Meu (Ieş. 3, 14), neavând început şi neputând nici înceta [272] . Deci admiţând că nu e ceva înainte de 0, nici nu are o cauză mai veche ca El, tu L-ai numit fără început şi nenăscut. Şi admiţând că nu va înceta să existe, L-ai numit nemuritor şi nepieritor. Acestea înseamnă primii termeni şi acesta e înţelesul lor.Dar care sunt cele ce nu sunt, nici nu se numesc? Acestea: dumnezeirea este rea [273], sfera este întreruptă, trecutul este prezent, omul nu este compus. Şi pe cine ai cunoscut ajuns la atîta iraţionalitate ca să îndrăznească să cugete aşa ceva şi să susţină acestea? Rămâne să arătăm cele ce sunt şi se numesc: Dumnezeu, Omul, îngerul, judecata, deşertăciunea silogismelor (raţionamentelor) tale, desfiinţarea credinţei şi golirea tainei (Rom. 4, 14; I Cor. 1, 17) [274].

---

[270] *Pneumatomahii negaseră înainte pe Duhul Sfânt, pentru că nu se vorbeşte mult despre El în Scriptură. Acum Sfântul Grigorie îi întreabă de ce se folosesc pentru Dumnezeu termenii de "nenăscut" şi "fără de început", care nici ei nu se găsesc în Scriptură. Sau cum folosesc ei termenul"nemuritor", nefiind în Scriptură. Dacă se menţin cuvintele că tot ce nu e exprimat direct în Scriptură nu e adevărat, adversarii vor trebui să admită că nu pot avea nici ei speranţa nemuririi de la Dumnezeu Cel fără de început şi fără sfârşit.*

[271] *Când Dumnezeu zice în Scriptură: "Eu sunt întâiul", e acelaşi lucru cu a spune că "Dumnezeu e fără început sau "nenăscut". Căci fiind primul, nu a putut avea un început sau nu a putut fi născut. El e cel fără cauză. El este prin Sine din eternitate. Aceleaşi le spune şi mai clar când declară: "Înainte de Mine nu este Dumnezeu".*

[272] *Dumnezeu este una cu "este". Ca atare, este fără de început şi cuprinde toate câte pot fi. Dar cine poate spune toate câte pot fi? Un "este" a trebuit să fie din eternitate. El nu va înceta vreodată să fie. Dar acest "este" trebuind să fie complet, nu poate fi inconştient. Căci, desigur, ştie de Sine Cel ce este deplin. Deci, având conştiinţă de sine, trebuie să fie şi persoană şi ca atare, iubire şi comuniune.*

[273] *Dumnezeu nu poate fi rău, căci răul dezorganizează şi sărăceşte existenţa, iar El este existenţa plenară, nemărginită. De aceea Dumnezeu crează o lume minunat organizată, armonioasă, o mare ordine şi o frumuseţe, în care omul, care prin libertatea lui nu se supune lui Dumnezeu, introduce un anumit grad de dezordine, fără să se poată desfiinţa cu totul organizarea, ordinea şi armonia care n-ar mai arăta originea ei divină şi nici face posibilă trăirea fiinţelor vii şi a comuniunii umane în ea.*

[274] *Silogismele ereticilor pentru desfiinţarea credinţei sunt numite "deşertăciune" (P. Gallay, op.cât.,p. 321, nota 2). Răul se poate folosi şi el de o raţiune strâmb întrebuinţată, prin care de asemenea se arată persistarea unei ordini în existenţă. Răul sau falsa întrebuinţare a raţiunii, goleşte lumea creată de mister, adică de Dumnezeu cel inepuizabil prin cunoaştere. O raţiune*

Dacă există o aşa de mare diferenţă între nume şi lucruri, cum eşti tu atât de rob literei? Cum îţi însuşeşti tu înţelepciunea iudaică şi urmezi silabelor, părăsind realităţile? Dacă tu zicând de două ori cinci, sau de două ori şapte, eu aş conchide: în primul caz că aceasta e zece, iar în al doilea, patrusprezece sau dacă vorbind tu de un animal muritor, raţional şi muritor, eu aş conchide că acesta este omul, ai crede că eu aiurez [275] ? Şi cum aş face aceasta: folosindu-mă chiar de premizele tale? Căci cuvintele (sau raţionamentele) nu sunt mai mult ale celui ce le spune, decât ale celui ce e silit să lespună [276]. Deci precum în aceea nu am privit mai mult la cele spuse de tine, cât la cele gândite din Scripturi, aşa şi aici dacă aflu altceva decât cele spuse sau cugetate clar în Scriptură, voi evita recunoaşterea lor, temându-mă de tine, care te foloseşti în mod mincinos de numirile din ea [277]. Astfel, ne vom opune celor ale căror idei sunt numai pe jumătate exacte [278]. Dar nu se pot folosi nici cele spuse de tine [279] ? Căci tu, negând numirile Fiului, care sunt atât de clare şi de frecvente, nu le respecţi nici pe acestea, chiar dacă le-ai cunoscut cu mult mai clare şi mai numeroase. De aceea, deşi vă pretindeţi înţelepţi, vă voi arăta toată pricina obscurităţii, reluând cuvântul la puţin mai mare înălţime.

Două "schimbări" vădite s-au făcut în cursul veacului, care s-au arătat şi ca două Testamente şi "cutremure ale pământului" (Mt. 27, 51), pentru a se face lucrul bine cunoscut [280]. Una a fost mutarea de la idoli la Lege (Ieş. 20, 3-5), iar altă, de la

---

fără Dumnezeu nu mai vede lumea decât în mod superficial. Aceasta e "deşertăciunea" adusă de o raţiune care nu recunoaşte pe Dumnezeu.

[275] *Falsa raţiune a ereticilor sau a necredindoşilor constă în faptul că nu merge până la capăt.Aceasta se poate spune şi despre toate filosofiile. Nu merg până la capăt în satisfacerea dorinţei care mână pe om să caute sensul existenţei.*

[276] *Nu spun nişte cuvinte, sau nu fac nişte raţionamente, pentru că vreau să le spun sau să le fac, ci pentru că trebuie să le spun sau să le fac. Adică adevărul exprimat de ele nu e acela pe care îl voiesc,ci acela pe care sunt obligat să-l recunosc. Or, ereticii şi filosofii care în general nu recunosc pe Dumnezeu şi care e ultimul răspuns la întrebările ce trebuie să şi le pună omul, nu voiesc să meargă până la capăt, recunoscând că El este sensul existenţei sau că numai El explică toate.*

[277] *O traducere mai exactă a textului: "Deci cum aici n-am privit mai mult la cele spuse de tine, ci la cele gândite (în Scriptură), aşa şi acum, dacă n-am aflat la tine decât altceva decât cele gândite sau spuse clar în Scriptură, voi evita recunoaşterea lor, temându-mă de tine care foloseşti în mod mincinos numirile".*

[278] *E vorba de cei ce recunoşteau dumnezeirea Fiului, dar nu şi pe cea a Duhului Sfânt (P. Gallay, op.cât., p. 322, nota 1).*

[279] *Adică de tine, care negi dumnezeirea Fiului (P. Gallay, Ibid., nota 2).*

[280] *Au fost două schimbări mari ale celor ce se clatină "ca să rămână cele neclătinate" (Prov. 12, 27),ca să se arate că cele ale vieţii istorice se schimbă, spre a se vedea cele ce pregătesc şi fac transparente cele veşnice.*

Lege la Evanghelie [281]. Şi ni se binevesteşte un al treilea cutremur sau mutarea de la cele de aici la cele de acolo, care nu se mai mişcă, nici "nu se mai clatină" [282].

Cele două Testamente au avut ceva comun Care este acesta? Nu s-au mutat deodată, nici prin prima mişcare a acţiunii lor. Pentru ce? E necesar să se ştie: ca să nu fim siliţi, ci să fim convinşi.Căci ceea ce e fără voie nu e nici durabil, cum se întâmplă cu sila care stăpâneşte curgerile apelor sau plantele. Dar ceea ce e potrivit voinţei e mai durabil şi mai sigur. Şi primul rezultat se datorează celui ce sileşte, al doilea se datorează nouă. Unul se datorează bunătăţii lui Dumnezeu, celălalt stăpânirii tiranice. Dumnezeu cugetă deci că nu trebuie să facă bine celor ce nu voiesc, ci să dăruiască binefacerile Sale celor ce le voiesc. De aceea, în chip pedagogic şi ca un medic, El desfiinţează unele obişnuinţe, pe altele le îngăduie, făcând unele concesii celor plăcuţi, ca doftorii celor bolnavi, ca să se primească leacul prin amestecarea lui cu unele sucuri mai plăcute. Căci nu e uşoară schimbarea unor moravuri practicate timp îndelungat.

Ce vreau să spun? Prima schimbare,, desfiinţând idolii, a îngăduit jertfele. A doua, desfiinţând jertfele, n-a împiedicat tăierea-împrejur. Căci, după ce oamenii au admis desfiinţarea, au acceptat chiar pentru ceea ce li s-a îngăduit: unii jertfele, alţii tăierea-împrejur. Şi au devenit din păgâni, iudei şi aceştia creştini, prin mutări treptate spre Evanghelie. Să te convingă Pavel despre aceasta. Căci acesta, plecând de la "tăierea-împrejur" (Fapte 16, 3) Şi de la "curăţire" (Fapte 20, 26) a ajuns la a spune: "Iar eu,fraţilor, dacă propovăduiesc încă tăierea împrejur, pentru ce mai sunt prigonit?" (Gal. 5, 11). Acolo era iconomia, aici desăvârşirea [283].

Aceasta pot să o compar cu ceea ce ne dă învăţătura deplină despre Dumnezeu. Numai că metodele sunt inverse. Acolo mutarea se înfăptuieşte prin desfiinţări. Aici, desăvârşirea se face prin adaosuri. Iată cum: Vechiul Testament propovăduia deschis pe Tatăl, iar pe Fiul mai obscur. Noul Testament ne-a arătat pe Fiul (I Pt. 3, 20) şi ne-a făcut să străvedem dumnezeirea Duhului. Duhul e introdus acum în

---

[281] *Au fost două înălţări esenţiale ale vieţii omeneşti: una de la identificarea panteistă a forţelor naturii cu zeii, care înseamnă şi cinstirea lor ca idoli, la revelarea lui Dumnezeu cel adevărat prin Lege, a doua a fost mutarea de la Dumnezeu, Care poruncea de la distanţă împlinirea voii Lui prin Legea greu de împlinit, la Evanghelie sau la venirea lui Dumnezeu Însuşi ca om desăvârşit între oameni pentru a ne ajuta prin puterea Lui să ne desăvârşim sau să ne adunăm în El în veşnicie, prin biruirea morţii.*

[282] *E cutremurul de la pogorârea Duhului Sfânt, care ne Înalţă la cele ce nu se vor mai clătina.*

[283] *Sfântul Pavel le îngăduia încă iudeilor ce se încreştinau să se taie împrejur din iconomie pentru ale uşura lor şi altor iudei trecerea la creştinism, deci „din iconomie". Dar prin această iconomie, îi ducea la desăvârşirea creştină.*

cetate, făcându-ne mai clară arătarea Lui. Căci nu era sigură o propovăduire vădită a Fiului, până ce nu era mărturisită clar dumnezeirea Tatălui. Şi câtă vreme dumnezeirea Fiului încă nu era admisă, nu se putea primi încă în mod mai îndrăzneţ, ca să spun aşa, povara Duhului Sfânt [284].

Precum, îngreunaţi de mâncare peste putere şi îndreptându-şi privirea încă prea slabă spre lumina solară, oamenii îşi primejduiesc puterea, aşa, dimpotrivă, prin adaosuri parţiale şi, aşa cum zice David, prin "urcuşuri" (Ps. 83, 6) şi prin înaintări şi propăşiri "din slavă în slavă" (II Cor. 3, 18), lumina Treimii va lumina celor mai strălucitori. Pentru acest motiv, socotesc se sălăşluieşte în parte, pe măsura puterii celor ce-L primesc, şi în ucenici, la începutul Evangheliei, după Patimă, după Înălţare. El le întăreşte puterile (Mt. 10, 1; Mc. 6,7; Lc. 9, 1), le este insuflat (În. 20,22), li Se arată în limbi de foc (Fapte 2, 3). El Se arată prin Iisus,cum o vei observa şi tu, citind cu mai multă atenţie: "Eu voi ruga pe Tatăl, zice, şi alt Mângâietor vă va trimite vouă, Duhul adevărului" (În. 14,16-17). Aceasta ca să nu pară cumva că este un zeu opus şi că se vorbeşte de o altă putere. Apoi: "Tatăl îl va trimite în numele Meu" (În. 14, 20). Acum lasă pe "Voi ruga", păstrând pe "Îl va trimite". Apoi spune: „Îl voi trimite" arătând propria Sa demnitate. În sfârşit "Va veni", indicând puterea Duhului [285].

---

[284] *Trebuia să se treacă întâi de la panteism la revelarea unui Dumnezeu personal sau a Tatălui, ca apoi să se poată face înţeles că un Dumnezeu monopersonal nu e un Dumnezeu deplin, căci ar fi un Dumnezeu lipsit de iubire. Dar până ce nu se înţelege relaţia iubitoare necesară între un Tată şi un Fiu suprem, nu se putea înţelege că iubirea desăvârşită nu este fără un al treilea, pe Care îl iubesc Cei doi împreună.*

[285] *Iisus arată că Duhul Sfânt e trimis şi de Tatăl, dar în numele Său şi de El, dar va veni şi El Însuşi. Deci nu e mai mic decât Tatăl şi Fiul, dar este unit cu amândoi. Dacă Fiul este "Chipul" personificat alTatălui, Tatăl văzându-se cât mai real în Fiul, Duhul Sfânt este "Iubirea" personificată a Tatălui faţă de Chipul sau faţă de Fiul Său. Numai aşa Iubirea Tatălui faţă de Fiul cere toată realitatea, mărind active bucuria Tatălui faţă de Fiul sau faţă de Chipul Său. Fiul însă nu poate să nu trăiască şi El această bucurie a Tatălui faţă de Sine şi să nu-Şi arate şi El bucuria de ea. Dar cauza ei este Tatăl. Căci Tatăl este singura cauză a tot ce este. Iar când Fiul se face om, Iubirea faţă de Fiul sau Duhul se extinde şi asupra Lui ca om, apoi ca Iubire faţă de Fiul Său şi asupra celor ce se unesc cu El făcut om. Şi ei Îl trăiesc ei înşişi ca pe Cel venit ca Duhul Fiului, ca iubirea Tatălui faţă de Fiul, pentru ca să-L trăiască şi ei ca fii, asemenea Fiului. Duhul e Cel ce zboară din Tatăl asupra Fiului fapt devenit şj vizibil când Se pogoară deasupra Fiului ca om la botez. Şi când Se odihneşte asupra Fiului, Se iveşte Tatăl, zicând: "Acesta este Fiul Meu cel iubit". Duhul reprezintă şi atenţia unei Persoane divine pentru altă Persoană, pornind de la Tatăl; de aceea El reprezintă şi atenţia lui Dumnezeu pentru noi şi recunoaşterea ei de fiecare din noi către Dumnezeu. Căldura iubirii unei Persoane către alta îl face şi pe Dumnezeu să fie simţit ca Persoană iubitoare greu de distins de Persoana proprie. În viaţa viitoare vom simţi aceasta în gradul maxim.*

Vezi luminările parţiale care ne-au luminat pe noi şi ordinea învăţăturii despre Dumnezeu, pe care e bine să o observăm şi noi, fără a o releva deodată, dar şi fără a o ascunde până la sfârşit [286] ? Primul lucru e stângaci, al doilea e nedumnezeiesc. Primul poate nemulţumi pe cei ce ne sunt străini, al doilea poate înstrăina pe ai noştri. Este o idee care poate a venit şi la mintea altora, dar mie-mi pare ca rodul propriei mele înţelegeri. Voiesc de aceea să-1 adaug la cele spuse. Mântuitorul copleşise pe ucenicii Săi cu o mulţime de învăţături. Dar erau unele pe care, spunem că nu le puteau purta atunci ucenicii (În.10, 12), poate pentru motivele pe care le-am spus şi de aceea le ţinea ascunse. Dar adaugă că pe toate ni le va preda nouă Duhul când va veni (În. 16, 13). Între acestea socotesc că este şi însăşi dumnezeirea Duhului, clarificată mai târziu când puterea de cunoaştere le va fi mai matură şi mai primitoare, după restaurarea Mântuitorului în slava Lui, când nu va mai fi necrezut din cauza acestei minuni. Căci ce poate fi mai mare, decât fie făgăduiala Lui, fie ceea ce îi va învăţa Duhul? Căci dacă trebuie socotit ceva mare şi demn de măreţia lui Dumnezeu este sau făgăduinţă sau învăţătura aceasta [287].

Aceasta este gândirea ce o şi doresc să o am despre acestea. Şi aceasta o are şi prietenul meu: să preamărim pe Dumnezeu Tatăl, pe Dumnezeu Fiul şi pe Dumnezeu Duhul Sfânt, trei ipostasuri, dar o dumnezeire, neîmpărţită în slavă, în cinstire, în fiinţă şi împărăţie, precum a cugetat-o unul din purtătorii de Dumnezeu cu puţin înainte [288]. Nu vede “Luceafărul răsărind” (Iov 11,17; II Pt. 1, 19),cum zice Scriptura, nici slava strălucirii de acolo, cel ce nu are această gândire, sau se încovoaie sub vremuri, făcându-se de fiecare dată altfel şi arătând o voinţă slabă faţă de cele foarte mari.

De fapt, dacă Duhului nu I se aduce închinare, cum mă îndumnezeieşte El prin botez? (Mt. 28,19). Iar dacă I se cuvine închinare, cum nu e vrednic de toată evlavia? Iar de e vrednic de toată evlavia, cum nu e Dumnezeu? Una atârnă de alta, e un lanţ cu adevărat de aur şi mântuitor. De la Duhul ne este naşterea din nou (În. 3, 5); de la naşterea din nou, e recrearea; de la recreare, cunoaşterea Celui ce ne recreează.

---

[286] *Nouă personal nu ni se descoperă Duhul deodată în toată plinătatea, nici noi nu-L putem descoperi altora în această plinătate deodată, dar nici ţinându-L ascuns în noi până după sfârşitul lumii, înaintăm treptat în primirea Duhului şi în comunicarea Lui.*

[287] *E tot aşa de dumnezeiesc lucru a făgădui pe Duhul Sfânt care va învăţa cele ce nu le puteau înţelege atunci ucenicii, cât şi învăţătura ce o va da Acela.*

[288] *P. Gallay crede că Sfântul Grigorie se referă la Tratatul despre Duhul Sfânt al Sfântului Vasile cel Mare, scris în 374-375, care expune identitatea de slavă, de cinste, de împărăţie recunoscută a Sfântului Duh, Fiului şi Tatălui (P. Gallay, op. cât., p. 331).*

Acestea le-ar putea spune cineva chiar presupunând că nu sunt în Scriptură. Dar va veni şi grămada mărturiilor, din care se va dovedi şi foarte prezentă în Scriptură dumnezeirea Duhului, celor ce nu sunt foarte închişi şi străini faţă de Duhul. Ia seama la acestea: Se naşte Hristos, vine în lume (Lc. 1, 31, 35) Se botează, dă mărturie (Lc. 3, 21-22), e ispitit, urcă (în Galileia) (Lc. 4, 2,14), săvârşeşte minuni, Se mărturiseşte împreună (cu Duhul) (Mt. 12, 22, 28), Se înalţă, îi urmează (Duhul) (Fapte 1, 9; 2, 3-4). Ce nu poate El, din faptele mari, proprii lui Dumnezeu? Ce numiri nu-Şi dă, din cele proprii lui Dumnezeu, afară de cele ale nenaşterii şi naşterii? Căci trebuiau lăsate Tatălui şi Duhului proprietăţile Lor ipostatice, ca să nu se producă confuzie în dumnezeire, care aduce toată rânduiala şi armonie [289].

Şi mă cutremur cugetând la mulţimea acelor numiri şi la neru şinarea celor ce luptă cu Duhul. I Se spune: Duhul lui Dumnezeu (I Cor. 2, 11), Duhul lui Hristos (Rom. 8, 9), mintealui Hristos (I Cor. 2, 16), Duhul Domnului (Înţ.Sol. 1, 7), El însuşi Domn (II Cor. 3, 17), Duhul învierii (Rom. 8,15), al adevărului (În. 14,17; 15, 20), al libertăţii (II Cor. 3,17); Duhul înţelepciunii, al înţelegerii, al sfatului, al tăriei, al cunoaşterii, al evlaviei, al fricii de Dumnezeu (Îs. 7,2). Căci e Făcătorul tuturor acestora. El umple toate, susţine toate prin fiinţa Sa. “El umple lumea” (Înţ. Sol. 1,7) prin fiinţa Lui, fiind necuprins de lume după puterea Lui [290]. Este bun (Ps. 142, 10), drept (Ps. 50,11), stăpânitor (Ps. 50, 13), sfinţeşte prin fire (1 Cor. 6,11), nu e sfinţit, măsoară, nu e măsurat (În. 3,34); a participat (Rom. 8,15), nu Se împărtăşeşte, umple (Înţ. Sol. 1, 7), nu e umplut, susţine (ibid.), nu e susţinut, e moştenit (Ef. 1,13-14), slăvit (I Cor.16,19-20), împreună numărat (Mt. 28, 19), ameninţă (Mc. 3, 29), e degetul lui Dumnezeu (Lc. 11, 20) [291], este foc (Fapte 2, 3), fiind Dumnezeu,(Deuter. 4, 24), pentru a arăta, socotesc, că e de o fiinţă cu Dumnezeu [292]. Este Duhul care face să existe (toate existenţele) (Ps. 103, 30), care

---

[289] *Dacă nu ar fi în Dumnezeu un Tată şi un Fiu, ci o esenţă fără sens, toate ar fi fără sens, pentru că ar lipsi iubirea şi importanţa persoanelor şi a faptelor lor. Iisus, săvârşind fapte minunate, arată dumnezeirea Sa, dar nu proprietatea de ipostas deosebit de Tată şi a Tatălui, de ipostas deosebit de El (naşterea şi nenaşterea). Arată ceea ce e comun dumnezeirii. Dar fiind o Persoană deosebită, arată că nu Se confundă cu Tatăl.*

[290] *Fiinţa Lui stă la baza lumii, fiind prezentă în toate, fără să existe o continuare între ele şi ea. Dar în toate, fiinţa dumnezeiască lucrează prin puterea Duhului, fără să o folosească pe toată şi fără ca lumea să o poată cuprinde pe toată.*

[291] *E o numire foarte nimerită pentru Sfântul Duh. Iisus vindecă prin Duhul Sfânt ca prin degetul lui Dumnezeu. E ipostasul Sfintei Treimi care, realizând relaţia între Tatăl şi Fiul şi aceasta, şi atunci când Fiul Se face om, împlineşte acest rol al relaţiei şi între Dumnezeu şi oameni. Prin Duhul ne simţim atraşi de Dumnezeu.*

[292] *Iisus spune că a venit să arunce foc pe pământ. Aceasta arată iarăşi pe Duhul* ca pe ipostasul *în care se realizează relaţia între Dumnezeu şi creaţie.*

recrează prin Botez (În. 3, 5), prin înviere (Iez. 37, 5-6, 9-10, 14). Este Duhul care cunoaşte toate (I Cor. 2,10), care învaţă (În. 14, 26), care suflă unde şi cât voieşte (În. 3, 8), care călăuzeşte (Ps. 142, 10), grăieşte (Fapte 13,2), trimite (Fapte 14, 4), care osebeşte (Fapte 13,2), care Se mânie (Iov 4, 9), este încercat (Fapte 5, 8), descoperă (În. 16,13), luminează (În. 14, 26), dă viaţă (În. 6, 63), mai bine zis însăşi lumina şi viaţa, Cel ce ne face temple (I Cor. 3, 16), ne îndumnezeieşte (ibid.), ne desăvârşeşte (În. 16, 13), precedează Botezul (Fapte 10,47) şi lucrează după Botez, lucrează toate ca Dumnezeu (I Cor. 12, 4-6), Se împarte în limbi de foc (Fapte 2,2), distribuie harisme (I Cor. 12, 11), face apostoli, prooroci, evanghelişti, păstori şi învăţători (Ef. 4, 11), este înţelegător în mulţi, limpede, pătrunzător, neîmpiedicat, neîntinat (Înţ, Sol. 7,24-29), ceea ce este egal cu: este atotînţelept şi lucrător în multe chipuri (I Cor. 12, 11); pătrunde şi lămureşte toate (Înţ. Sol. 7, 24); Însuşi Stăpânitor (Înţ. Sol. 7, 23), neschimbat (ibid.), atotputernic (ibid.), A toate supraveghetor (ibid.), pătrunde toate duhurile înţelegătoare (ibid.), curate, cele mai subţiri (ibid.), socotesc: puterile îngereşti, ca şi pe cele proorocești (Înţ. Sol. 7, 27), apostolice, în acelaşi moment, neaflătoare în aceleaşi locuri (Înţ. Sol. 8, 1), ci împrăştiate ceea ce arată că este necircumscris.

Cei ce spun şi învaţă acestea şi care, în plus, îl numesc “alt Mângâietor” (În. 14, 16) sau, aşa zicând, alt Dumnezeu - cei ce ştiu că hula împotriva Lui e de neiertat (Mt. 12, 31), cei ce au osândit atât de înfricoşător pe Anania şi Sefira fiindcă au minţit pe Duhul Sfânt, adică au minţit pe Dumnezeu şi nu pe un om (Fapte 5).

Ce ţi se pare: propovăduiesc pe Duhul ca Dumnezeu, sau ca alt ceva? Cât de îngroşat eşti departe de Duhul, dacă eşti nedumerit în privinţa aceasta şi dacă ai nevoie de cineva care să te înveţe caracterizările acestea atât de numeroase şi atât de vii? Pentru ce mai ai nevoie în acest caz de mărturii ca să le explice? Şi toate câte le spune Scriptura în înţeles mai umilit: că e dat (Înţ. Sol. 7, 24), că e trimis (Înţ. Sol. 7,23), că e distribuit (ibid.), că e harismă (ibid.), că e dar (Ibid.), suflare, (Ibid.), făgăduinţă (Ibid.),mijlocire (Înţ. Sol. 7, 27), fie altceva de felul acesta, ca să nu mai spun pe fiecare, Îl arată raportat la cauza primă, ca să se arate de la Cine vine şi să nu se cugete trei principii împărţite în chip politeist. Căci e aceeaşi lipsă de evlavie, fie a confunda, ca Sabelie, fie a despărţi, ca arienii, cele dintâi într-o persoană, cel de al doilea în firi.

În ce mă priveşte, am reflectat mult în mine, prin curiozitatea minţii şi prin îndreptarea raţiunii în toate părţile, căutând un chip al acestei aşa de importante realităţi, dar n-am cunoscut cu ce din cele de jos trebuie să compar firea

dumnezeiască. Căci chiar de află o mică asemănare, cea mai mare parte îmi scapă, lăsându-mă jos cu exemplul meu. Mi-am închipuit un ochi (al pământului), un izvor şi un râu, ca şi alţii, ca să văd de nu cumva Tatăl are o asemănare cu primul, Fiul cu al doilea şi Duhul Sfânt cu al treilea.

Dar aceştia nu sunt separaţi nici prin timp, nici prin discontinuitatea curgerii, chiar dacă Se disting unul de altul ca Dumnezeu, prin proprietăţi (ipostatice). Însă m-am temut mai întâi să primesc o oarecare curgere a dumnezeirii, care nu are o stabilitate, în al doilea rând să introduce unicitatea în număr, urmând acestei comparaţii. Căci ochiul, izvorul şi râul sunt una la număr deşi au o formă deosebită [293].

M-am gândit la soare, la rază şi lumină. Dar şi aici e pericol de-a cugeta întâi la o compoziţie a firii necu prinse, ca a soarelui şi a celor din soare. Al doilea, să nu cumva să văd în Tatăl o fiinţă, iar în celelalte nu ipostasuri, ci puteri existente în Dumnezeu, nesubzistente, căci nici raza, nici lumina nu sunt şi ele soare, ci emanări solare şi calităţi ale fiinţei. E primejdie mare să socotim că în acestea este şi nu este Dumnezeu, ceea ce este mai absurd ca tot ce s-a spus. Dar am auzit pe cineva subscriind şi o explicaţie de felul următor: pe perete străluceşte o rază venind din soare şi reflectat, prin nişte ape în mişcare. Raza prinde această mişcare, o propagă prin aerul prin care trece, apoi o opreşte pe suprafaţa solidă în care se opreşte. Aşa se naşte o vibraţie neobişnuită. Raza se agită în mişcări multe şi strânse între ele, arătându-se una în multe şi multe în una, din pricina vitezei întâlnirii şi a separării. Astfel unitatea ei dispare înainte de a o prinde cu vederea [294].

Dar nici aceasta nu o pot admite din următoarele motive: pe de o parte, pentru că mişcarea dată razei de apă se vede foarte bine şi nu e nimic mai înainte de

---

[293] *Este o oarecare asemănare între ochiul pământului de unde apare un izvor şi apoi un râu şi cele trei Persoane ale Sfintei Treimi. Căci în Dumnezeu nu e curgere, ci o stabilitate, dar în El se pot număra trei Persoane distincte, cum nu se pot număra trei proprietăţi distincte în apa ce curge din ochi în izvor şi în râu. Dumnezeirea nu curge spre nici o altă ţintă prin cele trei Persoane. Ele rămân una în alta. Şi totuşi se disting mai real una de alta, decât cele trei forme ce le ia apa exemplului pământesc. Tatăl este izvor al Fiului şi al Duhului, dar acestea nu ies din El, deşi sunt pe de altă parte real deosebite. E între ele o unitate mai mare ca între toate cele pământeşti şi chiar ca între persoanele umane, dar şi distincţia e mai mare: Tatăl e numai Tată, Fiul e numai Fiu, nu ca între oameni unde aceeaşi persoană poate fi şi tată şi fiu şi între care e o separaţie de timp, de calităţi, de împrejurări.*

[294] *E o comparaţie pe care o făceau unii între Duhul Sfânt şi raza care venind din soare şi proiectându-se pe un perete, prin mişcarea unor ape curgătoare, nu mai ştiau de e una sau mai multe.*

Dumnezeu care să fi dat razei mişcarea.Căci El e cauza tuturor şi nu e nimic anterior cauzei. Pe de alta, pentru că şi aici se presupun aceleaşi lucruri: compoziţie, difuzare, fire nestabilă şi în mişcare, care nu pot fi cugetate despre dumnezeire. Şi în general nu e nimic care să-mi oprească cugetarea la exemplele a ceea ce gândesc. Ci luând din ele cu pricepere cele ce îmi pot da un chip, resping celelalte ale lor.

Cel mai bun rezultat pe care îl câştig până la urmă din aceste exemple este să las chipurile şi umbrele ca amăgitoare şi foarte depărtate de adevăr şi să mă alipesc la cea mai evlavioasă înţelegere a cuvintelor puţine din Scriptură, folosindu-mă de călăuzirea Duhului şi să păstrez până la capăt iluminarea pe care am primit-o astfel, care este o “adevărată însoţitoare” (Fii. 4, 3) şi asociată, în străbaterea acestui veac, căutând să-i conving şi pe alţii, după cât pot, să se închine Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh - o unică dumnezeire şi putere. “Căci a Lui este toată slava, cinstea, stăpânirea, în vecii vecilor”. Amin.